

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**NASIR SONRASI DÖNEMDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: İŞBİRLİĞİ
VE ÇATIŞMA DÖNGÜSÜNDE REJİMLE İLİŞKİLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Özge Gökçen TERZİ

BURSA – 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

NASIR SONRASI DÖNEMDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: İŞBİRLİĞİ VE
ÇATIŞMA DÖNGÜSÜNDE REJİMLE İLİŞKİLER
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

NASIR SONRASI DÖNEMDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: İŞBİRLİĞİ VE ÇATIŞMA DÖNGÜSÜNDE REJİMLE İLİŞKİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Özge Gökçen TERZİ

Özge Gökçen
Terzi

BURSA
2014

BURSA - 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

NASIR SONRASI DÖNEMDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: İŞBİRLİĞİ VE ÇATIŞMA DÖNGÜSÜNDE REJİMLE İLİŞKİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Özge Gökçen Terzi

Danışman:
Prof. Dr. Tayyar ARI

BURSA – 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 701016015 numaralı Özge Gökçen TERZİ'nin hazırladığı "Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İşbirliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler" konulu Yüksek Lisans Tezi çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 23 / 07 / 2014 tarihinde 10:00 – 11:15 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **BAŞARILI** olduğuna **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komis. Başk.)
Prof. Dr. Tayyar ARI
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ
Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Derda KÜÇÜKALP
Uludağ Üniversitesi

23 / 07 / 2014

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Özge Gökçen Terzi
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı :
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI+159
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 20.....
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tayyar Arı

NASIR SONRASI DÖNEMDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: İŞBİRLİĞİ VE ÇATIŞMA DÖNGÜSÜNDE REJİMLE İLİŞKİLER

Çalışmanın temelini modern İslami hareketlerin öncüsü hatta birçoğunun kökeni olarak kabul edilen ve 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler'in rejimle olan ilişkileri oluşturmaktadır. Çalışmada Mısır siyasetinin en önemli aktörlerinden birisi olarak kabul edilen Müslüman Kardeşler Hareketi'nin 1952 Devrimi sonrası üç Mısır hükümeti ile yaşadığı inişli çıkışlı siyasi ilişki ve ayrıca Arap Baharı sonrasında ki bir yıllık kısa iktidar dönemi incelenmektedir. Analiz çerçevesi olarak konstrüktivizmin kullanıldığı bu çalışmada ilişkilerin uzlaşma ve tavizlerle başladığı ancak daha sonra çatışmaya dönüştüğü görülmüştür. Gerek işbirliğinden çatışmaya doğru evrilen bu ilişkinin dönüm noktalarında gerekse Arap Baharı sonrasında iktidara gelen Müslüman Kardeşler'in 3 Temmuz'da bir darbe ile yönetimine son verilmesinde, iktidarların çıkarları doğrultusunda belirlediği kimlikler ve kimlikleri doğrultusunda yeniden şekillendirdikleri çıkar algılarının önemli bir etken olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kimlik, İç Politika, Dış Politika, Mısır, Müslüman Kardeşler.

ABSTRACT

Name and Surname : Özge Gökçen Terzi
University : Uludag University
Institution : The Institute of Social Sciences
Field : International Relations
Branch :
Degree Awarded : Master
Page Number : XI+159
Degree Date : .... / .... / 20.....

THE MUSLIM BROTHERHOOD IN POST-NASSER ERA: RELATIONS WITH THE REGIME WITHIN THE CYCLE OF COOPERATION AND CONFRONTATION

The main purpose of this paper is to examine The Muslim Brotherhood (*al Ikhwan al-Muslimun*), which was founded by Hassan al- Banna in 1928 and considered as pioneer of most of the modern Islamic movements, and its relations with the regime. Accepted as one of the significant actors in the political life of Egypt, the Society of the Muslim Brothers, its uncertain relations with three Egyptian governments in the post 1952 coup period and its short term in power in the post Arab Spring Era have been analyzed. In this study, where the relations with the regime examined from the analytical perspective of constructivism, it has been seen that although the early nature of relationship included some reconciliations and compromises, it turned into a conflictual one at the end. Both in the turning points of this relationship from cooperation to confrontation, and in toppling down of the Muslim Brotherhood by a coup d'état on July 3, it has been observed that identities of governments shaped by their own interests and their perception of interest reshaped in line with their identities have had a crucial role, too.

Keywords: Identity, Foreign Policy, Domestic Politics, Egypt, Muslim Brotherhood.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANALİZ ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL ARKA PLANI

1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KONSTRÜKTİVİZM	3
1.1.1. Konstrüktivizmin Ontolojik Katkıları	10
1.1.2. Konstrüktivizmde Kimlik Olgusu	12
1.2. İSLAMİ HAREKETLER'İN KİMLİK/ÇIKAR ALGILARI'NIN MİSİR SİYASAL HAYATINA YANSIMALARI VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI	22
1.2.1. Mısır'da İslami Hareketlerin Gelişme ve Sürekliliğini Etkileyen Faktörler .	22
1.2.2. Mısır Siyasal Hayatında Dinamik İslami Akımlar	26
1.2.3. Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nde: Kimlik Söylem ve Siyaset	35
1.1. NASIR DÖNEMİ: DEVRİM VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER.....	48
1.1.1. Arap Milliyetçiliği'nin Kıskacında İslami Kimlik: Müslüman Kardeşler ve Nasır Çekişmesi	49
1.1.2. İslami Kimliğe Alternatif Bakış: Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler'e Etkileri	54
1.1.3. Nasır'dan İslami Kimliğe Karşı Strateji: Arap Sosyalizmi.....	59
1.1.4. 1967 Savaşı ve Kimlik Krizi: Yenilen Milliyetçi Kimlik ve İslami Muhalefetin Yükselişi.....	62
1.2. ENVER SEDAT DÖNEMİ: İLİMLİLİKTAN ARTAN MUHALEFETE MÜSLÜMAN KARDEŞLER.....	66

1.2.1. Enver Sedat'ın İktidara Gelişi ve Tasfiye Girişimi.....	67
1.2.2. Yenileme Devrimi; Değişen Siyasi Algı ve Müslüman Kardeşler	70
1.2.3. Rejim ve Müslüman Kardeşler İlişkisinde Gerginlik Dönemi.....	73
1.1. Hüsnü Mübarek ve Müslüman Kardeşler	89
1.1.1. Temkinli Toleranstan Sisteme Karşı Cephe Almaya Müslüman Kardeşler..	89
1.1.2. Mübarek'in Rejimi Meşrulaştırma Çabaları ve Müslüman Kardeşler	90
1.1.3. İslami Kimliği Sindirme Dönemi: Rejim ve Müslüman Kardeşler Arasında Çatışma Dönemi.....	91
1.1.4. Mübarek İktidarı'nın Sonuna Doğru: Sebep ve Sonuçlarıyla Arap Baharı'na Giden Süreç	103
1.2. DEVRİMDEN DARBEYE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: MİSİR SİYASETİNDE İSLAMİ KİMLİĞİN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ	106
1.2.1. Devrim Sonrası Mısır'da Geçiş Dönemi	106
1.2.2. Mısır'da Müslüman Kardeşler İktidarı: Devrimden Darbeye Giden Süreç	109
1.2.3. 25 Ocak Devrimi'nin Gölgesinde 3 Temmuz Darbesi	121

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ASB	Arap Sosyalist Birliği
b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
Çev.	Çeviren
DKK	Devrim Komuta Konseyi
Ed.	Editör
et.al	Ve diğerleri
Ibid.	Aynı yerde
IMF	Uluslararası Para Fonu
Loc.cit.	Yukarıda belirtilen yer
MK	Müslüman Kardeşler
No.	Number
Op.cit.	Yukarıda değinilen çalışma
p.	Page
pp.	Pages
s.	Sayfa
S.	Sayı
ss.	Sayfadan sayfaya

ÖNSÖZ

Bu süreçte beni yönlendiren, yardımını ve değerli bilgilerini benden esirgemeyerek bu çalışmayı yapmamı sağlayan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Tayyar ARI'ya, çalışma boyunca beni destekleyen, ilgili bölümlerde fikirleriyle çalışmama katkı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Ferhat Pirinççi'ye ve diğer bölüm hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

Bu zorlu süreçte bir an olsun beni yalnız bırakmayan, sabrını ve bana olan inancını bir an olsun yitirmeyen anne ve babama sonsuz teşekkürler.

Arş. Gör. Özge Gökçen TERZİ

Bursa 2014

GİRİŞ

Yedi bin yıllık kadim bir geleneğin, tarihsel ve kültürel mirasın sahibi olan Mısır, sadece ABD gibi küresel ya da Türkiye ve İsrail gibi bölgesel güçler için değil, Arap-İsrail sorunu gibi önemli sorunlarda oynadığı rol dolayısıyla tüm dünya siyaseti için kilit roldeki ülkelerden birisi konumundadır. Dolayısıyla böylesine önemli bir yere sahip olan Mısır'ın iç politikasında etkin rol alan aktörler dış politika için de ehemmiyet arz etmektedir.

Arapça'da al-Ikhwan al-Muslimun olarak geçen ve dünyanın en eski, en köklü ve kitleler üzerinde en etkili örgütlerinden biri olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nde Mısır siyasetinin önemli aktörlerinden birisi olarak kabul edilmekte ve çalışmanın konusunun temelini oluşturmaktadır. Söz konusu tez çalışması yapılırken Mısır'ın siyasal yapısında meydana gelen değişim ve dönüşümlerle Müslüman Kardeşler'in izlediği politikalar açıklanmaya çalışılacak ve mevcut rejimlerle örgüt arasındaki çatışma/uzlaşma ikileminde gidip gelen ilişkiler analiz edilmeye çalışılacaktır.

Süreç analiz edilirken öncelikle tarihsel arka plan olarak Müslüman Kardeşler'in cemiyetten cemaate nasıl evrildiği ele alınacak ve bu süreçte öne sürdükleri *“İslam, insanların bütün sorunlarına çözüm getiren bir nizamdır. Bu bakımdan hem ibadet hem inançtır: hem din hem devlettir...”* söylemleri temel alınarak toplumu yeniden inşa etmeye yönelik olarak hangi yolu izledikleri sorgulanacaktır. Aynı zamanda kitlesel desteği arkasına alan İhvan'ın demokrasi, insan hakları ve devre damgasını vuran siyasal ideolojilerin başında gelen milliyetçiliğe bakış açıları da örgütün kurucusu ve ideologu Hasan el-Benna'nın eserlerinden çıkarılmaya çalışılacaktır. Ardından Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Mısır'da var olan diğer İslami akımlarla ilişkisi ve önemli siyasi olaylar karşısındaki neden benzer veya farklı tutum sergilemelerine neden olan olgular sorgulanacaktır. İkinci bölümde ilk olarak Mısır'ın siyasi tarihinde kırılma noktası olan ve Monarşiden Cumhuriyet'e geçişi sağlayan 1952 Devrimi'nde MK'nın rol almasına rağmen Nasır rejimi ve Müslüman Kardeşler arasında çatışmaya varan ilişkinin sebep ve sonuçları sorgulanacaktır. Ardından Enver Sedat'ın iktidarına meşruiyet oluşturma aşamasında dini retoriklere neden ağırlık verdiği, Müslüman Kardeşler Teşkilatı'ndan neden ve nasıl yararlandığı akabinde Enver Sedat'la birlikte değişen dış politika ekseninin Müslüman Kardeşler'de nasıl yankı bulduğu sorusu üzerine durulacak ve bu dönemde yükselen İslami Muhalefetin nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Son bölümde Mübarek rejimi altında

İslami muhalefete gösterilen toleransın neden diğer iktidarlarda olduğu gibi yerini sert tedbirlere bıraktığı ve Arap Baharı sürecinde Müslüman Kardeşler'in nasıl bir rol üstlendiği araştırılacaktır.

Son başlık altında demokrasinin toplumsal bir talep olması üzerine gelişen Arap Baharı ile birlikte Mısır'da yıllarca baskı altında kalarak meşru siyaset zemininden uzak tutulan Müslüman Kardeşler'in iktidar görevini devralmışken neden 30 Haziran Darbesi'ne maruz kaldığı, bu darbenin iç ve dış destekçilerinin kimler olduğu tartışılacak ve önümüzdeki süreçte Müslüman Kardeşler'i nasıl bir siyasi geleceğin beklediği sorgulanacaktır.

Çalışmada tez olarak Modern İslami Hareketlerin öncüsü sayılan Müslüman Kardeşler'in köklü siyasal geçmişlerine ve tecrübelerine rağmen iktidarı ellerinde tutamamalarının gerek iç gerekse dış etkenler sebebiyle zor olduğu benimsenirse liderliğin toplumsal bir temsile dönüşmesinin sağlanması ve halkın tercihlerinin gerçek anlamda dikkate alınması halinde Müslüman Kardeşlerin yeniden iktidarı ellerine almaları anti-tez olarak kabul edilecek ve çalışmanın sonucunda bu iki olgu itibariyle bir senteze ulaşılabacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANALİZ ÇERÇEVESİ OLARAK KONSTRÜKTİVİZM VE TARİHSEL ARKA PLAN

1.1.ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KONSTRÜKTİVİZM

Felsefi kökenlerinin 18.yy'a dayandığı bilinen “*inşacılık*”¹ kavramı, sosyoloji ve psikoloji gibi birçok bilim dalında kullanılmaktadır. Tek bir alana özgü olmayan bu kavramı uluslararası ilişkiler disiplinine kazandıran isim ise 1989 yılında Nicholas Onuf olmuştur.²

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve alana hâkim uluslararası ilişkiler teorilerinin bu süreci öngörememiş olması disiplin içi tartışmaları farklı bir boyuta taşımıştır. Bu süreçte birçok bilim adamı kültür, kimlik, norm, kurum gibi sosyal unsurların da güç ve çıkar mücadelesi kadar dış politikada kullanılabilecek araçlar olduğu kanaatinden yola çıkan çalışmalar yaparak disipline farklı bir bakış açısı sunmaya çalışmıştır.

Uluslararası İlişkiler alanında bugüne kadar yaşanan gelişmelerin teorik açıdan açıklanmasına ve kategorize edilmesine yönelik çabalar sonucu ortaya çıkan “Büyük Tartışmalar Yaklaşımı” söz konusu gelişimi ve bugünkü tartışmaları kronolojik ve oldukça geniş bir perspektifle ortaya koyması sebebiyle önemli bir açıklayıcılık kapasitesine sahiptir.³

Büyük Tartışmalar Yaklaşımı, disipline hâkim olan teorilerin gelişimini üç büyük tartışmanın varlığı üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 1940'lı yıllara damgasını vuran ve temelinde uluslararası barışın hangi yollarla sağlanacağı sorusu bulunan “*idealizm ve realizm*” arasında yaşanan tartışma “*birinci büyük tartışma*” olarak kabul edilmektedir. “*İkinci büyük tartışma*” ise 1950'lerin sonu ve 1960'lı yıllarda doğa bilimlerinde kullanılan metotların sosyal bilimler alanında kullanılıp kullanılmayacağı üzerinde farklı yöntem önerilerine sahip olan “*gelenekselci ve davranışsalci*” ekol arasında

---

¹ Robert Jackson and Georg Sorenson, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 254.

² Nicholas G. Onuf, **World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations**, New York: Columbia University Press, 1989'dan aktaran Nilüfer Karacasulu, “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları” edt. Tayyar Ari, Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1, Bursa: MKM Yay., 2012, p.113.

³ Steve Smith, “The Self Image of A Dicine: A Genealogy of International Relations Theory” (edt.), Ken Booth/ Stive Smith, **Inteernational Relations Today**, 3. Baskı, Cambridge: Polity Press, 1997, p. 13.

yaşanmıştır. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı itibariyle pozitivist ve postpozitivistler arasında yaşanan tartışma ise Yosef Lapid tarafından literatüre “*üçüncü büyük tartışma*”⁴ olarak kazandırılmıştır.⁵ Bu tartışma bazı sosyal bilimcilerin “*varılmış olarak kabul edilen epistemolojik uzlaşmaya*” itiraz etmeleri neticesinde doğmuş ve hâkim uluslararası ilişkiler teorilerinin geçerliliğinin sorgulanması ve alternatif perspektiflerin geliştirilmesi bağlamında yaşanmıştır.⁶

Bazı yazarlarca temelde post-yapısalcılar ve eleştirel teoriler olarak ikiye ayrılan post-pozitivistler; gerçeğin sosyal çevre ve birey, diğer bir ifadeyle sistem ve aktör devletlerarasındaki karşılıklı etkileşimin bir ürünü olduğu düşüncesinden yola çıkmışlardır. İlk kez Robert Keohane tarafından *reflektivistler* olarak da adlandırılan postpozitivistler realist ekolün ve geleneksel kuramların tartışmasız kabul ettikleri varsayımlarını eleştirerek, bugün yaşananların, realistlerin “*askeri güce*”, “*silaha*” ve “*karşılıklı güvensizliğe*” olan vurgularıyla sistemin bu denli katı yorumlanarak açıklanamayacağını iddia etmişlerdir.⁷

Literatüre bakıldığında konstrüktivist diğer bir ifadeyle inşacı yaklaşımların da Lapid tarafından ortaya atılan “*üçüncü büyük tartışma*” ile gündeme geldiği görülmektedir. Genel kabule göre konstrüktivizm, benimsemiş olduğu pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontoloji sebebiyle bir teori olmaktan ziyade söz konusu tartışmanın tarafları arasında bir köprü ya da orta/ üçüncü bir yol⁸ olarak görülmektedir.⁹ Ancak tek bir konstrüktivist yaklaşım olmadığı için bu konuları da tartışmalıdır.¹⁰ Zira bazı konstrüktivistler pozitivistlere daha yakınken diğer bazıları ise rasyonalist epistemolojiyi reddederek pozitivistlere ciddi eleştiriler getirmiş ve dolayısıyla reflektivist akıma daha yakın bir

---

⁴ Literatürde, üçüncü büyük tartışmanın hangi ekoller arasında yaşandığına dair farklı söylemler mevcuttur. Örneğin kimi teorisyenler bu tartışmanın devlet-merkezci realistler ve transnasyonalistler arasında yaşandığını ileri sürmektedir. Ibid, p.14..

⁵ Yosef Lapid, “The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”, **International Studies Quarterly**, Vol:33, No.3, September 1989, p. 236.

⁶ Sezgin Kaya, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 63, Sayı 3, Temmuz-Eylül 2008, p. 87.

⁷ Jim George and David Campbell, “Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations”, **International Studies Quarterly**, Vol:34, No.3, pp. 269-293.

⁸ Fakat bu söylemlere rağmen bizzat konstrüktivist yazarların birçoğu orta yol olma pozisyonuna karşı çıkmaktadır. Antje Wiener, “Constructivism: The Limits of Bridging Gaps”, **Journal of International Relations and Development**, 6/3, 2003, p.262.

⁹ Jörg Friedrich, **European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions**, London: Routledge, 2004, p. 105.

¹⁰ Jonh Gerard Ruggie, “What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge”, **International Organization**, 52/4, 1988, p. 881.

konumda yerini almıştır.¹¹ Diğer bir ifadeyle bir teori olmaktan ziyade uluslararası politikaya yönelik rasyonellerin göz ardı ettiği sosyolojik perspektife sahip bir yaklaşım olarak görülmüştür.¹² Sosyal ilişkiler üzerinden konjonktürü anlamaya çalışan konstrüktivizm, radikal bir tutum sergileyen post-modern düşünürlerin aşırılıklarını reddetmiş ve bu bağlamda Keohane tarafından bir köşesini rasyonalizmin diğer köşesini reflektivizmin oluşturduğu bir üçgenin taban çizgisi olarak tanımlanmıştır.¹³

Uluslararası İlişkiler disiplininde 1980’li yıllara genel anlamda pozitivistler ve post-pozitivistler arasındaki tartışmanın hâkim olduğu görülse de aslında bu dönemde literatürü iki büyük tartışmanın şekillendirdiği söylenebilir. Bunlardan ilki uluslararası işbirliği noktasında farklı sonuçlara ulaşan neorealizm ve neoliberalizm arasında yaşanırken ikincisi rasyonalist ve eleştirel teorisyenler arasında yaşanmıştır. Rasyonalistlerin varsayımlarını epistemolojik, ontolojik ve metodolojik açıdan kabul edilemez olarak gören eleştirel ekol mensupları da rasyonalistlerce uluslararası ilişkilerin doğasına dair somut bir şey söylememekle suçlanmıştır. Ancak iki kutuplu dünya düzeninin ve dolayısıyla Soğuk Savaş’ın bitmeyeceği düşünülürken Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla uluslararası konjonktür alt üst olmuş ve rasyonalistler yukarıda da değinildiği gibi bu kaçınılmaz sonu öngörememiştir. Bu bağlamda tartışmalar yerini rasyonalistler ve sosyal olanı yeterince sosyalleşmemiş bir disipline kazandırma iddiasıyla yola çıkan konstrüktivistler¹⁴ ve yine eleştirel teorisyenler ile onları meta-teorik tartışmalardan uzaklaşarak uluslararası ilişkilerin ampirik analizini yapmaya iten konstrüktivistler arasında yaşanmıştır.¹⁵

Soğuk Savaş’ın sona ermesi küresel siyaset düzlemini sarsmış, neorealist ve neoliberaler tarafından savunulan uluslararası politikanın dinamiklerine dair yeniden bir sorgulamayı beraberinde getirmiştir. Weberyen sosyolojiden post-yapısalcılığa kadar birçok yaklaşımı bünyesinde barındıran ve alana hâkim olan teorilerin aksine uluslararası ilişkilerde fikirlerin ve normların önemine vurgu yapan konstrüktivizm konjonktürde başlayan söz konusu sorgulamalarla birlikte yükselişe geçmiştir.

---

¹¹ Friedrich, op.cit., p. 111.

¹² Michael Barnett, “Social Constructivism”, der. John Baylis ve Steve Smith, **The Globalization of World Politics**, Oxford: Oxford University Press, 2001, s.267.

¹³ Ibid, p. 256.

¹⁴ Ibid, pp.257-259.

¹⁵ Christian Reus – Smith, “Konstrüktivizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, ...p. 280.

Konstruktivizm Nicholas Onuf'un yazıları ile birlikte uluslararası ilişkiler yazınına katılmış olsa da popüler bir hal alması Alexander Wendt ile birlikte olmuştur. 1990'ların dinsel, kültürel ve etnik çatışmalarıyla boğuşan siyasal atmosferi ve ansızın oluşan küresel dönüşümü yukarıda da ifade edildiği gibi Wendt'e göre de toplumu göz ardı eden birey odaklı ve materyalist geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri açıklamakta ve öngörmekte yetersiz kalmıştır. ¹⁶ Postmodernistler, neo-marksistler, feministler ve konstruktivistler kısaca eleştirel teoriler içinde yer alan teorisyenler alanda oluşan bu boşluğu doldurmak iddiasıyla yola çıkmış ve meydana gelen değişimleri farklı yöntemlerle okumak adına farklı bir metodoloji sunma çabasına girmiştir. Tüm bu farklı yaklaşımları bir araya getiren temel nokta ise "*sosyal etkileşim sayesinde dünya siyasetinin nasıl inşa edildiği*" sorusuna aradıkları yanıt olmuştur. Bu bağlamda ilki, uluslararası siyasetin esas yapısının maddi değil, sosyal temellere dayalı olduğu; ikincisi ise söz konusu sosyal temellerin, aktörlerin yalnızca eylemlerine değil aynı zamanda kimlik ve çıkarlarına da şekil verdiği yolunda iki önemli iddiayı gündeme getirmişlerdir. ¹⁷

Daha farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse eleştirel ekolün üzerinde durduğu husus, devletlerin, toplumların veyahut bireylerin içinde buldukları sistem ile karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi gereken bir nokta olduğu gerçeğidir. Bu bağlamda aktörlere atfedilen kimlikler ve siyasi eylemleri arasında incelenmesi gereken bir ilişkinin olduğunu varsayarlar. Edward Lock'da bu noktada eleştirel ekolün bireyleri, kendileri ve eylemleri ile ilgili olarak düşünmeye ve hayatlarına şekil veren yapı ve unsurların farkında olmaya teşvik ettiğini öne sürmektedir. ¹⁸

Bu bağlamda Berger ve Luckmann'ın "*gerçekliğin toplumsal olarak inşa edilmesi*" (socially constructed reality) tezinde bildiğimizi kabul ettiğimiz ve etrafımızda gerçeklik olarak sandığımız her şeyin aslında sorguya açık bir yapısının olduğuna dikkat çekmiştir. ¹⁹

Bilgi de gerçeklik de rasyonel teorilerin iddia ettiği gibi insan iradesinden bağımsız yapılar değildir. Özelde konstruktivistler genel de ise post-pozitivistler hazır olarak kabul

---

¹⁶ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 4.

¹⁷ Alexander Went, "Constructing International Politics", ed.: Stephen Chan and Cerwyn Moore, **Theories of International Relations**, Vol:IV, London: Sage Publications, 2005, p. 201.

¹⁸ Edward Lock, "International Politics as Politics: Changing US Foreign Policy Discourse", Paper Presented at the **Oceanic Conference on International Studies**, ANU, Canberra, 14-16 July, 2004.

¹⁹ Peter Berger and Thomas Luckmann, **The Social Construction of Reality**, New York: Penguin Books, 1979, p. 14.

edilen değil, irade sonucu oluşturulan “gerçeklik” ile ilgilidirler. Bu bakış açısına göre sistemi oluşturan tüm faktörleri bireyler, dolayısıyla devletler, yine içinde buldukları sistem ile karşılıklı bir etkileşim sürecinde inşa etmektedirler.²⁰ Diğer bir ifadeyle konstrüktivizme göre, süreklilik arz eden iki yönlü bir süreçte insanlar toplumu toplum da insanları inşa etmektedir.²¹

Konstrüktivist yaklaşımın felsefi alt yapısını Onuf’un çalışmalarının, kuramsal alt yapısını ise Wendt’in eserlerinin oluşturduğu kabul edilmektedir.²² En az materyal faktörler kadar normatif yapıların da uluslararası politikanın oluşum sürecinde önemli bir rol oynadığını düşünen Wendt, “kimliğin” siyasi eylemlerin şekillenmesindeki önemine vurgu yaparak, uluslararası ilişkileri aktörler ile sistem arasında karşılıklı sosyal etkileşimin bir sonucu olarak tanımlamıştır. Wendt’in 1992 yılında kaleme aldığı “*Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*” adlı eseri, neo-realist Kenneth Waltz’ın anarşi tanımına karşı eleştirilerini sunduğu önemli bir kaynak olarak görülmektedir.²³ Devletlerin “sosyal bir varlık”, uluslararası ilişkilerin ise “sosyal bir alan” olduğu düşüncesiyle hareket eden konstrüktivizm, uluslararası kuralların, kurumların, normların, düşünsel unsurların ve bilişsel faktörlerin siyasi rolünün altını çizmektedir.²⁴

Konstrüktivizm yukarıda da ifade edildiği gibi rasyonalizmin maddi savlarının bazılarının karşısında bir konumda yer almaktadır. Örneğin neo-realistlerin uluslararası sistemin asla değişmeyecek olan karakteri olarak kabul ettikleri anarşi kavramını mutlak bir gerçeklik olarak görmemektedir. Waltz’ın hiçbir devletin güvende olmadığı bir atmosfer olarak özetlediği ve uluslararası sistemin yapısı gereği sürekli var olacak bir durum olarak tanımladığı anarşi durumu Wendt’e göre geçici bir durum olarak kabul edilmelidir. Zira anarşi kendiliğinden var olan bir durum olmaktan ziyade aktörlerin eylemleri sonucunda meydana gelen bir durumdur. Konstrüktivizmin felsefi altyapısını hazırlayan Onuf’a göre de anarşi aslında bir kural durumudur; hiçbir kuralın olmamasıysa anarşi değil kaostur.²⁵ Bir

---

²⁰ Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and International State”, **American Political Science Review**, Vol:88, No:2, June 1994, p. 385.

²¹ Nicholas Onuf, “Constructivism: A User’s Manuel”, ed.: Vendulka Kubalkova/Nicholas Onuf vd., **International Relations in a Constructed World**, New York: M. E. Sharpe, 1998, p.59.

²² Davut Ateş, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Orta Yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: X, Sayı: I, Haziran 2008, p. 230.

²³ Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, Vol: 46, No: 2, Spring 1992, pp.391-425.

²⁴ Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Dönüşümü Anlamak”, **Ege Akademik Bakış**, Vol:9, No:2, 2009, p. 776.

²⁵ Onuf, op.cit., pp. 63-77.

başka deyişle anarşiyi bir durum haline getiren devletlerin ona verdiği anlamdır. Devletin güvenliğini devletin bekasına indirmediği için Waltz'a göre anarşi uluslararası konjonktürün olmazsa olmaz şartıdır. Dolayısıyla Hobbes'un bireyler ilişkin söylediklerine benzer biçimde sırf hayatta kalabilme arzuları nedeniyle, devletler savaş ortamını sürdürmekten kaçınmamaktadır.²⁶ Oysa Wendt'e göre uluslararası sistem anarşik olsa dahi sosyal etkileşime açıktır ve devletler arasında süregelen etkileşim onların kimlik ve çıkar tanımlamalarını etkilemektedir. Aynı zamanda kimlik ve çıkar tanımlamaları da aralarında ki ilişkiyi etkilemektedir. Dolayısıyla bu perspektiften bakınca, uluslararası sistemde varlık gösteren aktörlerin kim ya da ne oldukları ve ne yaptıkları arasında doğrudan bir ilişki vardır.²⁷

Temel ancak tek aktör olmayan devletler, gerek kendilerini oluşturan toplumun kimliğinden gerekse kimliği üzerindeki değişikliklerden etkilenecek, dış politikadaki hareketlerine yön verebilir. Zira anarşinin nitelikleri aslında kimliğin ve çıkarın ne şekilde tanımlandığı ile ilgilidir ve bu tanımların değişmesiyle anarşi de bugünkü anlamda anarşi olarak kalmayacaktır. Kısaca Wendt, mevcut düzenin anarşiye dayandığı varsayımını kabul etse de; mevcut sistem, teorisyenlerin de katkısı ile aktörlerin mütemadiyen tekrarladıkları eylemlerle bugünkü halini aldığı ve değişime açık bir yapı olarak kabul edildiği için, "*kendine yardım (self help)*" gibi anarşik sistemin bazı temel özelliklerinin sonsuza dek var olamayabileceğini ileri sürmektedir. Wendt'in dediği gibi anarşi aktörlerin ona verdikleri bir anlam olduğu için uluslararası sistem ilelebet anarşik kalmak zorunda değildir.²⁸ Zaten eleştirel teorilerin en önemli özelliği de söz konusu "*değişime*" açık kapı bırakan tutumlarıdır.²⁹

Neo-realistlerin askeri gücün önemi hususundaki ısrarlı tutumu, Marksistlerin dünya ekonomisini ön planda tutan yaklaşımları kısaca maddi öğeler üzerinde yoğunlaşan tavırlarının aksine konstrüktivistler, çözümlemelerine "düşünce" gibi soyut bir unsuru da ekleyerek ve aktörlerce paylaşılan fikir, inanç ve değerler sisteminin sosyal ve siyasi eylemler üzerindeki etkisinin altını çizmektedir.³⁰ Zira bu unsurlar dış politika yapım

---

²⁶ Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, Boston: McGraw-Hill, 1979, pp. 91-92.

²⁷ Wendt, 1992, loc.cit.

²⁸ Ibid.

²⁹ John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", **International Security**, Vol: 19, No.3, 1994-95, p. 41.

³⁰ Ruggie, op.cit., p. 867.

sürecini mutlaka etkilemektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus şu ki maddi ögeler üzerinde yoğunlaşmamaları, konstrüktivistlerin bunları yadsıdığı anlamına gelmemektedir. Konstrüktivistler her ne kadar, kültürel yapıların, maddi unsurlara önceliğini kabul etse de devletler sisteminin hem fikirsel hem de maddi unsurlardan oluştuğunu kabul etmektedirler.³¹ Sadece bireylerin oluşturduğu sosyal yapıların maddi olmaktan ziyade kültürel olduğuna inanmaktadırlar. Ayrıca rasyonalist kabullerin aksine söz konusu yapıların sadece davranışları düzenlemediği, bunlarla birlikte kimlikler ve çıkarları da oluşturduğu varsayılmaktadır. Neorealist ve neoliberaler kısaca rasyonalistler aktörlerin çıkarlarını verili bir gerçek olarak kabul eder ve nereden geldiğiyle ilgilenmezken, konstrüktivistler aktörlerin çıkarlarının nasıl belirlendiğini çözümlenimin uluslararası sistemi anlamak adına oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bunu yaparken de bireylerin ve devletlerin sosyal kimliklerine odaklanırlar. Zira Alexander Wendt'in ifadesiyle "*kimlikler çıkarların belirleyicisidir*" ve kimlikler çıkarları, çıkarlar da aktörün eylemlerini belirler. Ayrıca konstrüktivistler aktörlerin "*kendi çıkarları peşinde koşma*" fikrine karşı çıkmamakta; fakat aktörlerin kendilerini nasıl tanımladıklarını ve çıkarlarını nasıl belirlediklerini anlamadan, bunun pek bir şey ifade etmeyeceğini iddia etmektedirler.³²

Tüm bunlara ek olarak konstrüktivistlere göre sadece aktörler sistemi ya da yapıyı etkilemez aynı zamanda yapı da aktörleri etkiler; yani aktörler ve yapılar birbirlerini karşılıklı olarak inşa ederler. Zira normatif ve düşünsel yapılar kimlikleri ve çıkarları şekillendirdiği gibi söz konusu yapıların aktörlerin eylemleri olmadan var olmayacağı da bilinmektedir. Başka bir deyişle, sosyal yapılar kurumsallaşmış normlar ve düşünceler vasıtasıyla aktörün kimliğini ya da ne anlama geldiğini ve bu aktörlerce gerçekleştirilen kültürel, siyasi ve iktisadi eylemleri belirlemektedir.³³

Söz konusu tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda rasyonalizm ve konstrüktivizm arasında ki üç önemli farklılık dikkat çekmektedir. Rasyonalistlerin aktörleri birbirinden kopuk bencil varlıklar olarak tanımlamalarının aksine konstrüktivistlerin aktörleri sosyal birer varlıklar olarak tanımlamaları bu farkların birincisini oluşturmaktadır. İkincisi konstrüktivistlerin rasyonellerin, aktörlerin çıkarlarını sosyal bir etkileşime

---

³¹ Alexander Wendt, "Identity and Structural Change in International Politics," , **The Return of Culture and Identity in IR Theory**, London: Lynne Rienner Publisher, 1996, p. 49.

³² Wendt, 1992, op.cit., p. 398.

³³ Boli, Meyer and Thomas 1989 (reus smith'den kaynakçayı bul) p.12.

girmeden önce son halini almış kısaca verili olarak kabul etmelerinin aksine bu çıkarların sosyal etkileşim sürecinde karşılıklı olarak şekillendiğini, kimlik kazanımının bir sonucu olduğunu ve verili bir gerçek olmanın ötesinde söz konusu süreçte tecrübe ve belirli bir rolü ifa edilmesiyle öğrenilebilen bir şey olduğunu iddia etmeleridir. Son olarak üçüncüsü ise, konstrüktivistler toplumu, bilinçli ve siyasal eylemler üretebilen aktörleri inşa edici bir alan olarak görürken rasyonalistlerin onu, aktörlerin amaçlarını rasyonel olarak takip ettikleri stratejik bir alan olarak görmeleridir.³⁴ Söz konusu bu ontolojik ayrımlar; sosyal ve siyasi birer özne olarak kabul edilen aktörler ve bunların eylemleri üzerindeki toplumsal etkilere kısaca karşılıklı inşa sürecine yaptıkları vurgu konstrüktivistlerin neden yapısalcı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

1.1.1. Konstrüktivizmin Ontolojik Katkıları

Konstrüktivizm, Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan önemli değişimler ve küreselleşme sürecinin de katkılarıyla, uluslararası sistemin ve aktörlerin incelenmesine yeni bir kavramsal çerçeve ve teorik zenginlik getirmiş; kültür, kimlik, çıkar, tecrübe gibi dinamiklerin de analizler de kullanılmasını sağlayarak dünya siyaseti çalışmalarında bir Rönesans'ın yaşanmasını sağlamıştır.³⁵

Daha sonra bahsedilecek olan farklı konstrüktivist yaklaşımların varlığına rağmen hemen hepsinin üzerinde anlaşıldığı bir takım ontolojik varsayımlar bulunmaktadır.

Öncelikle yukarıda da bahsedildiği üzere, uluslararası sistem kendiliğinden var olan ve anarşik özelliğinin hiçbir zaman değişmeyeceği bir yapı değil; aktörler tarafından belirli zaman ve yerde oluşturulmuş olan fikirler ve düşünceler bütünü olup bir normlar sistemi olarak kabul edilmektedir.³⁶ Sosyal gerçeklik bireyler tarafından yapılandırılır ve günlük düzen içinde yeniden üretilebilir. Dolayısıyla hâkim uluslararası ilişkiler teorilerinden farklı olarak konstrüktivizme göre sosyal olarak yapılandırılan uluslararası sistem değişebilmektedir.

İkinci olarak, rasyonalist yaklaşımlar, uluslararası sistemin yapısı gibi, bencil ve kendi çıkarlarına düşkün devlet kimliği ve gücün artırılması üzerine kurulu çıkar kavramını

---

³⁴ Reus-Smith, op.cit. p.293.

³⁵ Ibid, p. 303.

³⁶ Jackson, op.cit. p.253.

da değişmez olarak kabul ederken, konstrüktivistlere göre aktörler sosyal çevrelerinden bağımsız olmadığı için bu kavramlar da zamanla değişebilir. Zira devletin çevresine göre değişen çıkar algısı çevresinde yaşanan bir değişiklikle revize edilebilecektir. Sosyal dünyayı insanlar inşa ederken; tarih, kültür, inanç, fikir, siyasi, iktisadi ve sosyal çevreden oluşan sosyal dünya da bireylerin kimliğini inşa etmektedir. Konstrüktivizmde sıklıkla kullanılan “*öznelarası(intersubjective)*” kavramı, yapıyı oluşturan kolektif düşüncenin, inançların tek tek toplamından değil bireylerarasındaki düşünsel paylaşımdan oluştuğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda konstrüktivizm sadece bireysel düşüncelere vurgu yapan yaklaşımlardan da ayrılmaktadır.

Üçüncü olarak, materyalist bir tutum sergileyen rasyonalistlerin aksine inşacı yaklaşımlar aktörün kimliğinin tanımlanmasında hem maddi hem de normatif unsurların önemine vurgu yapmaktadırlar. Materyalist unsurların bireyler tarafından yorumlanabileceğini öne sürerek, onları tamamen reddetmezler ve toplumsal anlamını ortaya koymaya çalışırlar. Örneğin rasyonalistler için önemli olan güvenlikle ilgili silahların ve diğer lojistik kaynakların varlığıyken, konstrüktivistler için bunların nasıl algılandığı ve kullanıldığı önemli olmaktadır.

Konstrüktivizmin, uluslararası sisteme yönelik ontolojik duruşunun maddi olmaktan ziyade sosyal oluşu Wendt’in deyimiyle, kendisinin öncülü konumundaki neo-neo sentezden farklı bir şekilde kurumsallaşmasına yol açmıştır.³⁷ Dolayısıyla uluslararası politikayı oluşturan temel bir takım kavramlar da konstrüktivizmde diğer teorilerden farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Örneğin birçok teori tarafından uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul edilen devlet kavramı, konstrüktivistlerce realizm ve liberalizm gibi rasyonel kuramlardan farklı biçimde okunmaktadır. Rasyonalizmde tek gayesi hayatta kalmak olan devlet bir veri olarak kabul edildiği için konstrüktivizmin devlet okuması bu yaklaşımdan ayrılmaktadır. Ayrıca uluslararası yapı hâkim uluslararası ilişkiler teorilerinde öngörüldüğünün aksine kendi içinde faaliyet gösteren aktörlerden bağımsız, yerel toplumdan ve sosyal düzenden ayrı “*sui generis*” bir yapı olarak düşünülmemektedir.³⁸

---

³⁷ Wendt,1999, op.cit.p.372.

³⁸ Bill McSweeney, **Security, Identity and Interest: A Sociology of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, pp.117-149.

Konstrüktivizm perspektifinden egemenlik kavramına bakıldığında onun da sabitlenmiş ve değişmeyen bir gerçek olduğu varsayımı kabul edilmemekte; kavramın anarşinin tehdidini azaltıcı bir kurum olarak işlev gördüğü varsayılmaktadır.³⁹

1.1.2. Konstrüktivizmde Kimlik Olgusu

Kimlik (identity) kelimesinin Latince “*idem*” (aynı) kelimesinden türediği ve ilk kez John Locke ve David Hume tarafından “öz” (self) ile ilgili tartışmalarda kullanıldığı ve daha sonra ise anlamında daraltmaya gidilerek “*kişilik*” (personality) anlamında kullanılmaya başlandığı bilinmektedir.⁴⁰

İlk olarak psikoloji alanında çalışan araştırmacıların bireyin kimliği ve bunun toplumsal yansımaları üzerine yaptığı çalışmalardan sonra özellikle 1970’li yıllara damgasını vuran Vietnam Savaşı’nın etkisiyle kimlik konusunun yalnızca psikoloji ve sosyoloji alanında değil aynı zamanda siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında da kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Ancak bu dönemde sınırlı kalan çalışmalar disipline hâkim olan pozitivistin etkisiyle marjinalleşmiş; 1980’lerin sonundaki eleştirel dönüşüm ama özel olarak da inşacı yaklaşım bu eğilimi tersine çevirene kadar sınırlı kalmıştır. 1990’ların başından itibaren ise kimlik kavramı, uluslararası ilişkiler disiplininde en çok tartışılabilen kavramlardan biri olmuştur.⁴¹

Kimlik kavramının birçok disiplinde kullanıldığından olsa gerek üzerinde anlaşılacak bir tanımla bulunmamaktadır. Brubaker ve Cooper’ında ifade ettiği gibi kimlik, okumaya bağlı olarak kimi zaman çok güçlü kimi zaman ise çok zayıf bir anlam ifade edebilmekte ama daha da önemlisi sık kullanımı ve içerdiği belirsizlikler sebebiyle tanımlı konusunda ortak bir kanaatin bulunmadığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴² Yine de kimliğe “*benlik duygusu*” ya da “*değerler bütünü*” diyerek basit bir tanımlı yapılabilir. Başka bir deyişle toplum ya da toplulukların “Kimsiniz?” veya “Kimlersiniz?” sorusuna verdikleri yanıtlar kavramın en yalın tanımlı olarak kabul edilebilir.⁴³

---

³⁹ Onuf, op.cit., p. 65.

⁴⁰ Philip Gleason, “Identifying Identity: A Semantic History”, **The Journal of American History**, Vol:69, No. 4, March 1983, pp. 910-931.

⁴¹ Michael Horowitz, “Research Report on the Use of Identity Concept in International Relations”,’den aktaran Koniko Ashizawa, “When Identity Matters: State Identity, Regional Institutions-Building and Japanese Foreign Policy”, **International Studies Review**, Cilt 10, 2008, p. 572.

⁴² Roger Brubaker and Frederick Cooper, “Beyond Identity”, **Theory and Society**, Vol: 29, No.1, February 2000, pp. 1-47.

⁴³ Erhan Akdemir, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2009, pp. 1-27.

Ama genel olarak söz konusu kavram yazarların perspektifi ve metodolojisi kapsamında, yaptıkları çalışmanın amacına yönelik sınıflar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada da kimlik, çalışmanın özünün dış politika analizi olması sebebiyle, dış politika ile ilişkisi bağlamında kavramsallaştırılmaya çalışılacaktır.

Tarih, coğrafya, biyoloji, kültür, kolektif hafıza ve dinsel inanış gibi unsurlar “*Biz kimiz?*” diye yöneltilecek bir soruya verilebilecek en iyi yanıtı içerisinde barındırmaktadır. Zira kimlik, aktör olarak birey, grup ya da devletlerin kendisini ve etrafını saran sosyal çevre içinde nereye ve nasıl yerleştirildiği ile ilgili bir olgudur.⁴⁴ Bazı temel özellikleri doğuştan geliyor olsa da (kadın/erkek, siyah/beyaz) kimlik aslında aktörlerin kendi tercihlerinin bir sonucudur; diğer bir ifadeyle aktörlerin eylemlerinden bağımsız değildir.⁴⁵

Sosyo-kültürel ve iktisadi şartlara bağlı olarak aktör, bir dönemde kimliğini oluşturan unsurlardan belli bir kısmını öne çıkarırken, diğer kısmını geri plana itebilir. Aktör kimliğini oluşturan unsurlarla ilgili tercih sırasını değiştirebilir. Söz konusu bu durum aslında kimliğin hangi unsurunun tehdit altında hissedildiği ile ilgili olmaktadır. Bu varsayımdan hareketle aktör dinsel kimliğini tehdit altında görürse dinsel aidiyetini ön plana çıkarırken, ulusal kimliğini tehlike altında hissetmesi durumunda da ulusal aidiyetini ön plana çıkarabilmektedir.⁴⁶ Yani kimlik durağan bir kavram değildir ve belirli bir dinamizmi içerisinde barındırmaktadır.

Kimlik, literatürdeki geniş bir kabule göre “*negatif*” bir sürecin sonunda oluşmaktadır. Zira farklılıklar üzerinden inşa edilen kimlik, “diğerleri”nden, “ötekiler”den ayrı noktalarla tanımlanmaktadır.⁴⁷ İyinin ve düzenin kendini; kötü, tehlikeli ve düzensizliğin ötekini simgelediği düşünülürse değerler dünyası da aktörler arasındaki ayrımlara göre şekillenmektedir. Bu bakış açısına göre aktörün “kim” ya da “ne” olduğu konusunda yalnızca kendisi değil aynı zamanda “öteki”nin düşünceleri de devreye girdiği görülmektedir. Sonuçta konstrüktivizme göre kimlikler iç ve dış yapıların karşılıklı etkileşimi ile inşa edilmektedir.⁴⁸

---

⁴⁴ Richard Mole, **Discursive Constructions of Identity in European Politics**, Palgrave Macmillan, New York, 2007, p.3.

⁴⁵ Bill McSweeney, **Security, Identity and Interest: A Sociology of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p.74.

⁴⁶ Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, çev.: Aysel Bora, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2008, s.18.

⁴⁷ William E. Collony, **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**, çev.: Ferma Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995, p. 24.

⁴⁸ Wendt,1999, op.cit. p.224.

1.1.2.1. Konstrüktivizmde Kimlik-Güvenlik İlişkisi

Güvenlik kavramına atfedilen anlam da konstrüktivist yaklaşımları klasik pozitivist teorilerden ayıran önemli bir özellik olarak görülmektedir.

Rasyonel teoriler, Soğuk Savaş sonrası yaşanan krizleri, ayrışmaları ya da birleşmeleri değişen konjontürü göz ardı ederek güç ya da piyasa etkileşimi gibi maddi unsurlarla açıklamaya çalışmıştır. Ancak konstrüktivistler rasyonalistlerin analizlerinin değişimi açıklamada yetersiz olduğunu iddia etmiş ve analiz düzeyi olarak normlar, fikirler, inançlar, kültür ve kimlikler gibi yeni unsurları kabul ederek güvenliği bu perspektiften yorumlamayı tercih etmiştir. Zira bu yaklaşıma göre uluslararası politika toplumsal hafıza ve algılar vasıtasıyla bugünü anlamlandıran sosyal öznelerin karşılıklı etkileşiminin bir ürünüdür.⁴⁹

Konstrüktivizm bir anlamda, realizmin yok saydığı, kimlik, cinsiyet, kültür, insan hakları gibi olguları ön plana çıkararak güvenlik gündeminde üst sıralara taşımıştır. Klasik realizmin güç ekseninde ele aldığı güvenlik olgusunu, konstrüktivizm intersubjektif bir süreçle açıklamaya çalışmış, realizmin güvenlik denklemindeki askeri kapasite ve teknoloji gibi maddi unsurları ikincil plana iterek korunması gereken çıkarlarla ilgili bir kavram olarak görülen güvenlik kuramının⁵⁰ merkezine kimliği yerleştirmiştir. Bu kurama göre devletlerarası güvenlik ilişkilerini kimlikler şekillendirir ve devletleri çatışmaya ya da uzlaşmaya iten ana unsur da bu kimliktir. Kuramın öncüsü olarak kabul edilen Alexander Wentt, bu bağlamda nicelden nitele yönelen güvenlik algısını verdiği bir örnekle somutlaştırmaya çalışmıştır. Kimlik bir ülkenin diğerini dost ya da düşman olarak nitelemesinde veya ötekileştirmesinde temel unsur olduğu için Wendt' e göre Amerika için İngiltere'nin beş yüz nükleer silahındansa, Kuzey Kore'nin elindeki beş nükleer silahı çok daha tehlikelidir.⁵¹ Yani devletler de bireyler gibi kimliğini "öteki" üzerinden kurgular ve güvenlik algısını da bu doğrultuda şekillendirir. Konstrüktivist yaklaşımda tehdit ve güvenlik etkileşimi algıda şekillenen bir ilişki olarak kabul edilir.⁵²

---

⁴⁹ Brian Frederking, "Constructing Post-Cold War Collective Security", **The American Political Science Review**, 97/3, 2003, p. 364.

⁵⁰ Mcsweeny, op.cit., p. 101.

⁵¹ Wendt, 1995, op.cit., pp. 73.

⁵² George Welton and Wolfango Piccoli, "Konstrüktivizme Yönelik Problemler" der: Ayhan Kaya, Günay Göksu, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003, pp.93-94.

Kısaca, konstrüktivist yaklaşımların güvenlik kuramlarında bir aktörün güvende olması ya da olmaması ötekileştirdiği şeyi nasıl algıladığıyla ilintilidir. Örneğin 11 Eylül’de gerçekleştirilen İkiz Kule saldırılarından sonra Batı’da İslami kimliğe karşı artan önyargı ve sergilenen düşmanca tavır, kimliğin karşı tarafın güvenlik algısı üzerinde bıraktığı etkiyi ortaya koymaktadır. Burada İslami kimlik tehdit olarak kabul edilmiş ve güvenlik stratejileri ve önlemler bu algı üzerinden şekillendirilmiştir.

Böylece küreselleşmenin getirdiği kaotik dönemle birlikte zaman ve mekân algısı yeniden şekillenmiş, bireyler ve aktörler (uluslararası örgütler aracılığıyla); kendisini güvende hissetmek ve özvarlığını tehditten uzak tutabilmek adına kimliğini ve bununla birlikte grup aidiyetini ön plana çıkarmaya başlamıştır.⁵³

1.1.2.2. Konstrüktivizmde Kimlik ve Dış Politika İlişkisi

Bir aktörü belirli bir kimlik üzerinden okumak eylemlerini daha anlaşılır kılmaktadır. Bir devlet için kullanılan “güçlü/zayıf gibi devlet kimliği,” “AB üyesi devlet kimliği” ya da “saldırgan/pasif devlet” kimlikleri farklı politikalarla neticelenecektir; zira her bir kimlik farklı bir çıkarı, her bir çıkar da farklı bir kimliği ortaya koyacaktır.⁵⁴ Kimlikle dış politika arasında doğrudan bir ilişki olmadığını öne süren yazarlar, bu kavramı verili unsur olarak kabul edip çalışmalarını çıkarlar üzerine yoğunlaştırmaktadır. Fakat özünde aktörler kim olduklarını ve ne istediklerini bilmeden çıkarlarını da belirleyemezler. Dolayısıyla kimlikler çıkarların, çıkarlar da izlenilen politikaların kaynağı olarak görülmektedir. Zira kimlikler çıkarlar olmadan motivasyonel güce, çıkarlar da kimlikler olmadan belirli bir yöne sahip olamazlar.⁵⁵ Bu perspektiften bakınca uluslararası ilişkilerin halen en önemli aktörü olarak kabul edilen devletlerin politikalarını açıklamak için çıkarlarını, çıkarlarını doğru okuyabilmek adına da yine öncelikle sahip olduğu kimliği anlamak gerekmektedir.

Konstrüktivizmde kimliğin rasyonalist teorilerde olduğu gibi dışsal ve verili olarak kabul edilmediği; bir etkileşim sürecinde inşa edildiği daha önce de belirtilmişti. Bu bağlamda aktör olarak devletin ele alınması halinde bu etkileşim sürecinde ülke içindeki

---

⁵³ Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşümler”, **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış Ve Çatışma Çözümleri**, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, p.41.

⁵⁴ Ted Hopf, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, **International Security**, Cilt 23, 1998, p. 191.

⁵⁵ Wendt, *Social Theory*, op.cit., p.231.

kimlik yaratma pratiklerinin de önemli olduğu vurgulanmalıdır. Söz konusu kimlik yaratma pratikleri, devletlerin siyasal varlık olarak ortaya çıkışı ve bir ulusal kimliği edinme duygusunu yaratma süreçleriyle kısaca uluslaşma süreçleriyle ilgilidir.⁵⁶

“1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik” adlı çalışmasında Eric Hobsbawn, ulusların bir tür mühendislik sonucunda oluştuğunu öne sürmektedir.⁵⁷ Geçmişle bugün arasında bir bağ kuran ve süreklilik hissi yaratan, tekrarlandıkça da belirli değerlerin benimsenmesini sağlayan “geleneklerin” söz konusu bu toplumsal mühendislik içerisinde yeri oldukça önemlidir. Hobsbawn’a göre gelenekler icat edilmiştir ve değişim dönemlerinde tehdit edilen toplumsal bütünlüğü garanti altına alma görevini yürütmektedir.⁵⁸ Hobsbawn’ın aksine Ernest Gellner ise ulus devletleri ve modern ulusları sanayi devriminin bir sonucu olarak görmektedir. Gellner, ulusların ulusçuluğu değil ulusçuluk fikrinin ulusları meydana getirdiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu süreçte, standartlaşmış bir eğitim sistemi, aslında hayale dayalı bir kurgudan ibaret olan ulusları inşa etmek ve ulusal aidiyeti sağlamak için kullanılan en önemli enstrümanlardan biridir.⁵⁹

Modernistler diye nitelenen ulusçuların sunduğu bu “önce ulusçuluk sonra ulus” bakış açısından hareket edilirse, uluslar ve ulusal kimliklerin, belirli dönemlerde yönetici elitlerce hedeflerindeki sosyo-politik ve iktisadi amaçlara ulaşmak hatta bazen kendi meşruiyetlerini garanti altına almak için de inşa edilebildiğinin altını çizmek gerekmektedir.⁶⁰

Kimlik, mit, sembol, inanç, alışkanlık ve bilgiler yoluyla inşa edildiği için söz konusu süreçte bu unsurlardan oluşan kolektif hafıza önem kazanmaktadır.⁶¹ Devlet bir kez bu kimliği inşa ettikten sonra, bir yandan bu kimlikleri içerde ve uluslararası camiada kurumsallaştırmaya çalışırken diğer yandan içsel ve uluslararası alanın verdiği tepkilerle kimliklerini yeniden şekillendirmeye çalışırlar.⁶²

---

⁵⁶ William Bloom, **Personal Identity, National Identity and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, p. 55.

⁵⁷ Eric J. Hobsbawn, **1970’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995, pp.23-24.

⁵⁸ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul: Sarmal Yay., 1999, p.136.

⁵⁹ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev.: Büşra Ersanlı Bahar ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: İnsan Yay., 1992, pp.8-9.

⁶⁰ Mole, op.cit., p. 5

⁶¹ Nuri Bilgin, **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, İzmir: Ege Yay., 1994, p. 53.

⁶² Yücel Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach**, New York&Londra: Routledge, 2003, p. 53.

İç politikada kimliğin oluşturulması, dinamizminin korunması hatta bazen yeniden uyandırılmaya çalışılması, devletler için önemli bir meşruiyet kaynağı olabilmektedir.⁶³ Bu dinamizmi sağlamanın en önemli araçlarının başında ise dış politika gelmektedir. Dış tehdit/tehlike unsuru bu bağlamda dış politikanın kimliği koruma rolünün dayanağı olarak kabul edilmektedir. Zira devletler kimliklerini dışardan ve içerden gelecek tehditlere karşı korumak suretiyle meşruiyetlerini sağlamaktadırlar.⁶⁴ Bu perspektife göre yapı-eden/aktör kavramsallaştırmasında olduğu gibi dış politika ve kimlik arasındaki ilişkinin de karşılıklı ve inşa edici bir süreç olduğu söylenebilir.

Literatürde kimlikler normlarla ilişkilendirilerek de analiz edilmektedir. Örneğin açık uçlu bir inşacı yaklaşımın öncüsü⁶⁵ kabul edilen Kratochwill, uluslararası ilişkilerde eylemlerin ancak normlara dayanan öznelerarası bağlama oturtulabiliyorsa anlamlı olabileceğini iddia etmektedir.⁶⁶ Verili bir kimliğe uygun olduğu düşünülen norm kısaca diğerlerinin söz konusu kimlikten beklediği davranıştır.⁶⁷ Normlar, devletlerden beklenen “uygun” davranışı, bazen doğrudan devlet kimliğini bazen de kimlikten kaynaklanan politika çıktılarını etkilemek suretiyle belirlemektedir. Bu bağlamda normlar, uluslararası ilişkilerin eden’leri olarak devletlerin dış politika pratiklerini düzenlemektedir. Farklı bir dille ifade etmek gerekirse normlar, devletlerin dış politika seçeneklerinin sınırlarını çizmekte kısaca seçeneklerini daraltmaktadır.⁶⁸

Eleştirel ekolün büyük bir kısmı uluslararası politikanın sosyal temellerine vurgu yapmış olsalar da bu temelde yer alan “kimlik” meselesi ile en çok konstrüktivistler

---

⁶³ Sanjoy Banerjee, “The Cultural Logic of National Identity Formation: Contending Discourses in Late Colonial India”, der.: Valeria M. Hudson, **Culture and Foreign Policy**, Londra: Lynne Rienner Publishers, 1997, p.33.

⁶⁴ David Campbell, **Writing Security: United States Foreign Policy and Politics of Identity**, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998, p.50.

⁶⁵ Kratochwill, bu yaklaşımıyla rasyonalizmi, yorumlama ve alternatif açıklama meselelerinde uygulamakta kararlı davranmış ve inşacılığın uluslararası ilişkilerde alternatif ve aykırı bir teorik yaklaşım olarak kalmasında ısrar etmiştir. Söz konusu durum O’nu rasyonalizmin bilimsel ön kabullerini ve ontolojik önceliklerini inşacı ilkelerle bağdaştırma arayışında olan birçok orta-yolu tercih eden inşacı yaklaşımdan farklı kılmaktadır. Martin Griffiths-Steven C. Roach, **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**, çev.: CESRAN, 2011, p. 125.

⁶⁶ Friedrich Kratochwill, **Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs**, New York: Cambridge University Press, 1989, pp.24-34.

⁶⁷ Ronald L. Jepperson, Alexander Wendt and Peter J. Katzenstein, “ Norms, Identity and Culture in National Security”, **The Culture and National Security**, p. 54.

⁶⁸ Paul Kowert and Jeffrey Legro, “Norms, Identity and Their Limits: A Theoretical Reprise”, **The Culture of National Security**, p. 468.

ilgilenmiştir.⁶⁹ Söz konusu bu ilgi konstrüktivizmin kendi içinde bir ayrışma yaşamasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin Ted Hopf, dünya politikasını okumak adına izlenen yöntemler bağlamında konstrüktivizmi, “*normatif konstrüktivizm*”, “*sistemik konstrüktivizm*” ve “*sosyal konstrüktivizm*” olmak üzere üç farklı kola ayırmıştır. Bunlardan normatif konstrüktivizm, devletlerin uluslararası normlara olan bağlılıklarına odaklanırken, sistemik konstrüktivizm devletlerarasında şekillenen kimlik yapıları üzerinde durmaktadır. Hopf’a göre konstrüktivizmin üçüncü bir türü sayılan sosyal konstrüktivizm ise devlet kimliklerinin kendi içlerindeki sosyo-kognitif (sosyo-bilişsel) temellere vurgu yapmaktadır.⁷⁰

Alexander Wendt’in de üzerinde önemle durduğu kimliğin en önemli özelliği verili ve durağan bir değer olamayışıdır. Bu bağlamda birey ya da devlet olsun tüm aktörlerin, onları farklı kılan niteliklerine bakılmaksızın her birinin aynıymış gibi düşünülmesi ve benzer politikaları üretmelerinin beklenmesi anlamsız olacaktır. Wendt, aktörlerin eylemleri üzerinde etkili olduğunu düşündüğü kimliği ilk önceleri “*sosyal kimlik*” ve “*tüzel kimlik*” olmak üzere iki farklı gruba ayırarak incelemiştir. Bunlardan sosyal kimlik, uluslararası toplumun bir devlete atfettiği statüyü ve genel rol tanımını ifade ederken, tüzel kimlik bir ülkenin içindeki insani, ideolojik ve kültürel faktörlerin belirlediği kimlik türü olarak tanımlanmaktadır. Wendt daha sonra, söz konusu bu iki kimliğe bir yenisini daha eklemiştir. Bu üçüncü tür ise aktörün ötekini refahını, kendi refahının bir parçası saydığı ve sosyal kimliğin aslında bir başka şekli olarak kabul edilebilecek olan kolektif kimliktir. Wendt’e göre dünya politikasında devlet dışı aktörlerin öneminin artmasına karşı olmasalar da; devletler, egemenliklerini paylaşma hususunda hala tutucu davranmakta; kolektif bir kimlik sahibi olma konusunda, diğer tüm aktörlerden daha fazla direniş göstermektedirler.⁷¹ Bu perspektiften bakınca Wendt’in sosyal kimliğe diğer tüm kimliklerden daha fazla vurgu yaptığı görülmektedir.

Dünya politikasını anlamak için Wendt’in yaptığını aksine kimliğin yapısına en az yapısal unsurlar kadar etki eden iç faktörlerin de üzerinde durulması gerekir.⁷² Tüm

---

⁶⁹ Maja Zehfuss, “Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison”, ed.: Stefano Guzzini and Anna Leander, **Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics**, New York: Routledge, 2006, pp. 93-117.

⁷⁰ Ted Hopf, **Social Constructivism of International Politics: Identities and Foreign Policies: Moscow, 1995-1999**, London: Cornell University Press, 2002, p. 278.

⁷¹ Wendt, 1994, op.cit., p., 385.

⁷² Hopf, op.cit., p. 263.

devletlerin aynı amaç uğruna hareket ettiklerini ve bu amacın hayata geçirilebilmesi için yalnızca sahip olunan askeri imkânların elzem olduğunu düşünen rasyonelist ekolün aksine konstrüktivistler devletlerin iç siyasal yapısını incelemek gerektiğini iddia etmişlerdir. Zira iç siyasal yapılar göz ardı edilecek olursa gerekli askeri olanaklara sahip olması halinde Bahamalar'ın dış politikasının da Rusya gibi olabileceği beklenebilir. Ancak içsel dinamiklerin analize dâhil edilmesi halinde bunun mümkün olmayacağı görülür.⁷³

Elbette bir aktör olarak tüm devletlerin “*egemenlik*”, “*bağımsızlık*” ve “*varlığını koruma/sürdürme*” gibi ortak bazı amaçlara hatta benzer eylem biçimlerine sahip olabilecekleri söylenebilir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken gerçek, her devletin içsel dinamiklerinin aynı durumla karşılaşsalar dahi farklı tepkiler vermesine yol açabilecek olmasıdır.

İçsel dinamikler ya da nitelikler denildiğinde pek çok unsuru bünyesinde barındıran karmaşık bir yapıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Sosyal, kültürel, iktisadi, ideolojik ve dinsel unsurlar bunlara verilecek örnekten sadece bir kaçını oluşturmaktadır. Kimliğin oluşumunda etkisi olan tüm bu faktörlerin nasıl ve hangi oranlarda bir araya getirileceği de ayrı bir tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. İçsel dinamiklerin önemi şu noktada da ortaya çıkmaktadır. Kimlik ve siyaset arasındaki yakın ilişkide “öteki” çoğu zaman uzaklarda aranmakta oysa o, devletin içsel dinamiklerini oluşturan yapılardan biri olarak da karşısına çıkabilmektedir.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, devletlere sabit ve tek bir kimlik atfedilen neorealist teorilerin aksine, konstrüktivizmde farklı benliklere sahip olan devletler, farklı kimliklere ve buna bağlı olarak farklı politika tarzlarına sahiptirler. Söz konusu bu yaklaşımla tüm devletlerin “fayda-maliyet” analizi yaparak hareket edeceğini düşünen rasyonelistlerin düşüncelerine karşı çıkmaktadır. Bu ekol arasındaki görüş ayrılığının en net görüleceği yer “savaş” meselesidir. Tarih boyunca devletlerin neden savaşa girdiği hatta bazen savaşı kaybedeceğini bildiği halde neden bu yola başvurduğu tartışılan konulardan biri olmuştur. Rasyonel ekole mensup olanlar, devletlerin savaşa girme sebebini, mantıksal çıkarları üzerinden açıklamaktayken bu yaklaşıma karşı çıkan konstrüktivistler, her devletin

---

⁷³ Abdul Aziz Said and Charles O. Lerche vd., “Concepts of International Politics in Global Perspective”, New Jersey: Englewood Cliffs, 1995, p.24.

aynı mantıkla hareket etmesinin mümkün olmadığını öne sürmektedir.⁷⁴ 1630 yılında Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı tüm dezavantajlarına rağmen savaşa giren İsveç'in neden bunu yaptığını anlamaya çalışan Erik Ringmar'a göre bireyler gibi kimi zaman devletler de mantığa uygun olmayan "akılcı" görülmeyen eylemlerde bulunabilmektedir. İsveç avantajlı bir durumda olmamasına rağmen savaşa girmiş çünkü bu devlete göre savaşa sadece bir şeyler kazanmak için değil bazen kendiniz için değerli olan şeyleri savunmak için de girilebilir.⁷⁵ Bu düşünceye göre bir eylemde bulunurken yalnızca "bir şeye sahip olma" fikriyle değil aynı zamanda "istediğimiz biri" olma fikriyle de harekete geçilebilir. Çıkarlardan veya fayda-maliyet analizinden ancak istediğimiz gibi biri olduktan sonra bahsedebiliriz.⁷⁶ Bu sebeple uluslararası politikayı analiz ederken çıkar odaklı düşüncenin yanı sıra kimlik odaklı fikirlerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Bireyler veya toplumlar kimliklerini oluşturan tüm unsurları, varlıklarını sürdürdükleri mekânın ve zamanın gereklerine göre yorumlamaktadır. Zira kimlikler, varoluş şartlarından ayrı tutulamaz yani içinde buldukları bağlamdan ayrı düşünülemez.⁷⁷ Bu perspektiften bakıldığında da, bir aktör olarak devletin içerde ve dışarda değişen konjoktüre rağmen, stabil kalabilen bir kimliğinin olması zor görünmektedir. İşte konstruktivizmin de kimlik ve dış politika ilişkisinde üzerinde durduğu temel nokta bu "değişim" potansiyelidir. Bu bakış açısına göre kimliğin kendisi, hiçbir zaman tamamlanmayan bir sürece işaret etmekte ve tekrar tekrar müzakere edilmektedir.⁷⁸

Daha önce de değinildiği gibi neorealistlerin verili ve sabit kabul ettikleri kimlik kavramı konstruktivistlere göre dinamik bir yapıya sahiptir ve değişkenliklerle yakından ilgilidir. Wendt, aktörlerin "diğerleri" ile olan ilişkilerinde devamlı belirli kimlikler üstlendiklerini ve bu bağlamda karşıt kimliklerin başka bir deyişle ötekilerin üretilmesine neden olduklarını; uluslararası siyasetin de aslında söz konusu bu sürekli devam eden döngü üzerinde kurgulandığını iddia etmektedir. Zira Wendt'e göre kimlikler "kayalara oyulmuş" değerler değildir; zor da olsa değişime açık bir yapıya sahiptir. Hatta bazı durumlarda

---

⁷⁴ Erik Ringmar, "Identity, Interest and Action: A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War, **Cambridge: Cambridge University Press**, 1996, pp.1-2.

⁷⁵ Ibid, p.3.

⁷⁶ Nicholas Statgardt, "Origins of the Constructivist Theory of the Nation", ed.: Sukumar Periwai, **Notions of Nationalism**, London: Central European University Press, 1995, pp. 83-106.

⁷⁷ Michael Keith ve Steve Pile, "The Place of Politics" ed.: Michael Keith and Steve Pile, **Place and the Politics of Identity**, New York: Routledge, 1996, pp. 27-28.

⁷⁸ Mole, op.cit. p. 4.

aktörlerin manipüle edebilecekleri tek değişken bu kimliklerdir.⁷⁹ Yosef Lapid'e göre de uluslararası politikanın belirlenmesinde elzem bir unsur olan kimlik “çeşitlilik-karşılıklı inşa” kavramları ile birlikte düşünülmelidir. Çünkü tıpkı kültür gibi kimlik de tek tip ve asla değişmeyen bir yapı sergilemez.⁸⁰

Kısaca, konstrüktivizm perspektifinden bir aktörün kimliği, aynı zamanda onun çıkarları, tercihleri ve eylemleri anlamına geldiği için, devletlerin gerek iç gerekse dış politikalarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Sosyo-kültürel yapı, iktisadi yapı, etnisite, dil veya din gibi pek çok unsurdan etkilenerek şekillenen kimlik, aktörlerin stratejilerini belirlemede öncü rol oynadığı gibi, “öteki” lerin de olası eylemlerini önceden tahmin etme imkânı da sağlamaktadır. Kimlikler, aktörlerin hareketlerinin önceden belirlenebilmesine yardımcı olur ve belirsizliği azaltır; dolayısıyla kimliklerin olmadığı ya da dikkate alınmadığı bir dünya kaos dünyasıdır.⁸¹ Kimlik kategorizasyonları, “öteki”nin politikalarını tahmin etme amacına hizmet etmek suretiyle karmaşayı azaltarak, bireyin ve toplumların düzen ve istikrara dayalı güvenlik arayışlarını da kolaylaştırmaktadır.

Kendi kimliğini “öteki” üzerinden belirleyen benlik, bu bağımlı ilişkinin doğası gereği kendisini sürekli yeniden üretmekte ve varlığını devam ettirebilmek için bir anlamda özünü tekrar tekrar yenilemektedir. Söz konusu bu yenileme süreci değişimle birlikte ele alınmalıdır. Zira “ben” ve “öteki” arasında karşılıklı etkileşime açık ilişki, konjonktürün değişmesiyle birlikte daha pozitif bir yönde seyredebileceği gibi negatif bir yönde de hareket edebilir. Yani “ben” ve “öteki” arasındaki uçurum daha da genişleyebileceği gibi olumlu değişimlerle birlikte daralabilir. Bu da kimliğin değişen doğasına paralel olarak aktörün “tehdit” ve “çıkar”, “dost” ve “düşman” algılarında önemli farklılıkları beraberinde getirmektedir. Söz konusu durum kimlik ve güvenlik algısı arasındaki karşılıklı, etkileşime açık ve dinamizmini kaybetmeyen bir ilişki olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

⁷⁹ Wendt,1999, op.cit., p.21.

⁸⁰ Yosef Lapid and Fredrich Kratochwil, **The Return of Culture and Identity in IR Theory**, London: Lynne Rienner Publisher, 1996, p. 8.

⁸¹ Hopf, op.cit., pp.174-175.

1.2. İSLAMİ HAREKETLER'İN KİMLİK/ÇIKAR ALGILARI'NIN MİSİR SİYASAL HAYATINA YANSIMALARI VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI

Konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler kuramına egemen teorilerin analizlerinde dikkate almadığı kültür, kimlik, norm ve kurum gibi sosyal unsurlarında en az güç ve çıkar mücadelesi kadar dış politikayı açıklamada önemli birer araç olduğunu iddia etmiş ve disipline farklı bir perspektif kazandırmıştır. Bu yaklaşım kimliğin siyasi eylemlerin şekillenmesindeki önemine vurgu yaparak, uluslararası ilişkileri aktörler ve sistem arasında süreklilik arzeden bir etkileşimin sonucu olarak tanımlamıştır. Aktörlerin kim ya da ne olduklarının ne yaptıkları ile doğrudan bir ilişkisi olduğunu ileri süren bu yaklaşıma göre her bir kimlik farklı bir çıkarı, her bir çıkar da farklı bir kimliği ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kimlikler çıkarların çıkarlar da izlenen politikaların kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca konstrüktivizmde çıkarlar gibi kimlikler de durağan değildir ve belirli bir dinamizmi içerisinde barındırmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında öncelikle Mısır'da bulunan dinamik İslami Hareketler'in kimlikleri doğrultusunda belirlenen çıkarları ile dış politika söylemleri analiz edilecek ve daha sonra ele alınacak olan Müslüman Kardeşler Hareketi ile benzer ve farklı yönleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra Teşkilat'ın kurucusu Hasan el-Benna'nın çizdiği kimlik perspektifinden Müslüman Kardeşler'in doğuşu, politik bir aktör olarak yükselişi ve çıkarları ile dış politikada savunduğu temel argümanlar incelenecektir.

1.2.1. Mısır'da İslami Hareketlerin Gelişme ve Sürekliliğini Etkileyen Faktörler

Konstrüktivizme göre yapıyı oluşturan tüm faktörleri; bireyler, toplumsal aktörler ve devletler, yine içinde buldukları yapı ile karşılıklı bir etkileşim sürecinde inşa etmektedirler. Yani bu bakış açısına göre süreklilik arzeden iki yönlü bir süreçte aktörler toplumu, toplumda aktörleri inşa etmektedir. Dolayısıyla Mısır'da gelişen İslami hareketlerin kimlikleri ve gerek iç gerekse dış politikada savundukları argümanların anlaşılabilmesi, onlara kimi zaman ortam sağlayan kimi zamansa engel yaratan ülke yapısının ve toplumun tanınmasını ve özelliklerinin anlaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Mısır'da İslam dünyasını oluşturan diğer ülkelere nazaran daha fazla topluma sinen İslami hareketin, fikri ve örgütsel oluşumunu daha iyi anlayabilmek adına ülke yapısına bakıldığında, burada mezhepçilik ayrımının bulunmayışının ortamın en önemli özelliği

olarak dikkat çektiği görülmektedir. Birbiriyle çelişen farklı inanç sistemlerinin olmayışının getirdiği inanç konusundaki bu tek düzelik, Irak ve Suriye gibi diğer iki önemli Orta Doğu ülkesinden farklı olarak toplumda homojen bir yapının oluşmasını sağlamış ve Mısır'da İslami hareketin gelişmesindeki sürekliliği sağlayan temel unsurlardan biri olmuştur. Zira Sünni anlayışa sahip olan ve ayrımcılıktan ziyade birleştirici bir rol üstlenen İslami hareket, mezhep kavgalarıyla ilgilenmemekle birlikte ülkedeki herhangi bir ekolle çatışmamaya da özen göstermektedir.⁸² Suriye ve Irak örneğinde de görüldüğü gibi mezhep kavgaları, ülke içinde toplumsal ahengin bozulmasına yol açtığı gibi, herhangi bir hareketin gelişimi ve sürekliliği açısından yönetimi ele geçirme aşamasından önce ve sonra mücadelenin bütün dönemlerinde ciddi bir engel arz etmektedir.

Mısır'da hâkim olan ortamının bir başka özelliği ise ülke içinde farklı eğilimler de olmakla birlikte, halkın birçoğunun engellere aldırmaksızın İslami hareketten etkilenmeye yatkın oluşudur. Dini hassasiyeti yüksek olan Mısır halkı, İslami hareketlerin de çok çabuk tesiri altında kalmaktadır. Ancak dine yönelik bu hassasiyet, her zaman İslami hareketlerin faydalandığı bir durum değildir zira bu duyarlılık, iki tarafa da yönelebilecek bir silaha benzemekte; kimi zaman İslami hareket yararına işlerken kimi zaman da egemen olan sistemin yararına işleyebilmektedir. İslami hareketlerin bahsi geçen hassasiyetler sayesinde büyük bir halk kitlesini kendi safında toplayabilme imkânına karşılık; rejim de aynı silahı kullanarak aynı kitleyi kendisine bağlayıp, İslami harekete karşı saldırtma şansına sahiptir.⁸³

Bu çelişkili durumun en önemli sebeplerinden biri ise İslami hareketlerin ruhuna egemen olan ılımlılık unsurudur. Mısır halkının karakterinin önemli bir ögesi olan ılımlı yapı pek tabii oluşturduğu İslami hareketlerin de mevcut düzene veya otoriteye karşı aşırı tavırlar içine girmesine engel olmaktadır.⁸⁴

İslami hareketin sürekliliğine yardımcı olan unsurların yanı sıra bu hareketlerin dinamizm kazanmasına engel olan bir takım unsurlar da mevcuttur. Bu hareketlerin arzu edilen hedeflere ulaşmasının önündeki en büyük engellerden birisi Mısır toplumunun ruhuna işleyen gelenekselci karakter yapısıdır. Halka mevcut düzen karşısında dünyadan el etek çekme ve yenilgileri kabullenme misyonu yükleyen bu karakter yapısı İslami hareketin esneklik kazanmasına engel olarak hareketi bazen donma hatta bozulma noktasına kadar

---

⁸² Salih el-Verdani, **Mısır'da İslami Akımlar**, 2. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları, 2011, p. 23.

⁸³ Ibid.,p. 24.

⁸⁴ Ibid.

getirmiştir. Halkta var olan bu gelenekçi eğilim Mısır'da var olan İslami hareketin karşıt gruplar tarafından istismarına yol açmakta ve tüm dünyada bu hareketlere karşı yapılan gericilik ithamlarına karşı zayıf kalmasına neden olmaktadır. Pasifize edici yanlarıyla hareketin siyasi kimliğini gölgeleyen ve diğer hareketler karşısında etkin olmasını engelleyen gelenekçi karakter, İslami hareket için gün geçtikçe Müslümanlara kendilerine olan güven duygularını kaybettiren ve hareketle aralarının bozulmasına neden olan, aşılması güç bir problem halini almaktadır. Örneğin bu gelenekçi karakter, Mısırlı Müslümanların daha sonra ayrıntılı incelenecek olan İran İslam Devrimi konusundaki tutumlarında görülmüştür. Kimliklerinin bir parçası olan selefi gelişme ve ortamdaki devşirdikleri kültür birikimi, Mısır'daki Müslümanların güvenlik algısına yansıyor, onları Şia'ya karşı düşmanca bir tavır benimsemeye sevk etmiş ve dolayısıyla da buradaki Müslümanlar Şia imamı tarafından yapılan İran Devrimi'ne şüpheyle yaklaşmışlardır. ⁸⁵

Toparlamak gerekirse, Mısırlılarda var olan bu geleneğe bağlı karakter yapısı halkın sistemin gerekliliklerini iyi okuyamamasına ve oluşturdukları İslami hareketlerin karşılaştıkları sorunları çözümede yetersiz kalmasına sebep olmaktadır.

Mısır'da İslami hareketlerin varlığını ve geleceğini etkileyen bir diğer önemli faktör de ekonomidir. Refah seviyesi oldukça düşük olan Mısır halkının içinde bulunduğu sıkıntılı ekonomik durum yalnızca kişileri değil haliyle oluşturduğu İslami hareketlerin düşünce yapısını, faaliyetlerini ve verimliliklerini de negatif yönde etkilemektedir. Nitekim zorlu ekonomik şartlarda doğan bir hareket, yoksul olmak ve halkın içinde bulunduğu iktisadi durumu ön plana almak zorundadır. Ancak ekonomi faktörü de tıpkı yukarıda değinilen ılımlılık faktörü gibi sadece İslami hareketler için bir tehlike teşkil etmekle kalmayıp rejim içinde önemli bir tehdit unsuru olmaktadır. Zira zorlu ekonomik koşullar bir yandan İslami hareketlerin etkinliklerini sınırlarken öte yandan halkı, mevcut düzende köklü değişiklikler hedefleyen bir topluluğun yanında süratle yer almaya ya da hiç olmazsa hareketin yolunu açmaya itmektedir. ⁸⁶

Mısır'da var olan ve İslami hareketlerin gerek ortaya çıkışını gerekse varlıklarının devamlılığını önemli derecede etkileyen toplumsal yapıya bakıldığında olumlu ve olumsuz özelliklerin bir arada olduğu görülmektedir. Bunlardan mezhepçilik ayrımının bulunmayışı

---

⁸⁵ Ibid. pp. 34-35.

⁸⁶ Ibid. p.26.

hareketlerin oluşumunu ve etkinliğini kolaylaştırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmakta iken, ılımlılık ve ekonomi faktörü hem İslami hareketler hem de rejim için tehlike teşkil eden faktörler olarak görölmektedir. Bunların yanı sıra toplumda var olan gelenekçi karakter / özü olamayan dindarlık (siyasilikten yoksunluk) siyasi kavrayışta eksikliğe neden olarak hareketlerin dinamizmini olumsuz etkileyen başlıca faktörler olarak kabul edilmektedir.

1.2.2. Mısır Siyasal Hayatında Dinamik İslami Akımlar

Orta Doğu bölgesinin geleceğinde önemli birer aktör olacakları kabul edilen İslami hareketlerin, tüm Arap hatta Müslüman dünyasına nazaran Mısır'da sayıca çok daha fazla ve çok daha güçlü olduğu söylenebilir.

Mısır'da oldukça fazla sayıda İslami örgüt/grup bulunmaktadır.⁸⁷ Bu yüzden çalışmanın konusunu oluşturan Müslüman Kardeşler'in, uyguladığı ya da bundan sonra uygulayacağı politikalarının sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi için Teşkilat'ın ülkede var olan diğer İslami akımlarla olan ilişkisi incelenmelidir. Zira Müslüman Kardeşler'in anlaşılabilmesi içinde var olduğu ortamın anlaşılmasıyla doğru orantılı olduğu gibi diğer İslami akımlarla olan ilişkisinin, benzer ve farklı yönlerinin çözümlenmesine de bağlıdır.

Mısır'daki İslami hareketlere bakıldığında tekli bir yapıdan ziyade çok katmanlı bir yapının var olduğu görülmektedir. 1960'lara gelinceye kadar yaşanan gerginlikler, olaylar sadece rejim ve MK'nın çekişmesi olmakla kalmamış aynı zamanda hareketin kendi içinde de çekişmelere yol açmış ve beraberinde hem fikri hem de fiziki anlamda bölünmeleri de getirmiştir.

Bu dönemden itibaren çok katmanlı bir hal almaya başlayan İslami hareketler literatürde en genel anlamda izledikleri politikalar bağlamında ılımlılar ve radikal kimliğe sahip olanlar olmak üzere iki ana başlık altında kategorize edilmiştir. İlimli İslam kimliği, 1928 'de Hasan el-Benna tarafından temelleri atılan ve bugün siyasal İslam'ın en eski ve kurumlaşmış hareketi olarak görülen Müslüman Kardeşler tarafından temsil edilirken; radikaller, yaşanan bunalım dönemlerinin getirdiği fikir ayrılıklarıyla hareketten ayrılan diğer akımlarca temsil edilmektedir. Bu akımlar Mısır'da siyasi İslam hareketinin "gençlik kanadı" olarak görülebilir.⁸⁸

Çalışmanın konusunu Mısır'daki İslami akımın en önemli temsilcisi olan MK oluşturduğundan bu başlık altında söz konusu diğer akımların kimlikleri bununla bağlantılı olarak da çıkar ve güvenlik algıları ile dış politika tercihleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Analizle birlikte, Mısır'da var olan bu kadar İslami hareket arasından neden MK'nın iktidar

---

⁸⁷R. Hrair Dökmeciyan, **Arap Dünyasında Köktendincilik: Devrimci İslam**, çev.: Muhammed Karahanoğlu, İstanbul: İlke Yayıncılık, 1992, p.116.

⁸⁸ Nazih Ayubi, "**Arap Dünyasında Din ve Siyaset**" çev.: Yavuz Alogan, İstanbul: Cep Kitapları Yayınları, 1992, p.89.

olma şansını yakaladığı ama kısa süre sonra askeri bir darbeyle bu iktidarına son verildiği açıklanmaya çalışılacaktır.

İhvan'ın gelenekselci çizgiden ayrılmadığını ve siyasi değişimler karşısında gerekli dinamizmi sağlayamadığının iddia edildiği yeni döneme girişin Seyyid Kutub'un "*Yoldaki İşaretler*" isimli eseriyle başladığı kabul edilmektedir. Kutub ile birlikte var olan fikir ayrılıkları gün yüzüne çıkmış ve ana İslami akım olan MK'dan ayrı yeni kollar oluşturulmaya başlanmıştır.

1903 yılında Mısır'ın Asyut Kasabasına bağlı büyük bir köy olan Musha'da doğan Seyyid Kutub, 1940'lı yılların sonunda MK'ya katılmış ve rejim karşıtı faaliyetlerine aslında bu hareket içinde başlamıştır. 1940'lı yıllarda hareket içinde yer almaya başlamış olsa da Teşkilat'a resmen girişi Amerika dönüşü sonrasında 1951 yılında örgütün Propaganda Müdürlüğü'ne getirilmesiyle olmuştur.⁸⁹ 1954 yılında İhvan'ın yayın organı El-İhvan El-Müslimin'in Genel Yayın Müdürlüğü'ne getirilen Kutub'un politik faaliyetleri, onu bir yanda siyaset arenasında seçkin bir yere taşımış ancak, Temmuz 1954'te imzalanan Anglo-Mısır Paketi'na⁹⁰ karşı yürüttüğü politika gibi rejim karşıtı tutumları da Nasır ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.⁹¹ İktidarla yaşanan gerilimle aynı dönemde hareketin içinde fikri ayrılıklar da başlamıştır.

İhvan ile Kutubcu akım arasındaki ihtilafın temelinde kimliklerinin belirlediği politikalarına yansıyan ve mevcut düzene karşı alınan tavırdaki farklılıkların yattığı görülmektedir. İhvan'a göre düzen tamamıyla bozulmadığı için, onu ıslaha yönelik stratejiler de hareketin en başında benimsendiği şekliyle devam ettirilmelidir. Hasan el-Benna'nın risalelerinden anlaşılacağı üzere rejime karşı ılımlı bir tavır alan İhvan'ın aksine, Seyyid Kutub'un *Yoldaki İşaretler*, *Fizilali'l-Kur'an* ve diğer eserlerinden görüldüğü üzere, Kutubcu akım rejime karşı zor kullanmaya talip bir düşünce yapısına sahiptir. Zira Seyyid Kutub'a göre düzen baştan sona bozuktur, Müslümanların kendisi de dâhil insanlık, başkalarının kendileri üzerinde hâkimiyet kurmalarına razı oldukları ve bu yönetilenlerin diğerlerinin uşakları (kulları- 'ibad al-insan lil-insan) haline geldikleri için cahiliye⁹² içine

---

⁸⁹ Shahrough Akhavi, "Seyyid Kutub: Felsefenin Sefaleti ve İslam Geleneğinin Korunması", **Orta Doğu'da Kültürel Geçişler**, ed.: Şerif Mardin, Ankara: Doğu Batı Yayınları-32, 2007, pp, 151-152.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: David Devereux, **British Defence Policy Towards the Middle East, 1948 - 1956**. London: Kings College, 1990.

⁹¹ Asaf Hüseyin, **Political Terrorism and The State in the Middle East**, Londra: Mansell, 1988, p. 138.

⁹² Cahiliyye tabirine Seyyid Kutub'un eserlerinde sık sık rastlanmaktadır. Bu tabir Kutubun düzen karşısındaki sert tutumunu yansıtmaktadır. "*Biz bugün, Kuran'ın indirildiği dönemdeki cahiliye benzeri hatta ondan daha*

düştür. İstikbal İslam'dadır. Ancak bu yolda ilerlerken de Müslüman'ın ilk görevi *cahiliyye* toplumunun dostluğunu kazanmak ya da onunla uzlaşmak değil, onu temelden değiştirmektir. Bir diğer ifadeyle asıl görev kulun Allah'tan başkasına kul olmasının önüne geçmek ve kulların kullara karşı büründüğü Rabliğe karşı çıkmaktır.

Kutub, Benna'nın aksine itikad davasını halletmeden siyasi talepler öne sürüp İslami hükümlerin uygulanmasını isteyenleri eleştirmiş ve tevhid temeli yerleşmeden girişilecek uygulamalarda, sistem şeklen İslami görülse bile, cahili adetlerin yaşamaya devam edeceğini vurgulamıştır. Ona göre İslami bir düzen isteyenler önce insanları İslam akidesine boyun eğmeye davet etmelidirler. Bu akideye boyun eğen insanlar fiilen bir toplum oluşturdukları takdirde İslam düzeninin esasları işlemeye başlar.⁹³

İki akım arasındaki bu görüş ayrılıkları ve İslami hareketin kendi içinde farklı kimlik tercihlerini beraberinde getirmiş ve ortaya çıkan bölünme yalnızca Kutubcu akımın İhvan'dan kopuşuyla kalmamış aynı zamanda *et- Tekfir ve'l- Hicre* gibi yeni akımların ortaya çıkışına da zemin hazırlamıştır.

Cemaat el-Müslimin ya da popüler adıyla *et- Tekfir ve'l- Hicre*, Cemal Abdul Nasır'ın 1960'ların ortalarında örgüte ikinci darbeyi⁹⁴ vurduğu yıllarda ortaya çıkan bir gruptur. Aslında Kutubcu akıma mensup olan ve Seyyid Kutub'un yanı sıra Ali Şeriatî, Cemaleddin el-Afgani ve İbn Teymiyye gibi önemli isimlerden etkilenen Şükri Mustafa, birçok İhvan mensubunun tutuklandığı yıllarda, onların serbest bırakılmasına yönelik yazılar yazdığı için hapse atılmış ve bu dönemde geçirdiği fikri değişimlerin bir sonucu olarak da grubun tohumlarının atıldığı hapisanede bu akıma katılmış ve öncüsü durumuna gelmiştir.⁹⁵

Hedefi halkın İslami duygularını/eğitimlerini geliştirmek, mevcut siyasi rejimi yıkıp yerine yeni bir İslam Devleti inşa etmek olan grup yaklaşık 3000 ila 5000 arası üyeye sahiptir. İç çekişmelerin de hiç eksik olmadığı grupta, bir kısım genç İslamiyet'in hizmetinde olduklarından hiç kuşku duymadan, vakitlerini ibadetle ve çalışmakla geçirirken diğer kısmı

---

koyu bir cahiliye içindeyiz. Etrafımızı kuşatan her şey cahilliyedir. İnsanların düşünceleri, inançları, adetleri, gelenekleri, kültür kaynakları, edebiyat ve sanatları, kanun ve sistemleri, hatta İslam kültürü olarak kabul ettiğimiz İslami kaynaklar, İslam felsefesi, İslami düşünce gibi birçok şey, hepsi bu cahilliye'nin üreimidir." Seyyid Kutub, **Yoldaki İşaretler**, Seçkin Kur'an Nesli Bölümü'nden aktaran Verdani, op.cit., p. 74.

⁹³ Seyyid Kutub, **Yoldaki İşaretler**, çev.: İsmail Nuri, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1980. pp.6-13.

⁹⁴ Nasır, İslami hareketlere ilk darbeyi 1954 yılında MK'yı yasadışı ilan ederek vurmuştur.

⁹⁵ Verdani, op.cit., p. 85.

daha radikal tavırlar sergileyip, faaliyetlerine dağlarda devam etmiştir. Hatta bu grup söz konusu dönemde medyada *Ehl-el Keyf* (mağara insanları olarak) anılmıştır.⁹⁶ Bunlar 1977 yılında haklarında olumsuz konuştuğu gerekçesiyle Vakıflar Eski Bakanı Muhammed el-Dhahabi'yi kaçırmış, hükümetten arkadaşlarının serbest bırakılmasını istemiş ve karşılığında Dhahabi'yi bırakacaklarını açıklamış ancak karşılık bulamadıkları gerekçesiyle eski bakanı öldürmüştür.⁹⁷

Aslında bu akımın benimsediği “uzlet anlayışı” gereği cemaat pasif bir tutum takınarak düzenle herhangi bir ilişkiye girmeme politikası izlemektedir. Et-Tekfir akımını Mısır'daki diğer akımlardan ayıran uzlet anlayışının en belirgin özelliği de zaten akımın orduda hizmet etmek veya üniversitelerde okuyup akabinde hükümetlerle çalışmak gibi fikirlere tamamen karşı oluşudur. Hatta bu görüş daha da ileri giderek, doğru olanın sadece kendileri olduğu ve kendileri dışındaki tüm cemaatlerin kâfir olduğunu iddia etmektedir.⁹⁸

Diğer İslami akımlardan farklı olarak mezhepçi bir anlayışa bağlı olmayan grubun İslami hareketler için bir kırılma noktası kabul edilebilecek İran Devrimi karşısındaki tutumu da yukarıda bahsi geçen uzlet anlayışından beslenen kimlik algısından kaynaklanan bir yaklaşım neticesinde olumsuz olmuştur. Akıma göre, bu dönemde diriliş hareketine herhangi bir insan aracılığıyla girişmek mümkün olmadığı gibi kendileri dışında hak olan bir cemaatte bulunmamaktadır.⁹⁹ Orta Doğu'nun kaderini derinden etkilemiş ve bugün hala etkilemeye devam eden Filistin sorunundaki tutumlarına gelince, grup öteki olarak kabul ettikleri Yahudilere karşı silahlı bir mücadeleyi kabul etmekle birlikte, mücadelenin zamanı konusunda diğer akımlardan farklılaşmaktadır. Zira akımın görüşüne göre bu silahlı mücadele ancak Müslümanlarla Yahudiler arasında ahir zamanda çıkacak büyük bir savaşta gerçekleşecektir ki; inançlarına göre her taş, arkasında gizlenen Yahudi'yi öldürmeleri için Müslümanlara haber verecektir.¹⁰⁰

1960'lı yıllarda İhvan, Kutupcular ve Tekfir olmak üzere üç ana akımdan oluşan İslami hareket 70'lerde daha da canlanmış ve harekete Selefiler, Cihad ve el Cemaatu'l İslamiyye (İhvancı kanat ve Cihadçı kanat) olmak üzere üç akım daha eklenmiştir.

---

⁹⁶ Hüseyin, op.cit.,p.236.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Verdani, op.cit., p. 94.

⁹⁹ Ibid. p. 172.

¹⁰⁰ Ibid., p. 156.

Bu akımlara, çalışmanın konusunun dışına çıkmamak adına gerek bölge gerekse Mısır dış politikasını etkileyen İran Devrimi ve Filistin Meselesi olmak üzere önemli iki olay karşısındaki tutumları çerçevesinde değinilecektir.

1970’li yıllarla üniversite camiasında oldukça etkin bir akım haline gelen Cemaatı’l İslamiyye’nin İran Devrimi gibi siyasal islamın geleceğinde önemli bir sayfa açan bu olaya şüphe ile yaklaştığı ve diğer birçok akım gibi geleneksel kültür birikiminden kaynaklanan olumsuz bir tavır sergilediği görülmüştür.¹⁰¹

Genç nesil arasında oldukça fazla taraftarı olan Cemaatı’l İslamiyye’nin Filistin sorunu karşısındaki tutumuna gelince Kutubculardan pek farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu hareketin genel karakteri Selefilige yakın bir çizgide olduğu için Suudi Arabistan gibi İslam’ı tatbik eden herhangi bir devlet cihad bayrağını açarsa –belki şuan da bile- Yahudilere karşı cihadın caiz olduğu örgüt tarafından kabul edilebilir görülmektedir. Ayrıca bu akım geçmişte yapılmış ve bugün hali hazırda Filistin sorununu çözmeye yönelik hiçbir siyasi çözümü kabul etmemektedir.¹⁰²

Cihad akımına gelince, aslında bu fikir ilk ve kapsamlı olarak Seyyid Kutub’un eserlerinde işlenmiş ve fikrin sistemle bağlantısı yine ilk olarak onun eserlerinde kurulmuştur. Ancak 1950-1966 arasındaki devrede İslami hareketlerin karşılaştığı baskı ve yıldırma politikaları cihad fikrinin etkinleşmesini ve yeni nesle bu fikrin benimsetilmesini engellemiştir. Ancak sonraki süreçte yaşanan olaylar bu fikrin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

El-Cihad içsel yapısında “*komiserlik sistemi*” (mes’ul-i tanzim) denen bir sisteme sahiptir. Örgüt, merkezi düzeyde bir ‘bilginler konseyi’, bir ‘danışma meclisi’ ve biri donanım biri maliye ve diğeri vaaz ile görevli üç ayrı komisyondan oluşmaktadır. Bunların dışında daha alt düzeyde devrimci komitelerin ve cami birimlerinin ayrıca bir de öğrenci ve işçilerden oluşan silahlı milis gruplarının olduğu da bilinmektedir.¹⁰³

El-Cihad’ın bir örgüt olarak liderlik kültürünü et-Tekfir’den farklı olarak bir kenara bırakıp, örgütlü eyleme daha fazla yöneldiği ve çağdaş toplum hayatından çekilmekten ziyade hükümete ve orduya ait kurumlara sızarak devleti içerden kuşatmaya yönelmiştir. Bu

---

¹⁰¹ Ibid. p.173.

¹⁰² Ibid. p.156.

¹⁰³ Ayubi, op.cit., p.95.

örgüt de el-Tekfir kadar gelenek dışı olmamakla birlikte, şeriat kurallarına itaat etmeyenlerin kanının dökülecek kâfirler olduğu inancına sahiptir. Cihad örgütünü, Tekfir'den ayıran bir diğer nokta ise, Tekfir'in aşamalı bir mücadeleyi tercih ederken, Cihad'ın daha hızlı daha radikal bir stratejiyi benimsemiş olmasıdır. Ayrıca eğitime önem veren Tekfir'den farklı olarak Cihad grubu, cihad ruhunun İslam için, eğitim ve öğretimden çok daha önemli olduğu kanısındadır.¹⁰⁴

Hareket, 1974 yılında “*Teknik Askeri Fakülte*” olayı olarak bilinen ve başarısızlıkla sonuçlanan olay ile adını duyurmuş ve Enver Sedat'ın öldürülmesiyle başlayan daha sonra bazı emniyet mensuplarının öldürülmesi ile devam eden olaylarla birlikte diğer akımların da dikkatini çekmeyi başarmıştır. Ancak örgüt bu konularda ki dinamizmine rağmen, halk tarafından benimsenmeyi başaramamış ve dinamizmi mevcut düzen için bir tehlike ya da emniyet mensuplarına yönelik bir meydan okumanın ötesine geçememiştir.¹⁰⁵

Mısır'daki diğer İslami akımlardan farklı olarak Cihad akımı İran Devrimi'ni mezhebi ihtilaflar sahasına girmemek şartıyla- istifade edilmesi gereken bir tecrübe olarak görmektedir.¹⁰⁶

Filistin meselesinde Cihad akımının duruşuna gelince Kutubcular ve el-Cemaatu'l-İslamiyye akımları gibi bir İslam devleti kurulmadıkça veya Allah'ın şeraitini tatbik eden bir devlet O'nu ilan etmedikçe, Yahudilere karşı cihadın söz konusu olamayacağını düşünmektedir. Akım, Arap dünyası ile Yahudiler arasında gerçekleşecek silahlı bir mücadeleye taraftar olmadıkları gibi bugüne kadar yapılanları da köksüz saldırılar olarak görmektedir.¹⁰⁷

Tüm bu akımların varlığının yanı sıra asıl önemli olan ve bugün adını Mısır'da daha sık duyduğumuz akım Selefilik akımıdır. Ortaya çıkış tarihi oldukça eskiye dayanmasına rağmen bugüne kadar geri planda kalan ancak Arap Baharı olarak adlandırılan süreçle birlikte köklü siyasi değişikliklere sahne olan Mısır'da yapılan ilk seçimde yaklaşık %25 oy alarak¹⁰⁸ dikkatleri üzerine çeken Selefiler esasen siyasete ve İslami toplumlarda her türlü

---

¹⁰⁴ Ibid. p.96.

¹⁰⁵ Ibid., p.146.

¹⁰⁶ Ibid., p.173.

¹⁰⁷ Ibid., p.157.

¹⁰⁸“**Mısır seçim sonuçları açıklandı**”, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=186312> (e.t. 04.03.2013)

yeniliğe karşı olarak bilinmektedir. Dolayısıyla yakın döneme kadar apolitik dini bir grup olarak bilinen ve halk hareketleri ile birlikte siyaseten mobilize olarak demokratikleşme sürecinin önemli aktörleri haline gelen Selefilerin bugün gelinen noktada, demokratik ilkeleri kendi ideolojileriyle nasıl bağdaştırıp meşrulaştıracakları ve bu sürece ne kadar bağlı kalacakları önemli bir tartışma konusu olmuştur.

Kelime olarak “geçmiş, gitmiş ve öncekiler” anlamına gelen terim olarak ise “İslam’ın ilk dönemlerinde yaşayan, kendilerine göre metotları ve görüşleri olan ilim adamlarını” tanımlamak için kullanılan Selefi düşünce aynı zamanda Hz. Muhammed ve sonrası üç kuşağı –sahabe, tabiin ve tebeu’t-tabiin- tanımlamak için de kullanılmaktadır.¹⁰⁹

Selefiliğin gelişim sürecine bakıldığında dört tarihsel aşamadan geçtiği görülmektedir. Ahmed b. Hanbel ve ibn Hazm’ın etkin olduğu “İcmal Devri” denilen birinci dönem sınırları Endülüs’ten Çin’e kadar uzayan İslam Devleti’nde ortaya çıkan bid’atları ve yeni yorumları, ayrıntıya girmeden toptan reddeden selefi düşünce yapısının ortaya çıktığı ve diğer mezheplere karşı bakış açısının şekillendiği dönem olmuştur. “Tafsil Devri” denilen ikinci dönemde ise Selefilik İbn Teymiyye ile metodolojik hüviyet kazanırken, öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından da sistematik bir düşünce sistemi haline getirilmiştir. Üçüncü aşamayı ise, İslam toplumunda ortaya çıkan siyasi ve sosyal yozlaşmaya bir tepki niteliğinde doğan reformist bir hareket olan “Vehhabi Hareketi” takip etmektedir. “Yeni Selefilik” olarak adlandırılan ve vardığı nokta itibarıyla selefiliğin dışına çıktığı kabul edilen “Modernist Dönem”de bu düşüncenin son noktasını temsil etmektedir.¹¹⁰ Cemaleddin Afgani (1838/1898), Muhammed Abduh (1849/ 1905) ve Muhammed Reşid Rıza (1865/ 1935)’nin öncülüğünü yaptığı Selefi modernleşme hareketi kendi “selef” leri gibi popüler dini inanış, adet ve hurafeleri reddetme düsturuyula ortaya çıkmıştır. Ancak onları seleflerinden ayıran en önemli nokta temel metin olarak Kuran veya yol gösterici olarak sünnete yeni yorumlar getirmeyi yani içtihadı kabul etmeleri olmuştur. Yine bu selefi hareket gelenekçi yönünü yalnızca siyasi arenada korumuş dönemin etkili siyasi akımı olan milliyetçilik yerine ümmet ve ümmetçiliğe öncelik vermiştir.¹¹¹

¹⁰⁹ Birol Akgün ve Gökhan Bozbaş, “Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 7, Sayı 2, 2013, p. 5.

¹¹⁰ Mehmet Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt 17, Sayı 3, Ankara, 2004, pp. 235-251.

¹¹¹ Oliver Roy, **The Failure of Political Islam**, çev.: Carol Volk, Cambridge: Harvard University Press, 1994, pp. 32-33.

Özünde şiddet içermeyen Selefilik aslında reflektif bir dini ya da siyasi tavır olarak görülebilir. Zira bu düşünce, daha çok İslam toplumlarının özellikle de Arap halklarının dışarıdan yöneltilen tehditler ya da güçlü kültürlerle karşılaşma anlarında kendi İslami kimliklerini ve hayat tarzlarını korumak adına ortaya atılmıştır. Örneğin ilk dönem selefilik İslamın Arap yarımadası dışında yayıldığı ve felsefi-kültürel alandaki birikimiyle belli bir düşünce geleneğinin temsilcisi olan Yunan medeniyetinin ürünleriyle karşılaştığı bir tarihsel konjonktürde ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde İbn Teymiyye önderliğinde Selefilik'in güç kazandığı ikinci dönem İslam dünyasının Moğol istilalarıyla sarsıldığı tarihlere denk gelmektedir. Afgani ve Abduh gibi önemli isimlerle birlikte modern selefilik'in temellerinin atıldığı üçüncü dönem ise hızla modernleşen Avrupa'nın İslam dünyasını sömürmeye başladığı 19. yy'ın ikinci yarısına rastlamaktadır. Selefilik'in yeniden atağa geçtiği hatta şiddete dayalı yöntemleri meşru gösterecek boyutta sertlik kazanması da 1991 yılında ABD öncülüğünde ki Batılı güçlerin Irak'a yönelik operasyonlar çerçevesinde Suudi Arabistan gibi bir ülkenin topraklarına asker konuşlandırılması ile başlamış ve küreselleşme sürecinin araçları olan iletişim devrimiyle hız kazanmıştır.¹¹²

Kısaca selefilik'in bu olaylar karşısında verdiği tepkiyi tehdit olarak görülen güçle doğrudan karşı karşıya gelmek yerine kendi içine kapanarak varlığını ve kimliğini korumak olarak okumak mümkündür.

Reformist ve modernist âlimler ve onları öğrencileri aracılığıyla bu yüzyıla kadar taşınan Selefilik, yukarıda da değinildiği gibi birçok İslami akım için temel teşkil etmiştir. Bu İslami akımların ilk olarak İbn Teymiyye'nin fikirlerinin radikal yorumlanması sonucunda ortaya çıkan Selefi-Vehhabi gelenek, ikinci olarak Selefilik'in modern yorumu ile devam edip Hasan el-Benna ile aksiyona dönüşen Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) ve akabinde Selefi düşüncenin genel seyrine sadık kalarak devam eden dini Selefiler olduğu söylenebilir.¹¹³

Bazı yazarlar tarafından kendine biçtiği rol ve belirlediği kimlik çerçevesinde "Neo Selefi" hareket olarak da tanımlanan MK'nın lideri Benna'nın İslam anlayışı da selef dönemde olduğu gibi bidat'lardan arındırılmış saf İslam anlayışını yansıtmaktadır. Nihai amaç olan İslam Devleti, İslami cemaat ve onun kendi İslam düzeni ancak bu anlayış hayata

---

¹¹² Ibid., p.6.

¹¹³ Akgün, op.cit., p. 7.

geçirildiği takdirde ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda Abduh'un reformculuğunu, Rıza'nın muhafazakârlığını ve Afgani'nin siyasal aktivizmini uhdesinde birleştirdiği söylenen Benna'nın İslami teoriyi siyasal ideoloji ile birleştiren düşünce yapısının kendisinden önceki modern Selefilerden etkilendiği açıktır.¹¹⁴ Ancak MK'nın Seflik anlayışı klasik Selefi anlayışından belli noktalarda farklılıklar arz etmektedir. Örneğin klasik Selefi anlayışın mezhepçiliği reddeden tutumu karşısında Benna, mezheplere ılımlı yaklaşmıştır. Bir diğer hususa, klasik selefi anlayışın Kur'an ve sünnet dışındaki her türlü dini kaynağın reddine yönelik tavırlarının aksine MK'nın Kur'an'ın, lâfzî yorumundan ziyade, akli yorumunun da mümkün olduğunu kabul eden, farklı fikir ve ideolojilere açık olan fikir yapısıdır.¹¹⁵

Önemli politik olaylar karşısındaki tutumlarına bakıldığında “*Dinde siyaset yoktur ve siyasette din yoktur*” mottosuyla hareket eden Selefiler¹¹⁶ İran Devrimi'ne karşı diğer akımlardan daha şiddetli tepki vermiş ve Şia'nın küfrüne hükmetmiştir. Bu tavır geleneksel kültüre aşırı bağlılıktan kaynaklandığı gibi İran'a karşı düşmanca bir tavır benimseyen Suud Hanedanı'na sıkı sıkıya bağlılıklarından da kaynaklanmaktadır.¹¹⁷ Bugüne kadar çok fazla siyasi mücadelelere karışmayan akım şer'i açıdan meselenin çözümünde silahlı mücadeleyi kabul etse de bu konuda köklü bir politikaya sahip değildir.¹¹⁸

Söz konusu İslami akımlara bakıldığında kimliklerini oluşturan unsurların farklılığıyla bağlantılı olarak “*öteki*”leri ve dolayısıyla çıkar ve güvenlik algılarında da farklılıkların bulunmaktadır. Ayrıca MK dışındaki hareketlerin ya şiddete dayalı bir politika izleyerek radikalize oldukları yahut daha pasif bir konumda kalarak politize olamadıkları görülmektedir. Bu bağlamda rejime karşı silahlı mücadeleden mümkün oldukça uzak kalan ve ılımlı bir politika izleyen daha köklü bir geçmişin mirasçısı olan Müslüman Kardeşler'in, bölgedeki birçok devlet gibi sancılı bir dönemden geçen Mısır'da, ülkenin geleceğinin şekillenmesinde ve rejimin sağlam temellere oturmasında şuanda içinde buldukları zor duruma rağmen diğer akımlara nazaran çok daha etkin ve önemli bir rol oynayacağı iddia edilebilir.

---

¹¹⁴ Abd-al Monein Said Aly and Manfred W. Wenner, “Modern Islamic Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt” **The Middle East Journal**, No. 36.3, 1982, p. 339.

¹¹⁵ Akgün, op.cit., p.13.

¹¹⁶ Omayma Abdel Latif, “Trends in Salafism”, **Centre for European Policy Studies (CEPS)**, Brussels, Belgium, p. 200

¹¹⁷ Verdani, op.cit p. 173.

¹¹⁸ Ibid., p. 156.

1.2.3. Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nde: Kimlik Söylem ve Siyaset

Siyasi aidiyetin temellerinin belirlenmesi zorunluluğu dolayısıyla kimlik sorunu ve bireyin devletle, devletin bireyle ve diğer devletlerle ilişkiye girme sorunu Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ve fikri temellerinin kurucusu olan Hasan el-Benna'nın İslam devleti tasavvuruna ilişkin siyaset düşüncesinde önemli bir yer tutmaktadır.

1.2.3.1.Hasan el-Benna: Kişiliği/Liderlik Özellikleri ve Siyasi Düşünce Yapısında Kimlik

Kişilik ya da tarihsel/düşünsel liderliğin bazı özellikleri karar verme teorilerinde de ele alındığı gibi, sahibine başkalarını etkileyebilme ve karşısındakinin düşüncelerine aynı özelliklere sahip olmayan bir başkasına göre çok daha fazla nüfuz edebilme yetisi kazandırır. Hasan el-Benna'nın da liderlik vasıfları da O'na, çıktığı yolda yardım etmiş ve Mısır'ın kaotik siyasal ortamında insanlar üzerinde hâkimiyet kurmasına yardımcı olmuştur.

Müslüman Kardeşler'in kurucusu ve suikasta uğradığı 1949 yılına kadar da lideri olan Hasan el-Benna, Cemiyet'in düşünsel ve örgütsel alt yapısını hazırlayarak Cemiyet'in günlere gelmesinde çok büyük bir etkiye sahip olduğu için çalışmanın bu kısmına O'nun liderlik vasıfları ve siyasi düşünce yapısı anlatılarak başlanacaktır.

Kişiliğe kutsallık ve saygınlık kazandırması bakımından İslam geleneğinde birçok unsur bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in soyundan geliyor olmak ya da beklenen Mehdi düşüncesi ve velilik düşüncesi bunlar arasında en önemli olanlardır. Bu unsurlar, liderin sahip olduğu kişisel özellikleri tamamlayıcı ve halkın gözünde meşrulaştırıcı unsurlardır.¹¹⁹ Benna bu üç özelliğten hiçbirini taşımasına rağmen hem Mısır halkı üzerinde hem de diğer bölge ülkeleri ve İslami hareketler üzerinde etkili olmayı başarabilmiştir.

Hicri 1324-Miladi 1906 yılında Mısır'ın İskenderiye şehri yakınlarındaki Mahmudiye kasabasında doğan Hasan el-Benna, ilk ve orta öğrenimini kendi kasabasında tamamlamış ve üniversite eğitimi için gittiği Kahire Üniversite'sinde Darul-Ulum Fakültesi'nden mezun olmuştur.¹²⁰

¹¹⁹ İbrahim el-Beyumi Ganim, **Hasan el-Benna'nın Siyasi Düşüncesi**, İstanbul: Ekin Yayınları, 2012, pp. 174-175.

¹²⁰ Hasan el-Benna, **Risaleler-3**, çev.: Hasan Karakaya ve İbrahim Kutlay, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980, p.9.

Hasan el- Benna'nın liderliğine olumlu katkı yapan özelliklere bakıldığında ileri derece de bir hitabet yeteneğine sahip oluşunun oldukça önemli olduğu görülmektedir. Zira iyi bir lider olmanın neredeyse ön koşulu sayılan bu yeteneği Benna'ya farklı kültür seviyelerine hitap edebilme gücünü kattığı gibi toplumun değişik kesimlerini örgütleyebilmesinde, çevresinde toplamasında ve kısa sayılabilecek bir sürede cemiyetin cemaate evrilmesinde önemli yollar kat etmesine yardımcı olmuştur. ¹²¹

Birçok bölgeye yaptığı seyahatler sayesinde, halka ait birden fazla şiveyi, onların ahlaki ve karakteristik yapılarını, efsane türündeki halk hikâyelerini öğrenen Benna, edindiği bu deneyimler sayesinde halka çok daha kolay inebilmiş, inandığı davayı onların anlayabildiği dille anlatabilmiş ve amaçlarını gerçekleştirmek için halkı bu sayede çok daha kolay motive edebilmiştir. ¹²²

Liderin başarısını önemli ölçüde etkileyebilecek olan kuvvetli bir sabrı da bünyesinde barındıran Benna, aynı zaman da ihtiyatlı ve soğukkanlı tavırlarıyla ona karşı saldırgan tutumlara sahip olan politik çevrelerle de bu özellikleri sayesinde uzunca bir süre çatışmaya girmemeyi de başarmıştır. ¹²³

Bu özellikleri çerçevesinde Benna'nın dönem itibariyle ön plana çıkan devlet, kimlik ve bunların tanımlamaları yapılırken sıkça başvurulan kavramlar olan yurtseverlik ve milliyetçilik konularına bakış açıları açıklanmaya ve böylelikle temellerini attığı hareketin düşünsel yapısına da arka plan hazırlanmaya çalışılacaktır.

El-Benna, içinde bulunduğu dönem itibariyle halifeliğin kaldırılması ve dinin devletten ayrılması (laiklik tartışmaları) sorunları üzerine yoğunlaşan siyaset ikliminden bir hayli etkilenmiş ve devlet tasavvurunu da bu tartışmalarda kendisine bir taraf seçerek oluşturmaya ve çevresindekilere aktarmaya çalışmıştır.

Dinin devlet içindeki konumunun sorgulandığı bu yıllarda iki grupla karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki dinin (İslam'ın) devletten ayrılması gerektiğini savunan taraftır. Siyasetin dinden arındırılması kanaatinde olan bu grup İslam'ın devletin temelinde yer alması gerektiği fikrini reddetmektedir. Grubun öncülerinden olan Şeyh Ali Abdulrezzak bu düşüncesine "*el-İslam ve Usulu'l-Hüküm*" adlı eserinde, Peygamberin ahlaki prensipleri

---

¹²¹ Ganim, op.cit., p. 176.

¹²² Ibid. p.177.

¹²³ Ibid.

güçlendiren manevi bir mesaj getirdiği, İslam devleti kurulmasını hiçbir şekilde önermediği ve devamında onun mesajının bu İslam devletinin hilafet düzeni şeklinde kurulması gerektiğini içeren herhangi bir anlam taşımadığı şeklinde dile getirmiştir.¹²⁴ Yine aynı görüşe mensup bir diğer isim Doktor Taha Hüseyin’ de eseri “*Mustakbelus-Sekafe fi Mısır*” da yer alan şu düşünceleriyle konuya yönelik bakış açısını ortaya koymuştur.¹²⁵

“İnsanlığın uzun tecrübesi bize göstermiştir ki, din birliği ve dil birliği, siyasi birlik için temel olamamaktadır ve devletin oluşturulmasında ölçü de değildir” ve “Müslümanlar uzun tecrübelerinden sonra modern hayatın usullerinden birini anlamışlardır ki, o da siyasetin dinden ayrı olduğu gerçeğidir, Modern Avrupa’ da bu zihniyet üzerine temellendirilmiştir.”

Avrupa’da şekillenen modern-ulus devletin esaslarından etkilenen bu görüşün karşısında yer alan grup ise “*İslam’ın din ve devlet olduğu*” ve bu iki olgunun birbirinden ayrılmadığı kanısını taşımaktadır.¹²⁶

Bu gruba dâhil olan Hasan el-Benna’nın devlet anlayışı da bizzat İslam’a dayanmaktadır. Eserinde yer alan,

“İslam, insanların bütün sorunlarına çözüm getiren bir nizamdır. Bu bakımdan hem ibadet hem inançtır: hem din hem devlettir, hem madde hem manadır, hem vatan hem vatandaşdır, itaattir, yönetimdir, hem kitap hem de kılıçtır. Bunlardan biri diğerinden ayrılmaz. Allahu Teâla, Kur’an’la engellemediğini sultanla engeller.”

cümleleriyle İslam’ın devlet ve vatanı da kapayan bütüncül bir düzen olduğuna yönelik fikirlerini ortaya koymuştur.¹²⁷ Buradan da anlaşılacağı gibi Benna’ya göre İslam yalnız, ferдин Rabbi ile arasındaki ilişkisini değil aynı zamanda ferдин diğer fertlerle, ferдин cemiyetle ve cemiyetin diğer cemiyetlerle olan münasebetini de düzenler.¹²⁸

Benna’nın zihninde canlandırdığı İslam Devleti’nin başında bir Reis (dini literatürde İmam veya Halife) bulunur. Devletin temeli, reisin nasıl seçileceği, bireyin devlete karşı hak ve ödevleri, devletin bireye karşı görevleri Esas Teşkilat Kanunu’nda (Anayasa) yer almaktadır.¹²⁹

¹²⁴ Ali Abdulrezzak, **el-İslam ve Usulu’l-Hüküm**, Kahire, 1925, pp. 39-80’den aktaran, Ibid., p.255.

¹²⁵ Taha Hüseyin, **Mustakbelus-Sekafe fi Mısır**, Kahire, p.16’den aktaran, Ibid.

¹²⁶ Ibid., p. 256.

¹²⁷ Hasan el-Benna, **Şehid Hasan el-Benna’nın Hayatı ve Risaleleri**, çev. Ramazan Nazlı, İstanbul: Aslan Yayınları, 1980, p. 230.

¹²⁸ Benna, op.cit., p. 135.

¹²⁹ Ibid.

Benna'nın kendi söylemlerinden de yola çıkılarak, MK'nın İslam'a dayalı olmak suretiyle seçime dayalı demokratik bir devlet sistemi benimsediği söylenebilir. Ancak Benna'nın dolayısıyla' da MK'nın dönem itibariyle bu sistem içerisinde kuşkuyla yaklaştığı konu siyasi partilerdir. Zira çoğu zaman halkın menfaatlerini düşünmek yerine şahsi çıkarlarının peşinde koşmak amacıyla kurulan siyasi partiler o ana dek Mısır toplumuna zarar veren kurumlar olarak görülmüştür. Ancak MK bu görüşünden zamanla uzaklaşarak sistemle çatışmadan onu içerden değiştirmek adına bir takım adımlar atmıştır. Geçmiş dönemde el-Vefd Partisi bünyesinde seçimlere katılan MK¹³⁰ 2011 yılı itibariyleyse Özgürlük ve Adalet isimli Partisini (Al-Hurriyya wa al-'Adala) kurarak¹³¹ iktidara gelmeyi başarmıştır.

Bunların yanı sıra Benna'nın devlet algısında dikkat edilmesi gereken husussa devletin başlı başına bir amaç olmaktan ziyade, sosyal örgütlenme sürecinde ve İslam idealini gerçekleştirilmesin de yeri doldurulamaz bir araç olma fikridir. Bu tasavvura göre devlet İslam'da belirlenen bir görevdir. Bu sayede İslam'ın hükümleri hayata geçecek, dava diğer insanlara ulaştırılabilecek ve kanunları gözetip korunacaktır.¹³²

Daha önce bahsedildiği gibi dönem itibariyle (20'li yılların sonu 40'lı yılların başına kadar olan süreç) Mısır'da düşünce ve siyaset arenasında çatışan iki fikri akım bulunmaktaydı. Bunlardan biri İslam'dan ve onun kültür mirasından ilham alan, diğeri ise kaynak olarak Batı'yı seçen zihniyetin temsilcileriydi. Bu bağlamda bahsi geçen dönemde (Hilafetin kaldırılmasını takip eden yıllar) daha önce görülmedik bir şekilde kimliğin belirlenmesi ve siyasi birliğe ilişkin tartışmaların alevlendiği görülmektedir. Mısır bu dönemde, iki farklı zihniyet arasında '*İslam yurdunun inanç tarihine aidiyet mi yoksa sınırları belli bir toprak parçasına aidiyet mi*' konusunda yani İslam topluluğunun veya ümmetin bir parçası olmak ile sınırları başkaları tarafından dayatılan bir toprak parçasına ait olmak konularında derin tartışmalara sahne olmuştur.¹³³

Bu dönemde kimliğin ve dolayısıyla da devletin politikalarının tanımlanmasında sıkça başvurulan kavramlar olarak karşımıza yurtseverlik, milliyetçilik ve İslamcılık

---

¹³⁰ Verdan, op.cit., p. 55.

¹³¹“ Al-Hurriyya wa al-'Adala (Freedom and Justice Party)”

<http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/09/22/al-hurriyya-wa-al-%E2%80%98adala-freedom-and-justice-party> (e.t. 03.02.2013)

¹³² Ganim, op.cit., p. 258.

¹³³ Ibid. p. 275.

çıkılmaktadır. Benna'nın İslam düşüncesinin devlette nasıl vücut bulduğuna yukarıda değinildiği için burada yurtseverlik ve milliyetçilik kavramlarının Benna'nın siyasal düşüncesinde ki yerine bakılacaktır.

Benna, “*Risaleler*” adlı eserinde yurtseverlik ve milliyetçilik hakkında, çağı alt üst eden ve yanlış kullanılması halinde milli birlik ve beraberliği parçalayabilecek tehlikeli ideolojiler olarak bakmaktadır.¹³⁴

Benna'ya göre yurtseverlik yekpare bir yapıya sahip değildir ve birkaç çeşitten oluşmaktadır. Bunlar, sevgiye dayanan yurtseverlik, hürriyetçi yurtseverlik, cemiyetçi yurtseverlik, fütühatçı yurtseverlik ve partizancı yurtseverliktir.¹³⁵

Kendi yurtseverlik anlayışını ise bu anlayışlardan ayırmakta ve bunu da şu cümlelerle ifade etmektedir:¹³⁶

“Biz vatanımızın hudutlarını inanç ve iman ile çizeriz. Onlar ise coğrafi hudutlar koyarlar. <La ilahe İllallah. Muhammed'ür Resullallah> diyen her Müslüman'ın bulunduğu yer, bizim için hürmete layık, mukaddes, uğrunda cihad edilecek bir vatanıdır. Kuru vatanseverler ise böyle düşünmezler. Yeryüzünde sadece belirli bölgeye önem verirler. Bizim içinse yeryüzünde bulunan her Müslüman bizim ailemizdir. Onlarla aramızdaki fark şu hususta ortaya çıkar: biz bir milletin –bu ülke Müslüman dahi olsa- diğer milletin sirtından geçinerek kuvvetlenmesine müsaade etmeyiz. Diğerleri bunda biz sakınca görmez ama biz, hepimizin birlikte kuvvetli olmasını isteriz.”

Benna, “*öteki*” olarak kabul ettiklerinin yurtseverlik anlayışlarının -ki bununla büyük ölçüde Avrupalıları kastetmektedir- sadece ülkelerini hürriyete kavuşturma ve sonra o memleketi geliştirme çabasını içerdiğini fakat kendi anlayışlarının ise “ Bütün insanlığı İslam nuruna kavuşturmak ve İslam bayrağını yeryüzünde her tepeye dikmek gibi” daha ileri hedeflere sahip olduğunu söylemektedir.¹³⁷

Hasan el-Benna, Leon Baradat'ın da belirttiği gibi son iki yüzyılın en güçlü siyasal ideolojisi olan milliyetçilik¹³⁸ konusuna da yurtseverlik kavramında olduğu gibi tek bir pencereden bakmamıştır. Benna, öz-kimlik inşasının temel ilkelerinden biri olan milliyetçiliğin insanları hem birleştirebilir hem de ayrıştırabilir bir kavram olduğunu fark etmiştir. Yine kavrama bütüncül yaklaşarak tamamen reddetmenin ya da tamamen kabul

---

¹³⁴ Benna, op.cit., p.30.

¹³⁵ Ibid. pp. 30-36.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid., p.37.

¹³⁸ Leon Baradat, **Siyasal İdeolojiler: Kökenleri ve Etkileri**, çev.: Abdurrahman Aydın, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, p. 62.

etmenin de yanlış olduğunu düşünerek milliyetçiliği kategorilere ayırarak incelemeyi tercih eden Benna, kendi tabiriyle “beğenilen güzellikleri ve onur verici taraflarıyla, beğenilmeyen kötü taraflarını” birbirinden ayrı değerlendirmiştir.¹³⁹

Benna, ecdat milliyetçiliği, akraba milliyetçiliği, teşkilat milliyetçiliği, ırkçı milliyetçilik ve saldırgan milliyetçilik olmak üzere beş milliyetçilik çeşidinden bahsetmiştir.¹⁴⁰ İslam’ın sadece belirli bir ırka veya topluma değil bütün insanlığa mesajının olduğunu ifade eden Benna, bu türlerin içinden ırkçı milliyetçilik ve saldırgan milliyetçiliği düşmanlık yaratan milliyetçilikler olarak görmektedir. Bu yüzden de Müslüman Kardeşler, düşmanlık güden milliyetçilik anlayışını reddettiğini söyleyerek Almanya’da Nazizim, İtalya’da faşizm bu tür milliyetçiliğin örnekleri olduğunu ve halklarını felakete sürüklediğini hatırlatmaktadır. Oysa İslam inancına göre, bütün insanlar Hz. Adem’den gelmiştir ve bu sebeple herkes eşittir; insanlar birbirinden ancak çalışmakla ve takva ile üstün olabilirler.¹⁴¹

Benna, teşkilat milliyetçiliği hakkında “ bu milliyetçilikle hepimizin çalışması cihad etmesi, her cemiyetin kendi üzerine düşen vazifeyi yerine getirmesi ve böylece zafer meydanında birleşmemiz kastediliyorsa bu fikre katılırız diyerek¹⁴² bir anlamda Filistin Sorunu konusunda ki politikalarının da meşruiyet çerçevesini çizmiştir. Zira daha sonraki bölümlerde inceleneceği üzere Müslüman Kardeşler, Filistin Sorunu konusunda oldukça etkin rol oynamıştır.

Anlatılanlardan da görüldüğü üzere Benna’nın tahayyül ettiği devlet, kavmiyetçi, ırkçı ya bölgeci değildir. Şer’i esaslar üzerine kurulu olan, temelini (yukarıda bahsi geçen olumlu anlamlarıyla) milliyetçilik, ulusçuluk, doğruluk, evrensellik ve hümanizmin oluşturduğu İslami kimliğe sahip bir devlettir.

Dolayısıyla Müslüman Kardeşler’in toplumsal bir aktör olarak doğarken, kurucuları Hasan el-Benna’nın çizdiği kimlik temelinde meşruluk çizgisinden ayrılmayan ve barışçıl bir anlayışın yattığı görülmektedir. Teşkilat’ta oluşan bu kimlik algısı, örgütün bugün ki politikalarına da yansımakta ve gerek iç gerekse dış politikada onları çatışmacı stratejilerden uzak tutmaktadır.

---

¹³⁹ Ganim, op.cit., p. 283.

¹⁴⁰ Benna, op.cit., pp. 39-43.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid., p. 40.

1.2.3.2.Tarihsel Geri Plan: Cemiyetten (Cemaate) Harekete Toplumsal Bir Aktörün Doğuşu

1.2.3.2.1. Hareketin Oluştığı Siyasal Ortam

Medeniyet tarihi açısından oldukça önemli bir ülke olan Mısır, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu içinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan ancak 1798 yılında Napolyon'un işgaline uğrayan Mısır'da hâkimiyet kurma çabaları ve bu süreçte Napolyon tarafından ülkede yapılmaya çalışılan ama toplumun ruhuna aykırı olan reformlar ülke tarihinde onarılmaz izler bırakmıştır. Ama bu işgalin ülke tarihini gerek olumlu gerek olumsuz yanlarıyla derinden etkileyecek olan asıl sonucu 1952 yılındaki Hür Subaylar Darbesine kadar hanedanlığı sürececek olan Mehmet Ali Paşa'yı tarih sahnesine çıkarması olmuştur.¹⁴³

Özellikle Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve her ne kadar aynı başarılarla imza atamasalar da hanedanlığın diğer mensupları ile birlikte Mısır'da yaklaşık yüz yıl sürececek bir iç gelişme, reformasyon ve yayılma dönemi başlamıştır.

Ancak Mehmet Ali Paşa sonrasında dış güçlerin müdahalelerine açık hale gelmesi Mısır'ın ilk milliyetçisi olarak kabul edilen Ahmet Arabî'nin önderliğindeki grubun ayaklanmasına giden süreci başlatmış bu da İngiltere'yi Mısır'a getiren yolu açmıştır.¹⁴⁴

“*Mısır Mısırlılarınadır*” mottosuyla yola çıkan Arabî Paşa'nın¹⁴⁵ çıkardığı ayaklanmalar üzerine Hıdiv Tevfik, İngiliz ve Fransız konsolosluklarından yardım istemiştir. Bu bahaneyle Mısır, 1882 yılında İngiltere tarafından işgal edilmiş, 1936'ya kadar ilk önce fiilen daha sonra da dolaylı olarak İngiliz denetiminde¹⁴⁶ kalmıştır.

Tüm bu yaşanan siyasi çalkantıların gölgesinde ülkede değişim ve dönüşümü tetikleyen batılılaşma hamleleri ve toplumun ruhuna aykırı, ihtiyaçlarını dikkate almayan,

---

¹⁴³ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: MKM Yay., 2008, p. 93.

¹⁴⁴ Lutfi al Seyyid, **A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present**, New York: 2007, pp. 113-114.

¹⁴⁵ Ibid. p. 86.

¹⁴⁶ İngiltere'nin buraya gelirken uzun vadeli bir işgali düşündüğü ve Mısırlıları yönetmeye niyetleri olduğu söylenemez. O kadar ki İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Mısır'la ilişkisini bile tanımlayamamıştır; ülke bir sömürge ya da himaye altında bir devlet olarak ilan edilmediği gibi, kâğıt üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun hıdiv tarafından yönetilen bir eyaleti olarak kalmaya devam etmiştir. Bkz.: Emine Altunay Şam, “Mısır'ın 1882'de İngilizler Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Takip Ettiği Siyaset”, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001, p. 87.

kurumsal düalizmin tohumlarını atan modernleşme girişimleri sonucu, din düşüncesi hem toplumsal hem de siyaset arenasında gerileme göstermiştir. Hükümetler, iktidarlarını güçlendirmek adına bir yandan yasalarda, yargı sistemlerinde değişikliklere gitmiş, diğer yandan da kendilerine muhalif olabilecek dini örgütlenmeleri ve vakıfları laikleşme adına sıkı denetim altına almaya çalışmıştır.¹⁴⁷

Bu dönemde ya da genel olarak 19. yüzyılda yapılan reformlara baktığımızda devletin bekasını sağlamak ya da varlığını devam ettirebilmek adına Avrupa'nın model alındığı dikkat çekmektedir. Ancak bu yukarıda da bahsedildiği gibi Mısır toplumunda kurumsal düalizmi beraberinde getirmiştir. Örneğin yeniçerilerin ortadan kaldırılması ve Memlukların ortadan kaldırılması dışında geleneksel kurumların varlığı korunmuştur. Yeni hukuk ve mahkeme sistemleri kurulmuş ama şeriat mahkemeleri kaldırılmamıştır; yine her iki devlet de Avrupalı okulların gelişmesi için büyük yatırımlar yapmış, ama dini eğitim veren okullarının kapılarını kapatmamışlardır. Ezher gibi hem Mısır'da hem de tüm İslam dünyasında saygın bir yeri olan kurum çeşitli reformlardan geçirilmiş ama bu toplumsal kopuklukların yaşanmasına engel olmamıştır. İslami eğitim veren okulların mezunları, Avrupa politikalarını benimseyen kurumlarda çalışmak istedikleri zaman sorunlar baş göstermiş ve bu sorunlar zamanla toplumun en ücra köşesinde bile kendisini hissettirmeye başlamıştır.¹⁴⁸ Kısaca girişilen reformların başarısızlığı, yaratılan yeni elit sınıfın ve yöneticilerin halktan giderek uzaklaşması, halk ve devlet arasında kapanmak bilmeyen bir uçurum yaratmıştır.¹⁴⁹

1923 Anayasası'nda her ne kadar devletin resmi dini İslam olarak belirtilse de pratikte din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmaya çalışılmış ama bununla birlikte hemen hemen her iktidar tarafından da "din" kimliğinin bir parçası ve siyasal bir araç olarak kullanılmaya devam etmiştir.¹⁵⁰

Müslüman Kardeşler Hareketi, işte bu atmosferde yani dinin siyasal düzen açısından oynadığı rol konusunda netleşemeyen ve laik bir devlet yapısını tercih eden rejime dönük hayal kırıklıklarının yaşandığı bir ortamda doğmuştur.

---

¹⁴⁷ E. Zeynep Güler, **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık, Tahir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek**, İstanbul: Kayhan Matbaacılık, 2011, p. 75.

¹⁴⁸ William L. Cleveland, **A History the Modern Middle East**, Colorado: Westview Press, 2004, p. 115.

¹⁴⁹ P. J. Vatikiotis, **The Middle East: From the End of Empire to the End of the Cold War**, Londra: Routledge Publishers, 1997, p. 120.

¹⁵⁰ Güler, op.cit., p. 75.

1.2.3.2. Müslüman Kardeşlerin Doğuşu ve Politik Bir Güç Olarak Yükselişi: 1928-1952

Günümüzde modern İslami hareketlerin öncüsü¹⁵¹ hatta birçoğunun kökeni olan Müslüman Kardeşler, yukarıda liderlik özelliklerine ve siyasi düşünce yapısına ayrıntılı bir şekilde yer verilen Hasan el-Benna tarafından 1927 yılında *Mısırlı Gençler* adıyla bir cemaat olarak kurulmuş¹⁵² daha sonra 1928 yılında Müslüman Kardeşler ismini almıştır.¹⁵³

Başlangıçta gizli bir örgüt olarak kurulan cemaat 1932 yılına kadar Süveyş Kanalı civarında ilgi görmüş ancak örgütün etkisi kısa sürede diğer şehirlere de yayılmıştır. Cemaat merkezini İsmailiye'den Kahire'ye taşıdıktan sonra çalışmalarına daha fazla hız vermiş ve şube sayısını artırmayı başarmıştır. Mısır'ın hemen hemen tüm kentlerinde ki şubelerin yanı sıra MK, ülke dışına da temsilciler göndererek Sudan, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Kuzey Afrika'da da yaygınlık kazanmıştır.¹⁵⁴ Büyük bir örgütlenme becerisi gösteren cemaat bu yönüyle ülkelerin özelliklerine göre yani yerelliklerde kendini yeniden üretebildiğini göstermiş ve bu yolla çoğalan bir yapının da sahibi olmuştur.¹⁵⁵

İslamın, yaşamın tüm alanlarını kapsayan bir ideoloji hatta bir yaşam biçimi olduğu düşüncesiyle hareket eden MK, ülkeyi Batı'nın seküler etkisinden kurtarmak adına birçok okul, hastane ve camii yaptırmış ve bu yolla dini bir birlik olmayı başardığı gibi sosyal ve siyasi bir birlik olma yolunda da önemli adımlar atmıştır.¹⁵⁶

Örgüt hiyerarşisinin tamamlanması 1935 yılına kadar sürmüştü ve 1939 yılında yapılan 5. Kongre'de ülkedeki diğer siyasi partilerin tümü batıl ilan edilmiş aynı zamanda örgütün politik niteliği de kabul edilmiştir.¹⁵⁷

Ülkeye verilen sözde bağımsızlığın yarattığı hoşnutsuzluk, halkın katlanmak zorunda kaldığı ağır ekonomik koşullar, İkinci Dünya Savaşı boyunca İngiliz işgalinin halk tarafından iyiden iyiye hissedilmesi ve halkın hassasiyetlerine rağmen bu yıllarda başlayan

---

¹⁵¹John L. Espasito, **The Islamic Threat: Myth or Reality**, New York: Oxford University Press, 1998, p. 129

¹⁵²Faik Bulut, **İslamcı Örgütler-2**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009, p.49.

¹⁵³ Barry Rubin, **The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement**, New York: Macmillan, 2010, p. 39.

¹⁵⁴ L. Carl Brown, "Religion and State: The Muslim Approach to Politics", Columbia University Press, 2000, p. 144.

¹⁵⁵ Güler, op.cit., p.76.

¹⁵⁶Roger Owen, **State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East**, Londra: Routledge Publisher, 1992, p.179.

¹⁵⁷ Bulut, loc.cit.

Filistin sorununa karşı iktidarın tepkisizliği¹⁵⁸ ve şüphesiz Benna'nın bir lider olarak sergilediği tutum MK'nın bu dönemde önemli bir aktör olarak yükselmesini sağlamıştır.

Üye potansiyelini 1940'ların başında oldukça artıran MK asıl yükselişi bu yılların sonunda başlayan ve bugün hala varlığını sürdüren Filistin sorunu sayesinde yakalamış, ciddi anlamda etkinliğini artırmaya başlamış ve siyasal iktidar üzerinde de varlığını hissettirmeyi başarmıştır.

MK, günümüzde hala devam eden Filistin sorununun başlamasından İngiltere'yi sorumlu tutmuştur. Zira Siyonizmin, İngiltere olmaksızın bölgede bir güç haline gelemeyeceğine inanan MK, bu sorunun Arap-İslam dünyasını bölmek için bir plan dâhilinde yürürlüğe konduğunu ileri sürmüştür.¹⁵⁹

Bu süreçte MK, gizli olarak kurduğu paramiliter askeri gücüyle 1948 yılında kurulan İsrail'e karşı Filistin topraklarını müdafaa etmeye çalışmıştır.¹⁶⁰ MK'ya ait çeşitli yerlerde saklanan cephanelikler Mısır polisi tarafından bu dönemde defalarca baskına uğramış; savaş sonrasında ise bu cephaneliklere, iktidar için tehlike arz ettikleri gerekçesiyle el konulmuş ve bunlar bahane gösterilerek örgütün birçok üyesi tutuklanmaya başlamıştır.¹⁶¹

MK, yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle 1939'da sonra, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen üç yıl içinde Mısır hükümetine karşı sert bir propaganda yürütmeye başlamıştır. Hatta bu gizliden gizliye yürütülen propagandaların artık yetersiz kaldığı kanaatine varan Benna, cemaatin birçok üyesinin itirazına¹⁶² rağmen gerek resmi makamlara gerekse

---

¹⁵⁸ Fethi Osman, **İhvan-İslam ve Demokrasi**, Çeviri: Aydın Ünlü, İzzet Akyol ve Ahmet Yıldız, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991, p. 41.

¹⁵⁹ Abd-Al-Fattah Muhammed El-Awasi, "The Muslim Brothers and Palestine Question: 1928-1947", Londra: Tauris Academic Studies, 1998, pp.202-203.

¹⁶⁰ Hüseyin, op.cit., p.194.

¹⁶¹ Ziad Munson "Islamic Mobilization: Social Movement Theory and the Egyptian Muslim Brotherhood", **The Sociological Quarterly**, Vol. 42, No. 4. (Autumn, 2001), p. 489.

¹⁶² Benna'nın seçime gitme kararı karşısında çıkan tartışmalarda en çok seçime gitmenin amacı sorgulanmıştır. El-Benna buna, davanın halk tabanında hissedilebilir bir başarı sağladıktan sonra 'resmi çevrede' daha çok anlatılmaya ihtiyaç duyulduğu şeklinde bir cevap vermiştir. Tartışılan bir başka nokta ise kazanılan seçimlerin ardından Anayasa'ya yapılacak olan bağlılık yemini. Kardeşlik, Kuran'ı anayasa olarak kabul ettiği için mevcut Mısır Anayasası ile çelişkiler olduğunu iddia etmiştir. Ancak Benna, eksik yönleri bulunmakla birlikte "Devletin resmi dini İslam'dır." diyen Anayasa'nın genel hatlarıyla Kuran'la çelişmediğini söylemiştir. Hasan el-Benna, Limaza Yeşterikul-İhvan fi İntihabati Meclisin-Nevvab, **Müslüman Kardeşler Dergisi**, 4 Kasım 1944' den aktaran, Ganim, op.cit., p. 374.

toplumun en ücra köşesinde ki vatandaşlara seslerini daha fazla duyurabilmek adına parlamento seçimlerine¹⁶³ katılma kararı almıştır. ¹⁶⁴

Bahsi geçen sebebin yanı sıra Benna, seçimlere girerek MK ile ilişkilendirilip iktidar üzerinde baskı yaratan şiddet olaylarından da uzak olduklarını ve iktidar için tehdit oluşturmadıklarını göstermek istemiştir. Zira bu dönemde Kardeşler'in Filistin'de mücadele etmek için hazırlandıkları eğitim kampları ve burada kullanılmak üzere sakladıkları silah depolarını teşhir edilmiş, Hâkim el- Haznedar'ın öldürülmesinden MK sorumlu tutulmuş, Yemen'de İmam Yahya ve üç oğlunun ölümüyle sonuçlanan kanlı darbede MK'nın eli bulunduğu dair yaygın bir söylenti oluşmuştur. Tüm bunlar iktidarın MK'ya şiddet kullanarak bir devrim gerçekleştirecek gözüyle bakmasına neden olmuş ve Benna da bu imajdan kurtulmak adına siyaset arenasına girme kararı almıştır. Ancak bu kararlar birlikte hemen her söyleminde seçimlerin, topluluğun niteliksel olarak değişimi veya dinin siyasete karıştırılması veya dünyalık hedefler uğruna kullanılması anlamına gelmediğini ifade eden cümlelere yer vermiştir.¹⁶⁵

Bu bağlamda MK, hem 1942 hem 1945 seçimlerine aday göstermek suretiyle siyaset sahnesinde yer almak istediklerini ve amaçlarının barışçıl olduğunu göstermek istemiş fakat her iki seçimde de İngilizlerin de müdahale etmesi sonucu MK'nın seçimlere katılması iktidar tarafından engellenmiştir. ¹⁶⁶

Seçimlerden alıkonulmaları sonrasında siyasi aktivizmine hız veren MK, büyük çaplı halk gösterileri organize ederek İngiliz karşıtı propagandalarında kullandığı dili daha da sertleştirmiş ve bunun üzerine iktidarın yoğun baskılarına maruz kalmıştır. Çıkan olaylarla birlikte önce Benna'nın Kahire'yi terk etmesi istenmiş, Cemiyetin gazetesi olan en-Nezir'in muhalefet nedeniyle yayını durdurulmuş sonrasında ise Benna ve birçok MK yetkilisi cezaevine konularak cemaatin gösterileri yasaklanmıştır.¹⁶⁷ Tüm bu yaptırımlara rağmen

---

¹⁶³ 4 Şubat 1942' de İngiliz elçisi Kral Faruk'a "Bu akşam saat altıdan önce Nahhas Paşa'ya hükümeti kurma görevinin verildiğini duymazsam olacaktan Kral Faruk sorumludur." şeklinde sert bir mesaj göndermiştir. Uyarının ardından Abidin Paşa Sarayı İngiliz güçleri tarafından kuşatılmıştır. Mısır tarihine kara bir leke olarak düşen bu olayla birlikte Kral Faruk, Nahhas Paşa'yı yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Bu gelişmenin Mısır'ın siyasi yapılanmalarında ki ve Vafd'ın Kralla ve İngilizlerle ilişkisi üzerindeki etkisi ilerleyen yıllarda fazlasıyla hissedilmiştir. Yaşanan bu olayların ardından Vafd,7 Şubatta meclisin fesholunmasıyla yeniden genel seçim yapılmasını istemiştir. Ibid., p. 372.

¹⁶⁴ Ganim, loc. cit.

¹⁶⁵ Ibid. p. 378.

¹⁶⁶ Ibid. pp. 372-376.

¹⁶⁷ Brynjar Lia, **Müslüman Kardeşlerin Doğuşu: 1928-1942**, Çev.: İhsan Toker, İstanbul: Ekin Yay., 2012, p.298.

iktidar, 2. Dünya Savaşı dolayısıyla içerde daha fazla güç kaybetmemek adına MK ile fazla uğraşmaktan çekinmiş ve bir süre sonra liderlerini serbest bırakmıştır. Bu yaşananlarsa MK'nın daha fazla taraftar toplamasının önünü açmıştır.¹⁶⁸

Ancak daha sonraki süreçte artan suikast girişimleri, iktidarın odağını tekrar MK'ya yöneltmesine sebep olmuş ve 8 Kasım 1948 tarihinde Başbakan Mahmud Fehmi En Nukraşi, MK liderlerinin tutuklanmasının yanında örgütün feshedilmesi ve mal varlığının müsaderesi emrini vermiş ancak çok geçmeden Aralık 1948'de öldürülmüştür. Bu olayın akabinde MK için tarihi bir kırılma noktası yaşanmış ve suikasttan sorumlu tutulan Hasan el-Benna da 12 Şubat 1949 tarihinde böyle bir suikasta kurban gitmiştir. Benna'dan sonra MK'nın başına Mısır Yüksek Mahkemesi'nin eski bir üyesi olan Hasan El Hudeybi geçmiştir.¹⁶⁹ Bu arada Yüksek Mahkeme, Nukraşi Paşa'nın ölümüne sebep olan MK'nın feshine ilişkin kararını, hukuka uygun bulmadığı gerekçesiyle iptal etmiştir. 1950 yılında yapılan seçimlerin ardından hükümetin başına geçen Başbakan Mustafa Nahhas Paşa, MK'nın kapatılmasının yanlış olduğu yolundaki Yüksek Mahkeme kararını yürürlüğe koyarak MK üzerindeki yasağı kaldırmıştır.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Munson, op. cit. p. 489.

¹⁶⁹ Robert S. Leiken and Steven Brooke, "The Moderate Muslim Brotherhood", **Foreign Affairs**, 86, no 2, March-April 2007, p. 109.

¹⁷⁰ WAMY, **Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi**, çev. Kemal Hoca, Risale y., İstanbul, 1990, p.118.

İKİNCİ BÖLÜM

NASIR VE ENVER SEDAT DÖNEMİ:

DEĞİŞEN ÇIKARLAR/DÖNÜŞEN KİMLİKLER VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER

Varlık olmanın kaçınılmaz bir boyutu olan kimlik, bir “şeyi”, o “şey” yapan unsurdur. Daha başka bir deyişle kimlik, söz konusu varlığın kim ya da ne olduğunu belirleyen bir araçtır. Neo-realist teorinin sabit ve tek bir kimlik attığı devletler, konstruktivistlere göre farklı benlikler ve dolayısıyla da farklı kimliklere ve buna bağlı olarak da farklı eylem biçimlerine sahiptirler. Rasyonel teorilerin kimlikleri verili ve dışsal kabul eden görüşlerinin aksine konstruktivizmde kimlik, sosyal etkileşim sürecinde karşılıklı inşa edilen bir kavram olarak ele alınmaktadır.

Kimlikler, “*kim olduğumuzu bilmeden ne istediğimizi bilemeyiz*” argümanı bağlamında çıkarların, çıkarlar da politikaların kaynağıdır. Kimlikler çıkarlar olmadan motivasyonel güce; çıkarlar da kimlikler olmadan belirli bir yöne sahip olamazlar. Ayrıca etnisite, din ve kültür gibi pek çok unsurun birleşmesiyle oluşan kimlikler, aynı zamanda devletin tercihleri ve eylemleri anlamına da gelmektedir.

Konstruktivizmde kimlikler, ötekilerle “*farklılıklar*” üzerinden inşa edilir ve durağan bir yapıya değil asla tamalanmayacak bir sürece işaret etmektedir. Kısaca Wendt’in ifadesiyle “*sert kayalara oyulmuş*” değerler olarak görülmeyen kimlikler, sabit değil, dinamiktir. Bu yaklaşımda çıkarlar kimliklerin, kimlikler de çıkarların belirleyicisi olduğu için, çıkarların değişmesi kimliklerde dönüşüme yol açacağı gibi, kimliklerdeki değişim de çıkarların dönüşmesine sebep olabilecektir.

Çalışmanın bu bölümünde Nasır ve Enver Sedat dönemlerinde değişen çıkarların; rejimlerin kimliklerini ve buna bağlı olarak da güvenlik ve dış politika algılarını nasıl dönüştürdüğü ve bu dönüşümlerin Müslüman Kardeşler Teşkilatı’na nasıl yansıdığı incelenmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

NASIR VE ENVER SEDAT DÖNEMİ: DEĞİŞEN ÇIKARLAR/DÖNÜŞEN KİMLİKLER VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER

1.1. NASIR DÖNEMİ: DEVRİM VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER

Mısır'da 1924-1936 arası dönemde İngiltere'nin eliyle liberalleştirme girişimlerinde bulunulmuş ancak bu süreç Mısır'da beklenilenin aksine istikrarsızlığı beraberinde getirmiş ve ilerleyen süreçte rejimin adeta felç olmasına sebep olmuştur.

Rejimin felç olması ve halkın ülke içinde yaşananlar karşısındaki hoşnutsuzluğuna ek olarak patlak veren İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşananlar da bu sıkıntılı sürece farklı sebepler eklemiş ve İngiltere ile Mısır arasında yeni bir gerginlik dönemi başlamıştır. Bu süreçte Mısırlıların egemenliklerine ciddi anlamda kısıtlama getiren 1936 Anlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi ve Mısır'dan askerlerini çekmesi konusunda yaptıkları istekler, Süveyş Kanalı'ndan çekilmeye hazır olmadıklarını söyleyen İngilizler tarafından reddedilmiştir.¹⁷¹

Üstelik gittikçe istikrarsızlaşan ve sık sık hükümet değişikliklerinin yaşanmaya başladığı bu karmaşık ortamda Sıdkı Paşa hükümetinin, İngiltere'ye Mısır'ın askeri yapısını denetleme imkânı veren ek ayrıcalıklar tanıyan bir anlaşma yaptığının Vafd tarafından halka duyurulması üzerine protestolar artmış fakat Araplar ve İsrail arasında başlayan 1948 Savaşı ile Mısır'daki olaylar kısa bir süre için de olsa durulmuştur.¹⁷²

Ancak olaylar, 1948 Savaşı'nın ardından katlanarak artmaya devam etmiştir. Zira Savaş sonunda İsrail, Arap topraklarının bir kısmını daha topraklarına katmış, Batı bu işgalleri meşru kabul etmiş ve bu kayıpların yanı sıra Mısır hükümeti hala İngiliz işgaline son verememiştir. O sırada tahtta olan Kral Faruk olayları dindirmek adına 1950 yılında seçimlerin yenilenmesini istemiş ve bu seçimleri kazanan Vafd olmuştur. Başbakan olan El-Nahas partisine bir zamanlar hâkim olan milliyetçi havayı geri kazandırmak adına 1951 yılında, 1936 Anlaşması'nı yürürlükten kaldırdığını ilan etmiştir. Bu olay üzerine, İran'da Musaddık kriziyle uğraşan ve Mısır'a ödün vermeye hazır olmayan İngiltere, İsmailiye'de bir polis kışlasına saldırarak elli polisi öldürmüş ve onlarcasının da yaralanmasına sebep olmuştur. "Kara Cumartesi" olarak anılan bu katliamın ertesi günü 26 Ocak 1952'de Kahire

---

¹⁷¹ William L. Cleveland, **Modern Orta Doğu Tarihi**, çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, p. 336.

¹⁷² Arı, op.cit., p. 188.

sokakları adeta savaş alanına dönmüş ve iktidarın sonunu hazırlayan sürecin fitilini ateşlemiştir. Rejim birkaç ay daha dayanmış ancak 23 Temmuz 1952’de bir grup genç subayın darbeyle iktidarı ele geçirmesine engel olamamıştır.¹⁷³

1.1.1. Arap Milliyetçiliği’nin Kıskaçında İslami Kimlik: Müslüman Kardeşler ve Nasır Çekişmesi

İlk anda darbe ancak daha sonra adlandırılacağı şekliyle 1952 Devrimi, Hür Subaylar adı verilen çoğu birbirini 1940’lardan beri tanıyan bir grup ast rütbeli subay tarafından yapılmıştı. Bu hareket içinde yer alanlar Mısır milliyetçiliği kimliği çerçevesinde toplanmış ve farklı siyasal tutumlarını bir kenara bırakmışlardır. Zira icra komitesini oluşturanlardan Albay Cemal Abdül Nasır ve Enver Sedat’ın dışındakilerden Halid Muhammed Marksist kimliğiyle, Abdül Rauf da Müslüman Kardeşler örgütüyle olan bağlantılarıyla tanınmaktaydı.¹⁷⁴

Grup sonraki süreçte kolayca müdahale edebileceklerini düşündükleri General Muhammed Necib’i kendilerine lider seçmiş ve hükümetin icra kurulu olarak görev yapacak olan Devrim Komuta Konseyi aracılığıyla iktidarlarını pekiştirmeye başlamışlardır.¹⁷⁵

Bu dönemde ülkenin örgütlü ve alt yapısı en sağlam siyasal yapılarından biri kabul edilen Müslüman Kardeşler’e gelince, her ne kadar siyasi sistemi devrim yoluyla yıkmaktan ziyade onu içinden ıslaha tabi tutmak gibi bir politika izleseler¹⁷⁶ de Kral Faruk’un saltanatına son verme konusunda aynı düşüncelere diğer bir ifadeyle aynı çıkarlara sahip oldukları için bu süreçte Hür Subaylarla yakın ilişki içinde oldukları bilinmektedir. Her ikisinin de sonunda bir diğerini kontrol etmeyi umdukları bir dönemde kısmi olarak işbirliği yapmışlardır.

Nasır’ın MK ile yakın ilişki içine girmesine vesile olan isimlerden bir olan Hasan el-Aşmavi, MK’nın lideri Hudeybi’yi darbe hazırlıklarından haberdar ettiğinde Hudeybi, ordu tarafından yapılacak bir hükümet darbesinin ülkeyi mutlaka bir diktatörlüğe götüreceğini bunun da ne halkın lehine ne de mahiyeti itibariyle ferdi hürriyete dayanan İslam akidelerine uygun olmayacağını söylemiştir. Ancak ordu harekete geçtiği ve özellikle Kanal bölgesindeki İngiliz işgal kuvvetlerine karşı koymaya teşebbüs ettiği takdirde, MK’nın bu

---

¹⁷³ Cleveland, op.cit., p. 338.

¹⁷⁴ Arı, op.cit., p.189.

¹⁷⁵ Peter Mansfield, **Mısır İhtilali ve Nasır**, çev.: Ergün Tuncalı, İstanbul: Gül Matbaası, 1967, p. 33.

¹⁷⁶ Lia, op.cit., p.345.

hareketi desteklemesine mani olmayacağını hatta halkın arzularını gerçekleştirmeye çalışırlarsa bizzat kendisinin de tüm gücüyle yardımda bulunacağını bildirmiştir. Devrim, Müslüman Kardeşler arasında coşkuyla karşılanmış MK'nın lideri Hudeybi, 26 Temmuz 1952'de Hür Subayların iktidarı kansız bir darbeye ele geçirmelerinin ardından bir bildiri yayınlayarak bu olayı “*mübarek eylem*” olarak nitelemiştir.¹⁷⁷

Yine aynı bildiri Hudeybi,

“*Allah, Mısır ulusumuzun yeniden doğuş umuduna, zaferin canlanmasına, Allah ve hakikat için mücadelemizde engellerin kaldırılmasına kapıları açan bu kutlu darbeye büyük Mısır ordusuna zafer vermiştir*” diyerek devrime verdikleri desteği açıkça ifade etmiştir.¹⁷⁸

Aralarındaki sıkı ilişkiyi sürecin başlangıcında gizlemeyen Nasır sayesinde Abdülhakim Amr, Abdülatif Bağdadi ve Kemalettin Hüseyin gibi Müslüman Kardeşlerin üyelerinden bazıları İhtilal Konseyi'nde yerlerini almış ve rejimin MK'ya karşı takındığı olumlu tavır bir müddet daha böyle devam etmiştir. Hükümet siyasi partilerin yeniden teşkilatlanmasına ilişkin bir kanun çıkarma hazırlıkları yaptığı süreçte Birliğin ileri gelenleri, hükümete gerekli desteği vermiş ve bu desteğin sonucu olarak da 10 Eylül 1952 tarihinde çıkarılan kanunun dışında kalmayı başarmıştır.¹⁷⁹ Aralık 1952'de DKK tarafından 1923 Anayasası yürürlükten kaldırılmış, devrimin üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra Ocak 1953'de tüm siyasi partilerin feshedilerek, mali kaynaklarının hazineye devrine karar verilmiş¹⁸⁰ ve 23 Ocak'ta rejimle halkı içerisinde birleştiren “Ulusal Kurtuluş Hareketi” adı altında bir kitle partisi kurulmuştur.¹⁸¹ Ancak bu süreçte de hükümet dini bir teşekkül olduğu ve henüz politik kimliğe sahip olmadığını gerekçe göstererek, henüz ötekileştirmedeği çin kapatma kararını MK'ya tatbik etmemiştir.¹⁸² Ayrıca Devrim Komuta Konseyi MK'ya düşmanca tavırlarıyla tanınan ve El- Benna'nın suikastına adı karışan Muhammed Al-Jazzar'ın da görev yaptığı İç İşleri Bakanlığı'nın gizli polis servisini lağvetmiş, MK'ya karşı

---

¹⁷⁷ Richard Mitchell, **The Society Of The Muslim Brothers**, New York: Oxford University Press, 1993, p. 105.

¹⁷⁸ Tarık Ramazan, **İslami Yenilenmenin Kökenleri Afgani'den el-Benna'ya Kadar İslam Islahatçıları**, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, p. 65.

¹⁷⁹ Ahmet Abu El- Feth, **Mısır İhtilalinin İç Yüzü ve Nasır**, çev.: Nusret Kuruoğlu, İstanbul: Rek-Tur Kitap Servisi, 1965, p.211.

¹⁸⁰ Mansfield, op.cit.,p. 41.

¹⁸¹ Derek Hopwood, **Egypt Politics and Society: 1945-1990**, London: Routledge, 1993, p. 39.

¹⁸² Arthur Goldschmidt, **A Brief History of Egypt**, New York: Facts On File, 2008, p. 149.

saldırgan tutum sergileyen birçok kişiyi tutuklamış ve Kardeşler'in siyasi tutuklularından birçoğunun serbest bırakılmasını sağlamıştır.¹⁸³

Daha sonraki süreçte de Nasır bu sırada görev yapan Ali Mahir Paşa kabinesini düşürdükten sonra kurulacak olan hükümette MK'nın da yer almasını teklif etmiş ve MK'nın Genel İrşad Bürosu da kendi seçecekleri, Hasan Al-Ashmawi ve Munir Al-Dilla'nın da içinde yer aldığı üç bakan ile bu teklifi kabule hazır olduklarını bildirmiştir. Ancak Devrim Komuta Konseyi'nin bu isimlerin tecrübesiz olduklarını iddia ederek MK'nın önerisini reddetmesi ayrıca daha da ileri giderek DKK'nın, El-Hudeybi'nin önemli rakiplerinden biri olan Hasan el-Bakuri'yi direk Vakıflar Bakanlığı'na (*Wasir Al-Awqaf*) ataması rejim ve örgüt arasındaki çatışmanın gözle görülür ilk kıvılcımının da ateşlenmesine neden olmuştur.¹⁸⁴ DKK, Hasan el-Bakuri gibi Hasan el-Benna'nın çok yakın bir dava arkadaşına iktidarında yer vererek rejimin meşruiyetini sağlamlaştırmayı hedeflerken bu olay MK'nın rejimle işbirliği yapmasının ne kadar doğru olduğunu sorgulamasına neden olmuştur.¹⁸⁵

Nasır darbenin ardından yaptığı siyasi düzenlemelerle yavaş yavaş iktidarını pekiştirirken diğer yandan da Ali Mahir Paşa hükümetini düşürüp, ülkenin en güçlü partisi konumundaki Vafd'ı kapatıp mallarına el koyarak rakiplerinden birini elemeyi başarmıştır.¹⁸⁶ Böylece geriye iki önemli rakibi kalmış çok geçmeden onları da sindirmiş ve yoluna devam etmiştir. Bunlardan biri MK diğeri ise Cumhurbaşkanı Necip'tir.

Nasır, devrimin üzerinden çok geçmeden MK'nın ülke içindeki siyasi gücünün farkına varmış ve başlangıçta MK'nın İslami kimliğinden yararlanarak meşruiyetini sağlamlaştırsa da daha sonra ondan kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştır. Ordu vasıtasıyla ülkede İslami kimliğe dayalı bir rejim kurmak isteyen MK da bu süreçte bu ideale yönelik hiçbir düzenleme yapılmadığını ve Nasır ile hedeflerinin birbirinden oldukça uzak olduğunu fark etmiş ve Nasır'a karşı siyasi söylem ve üslubunu sertleştirmeye başlamıştır.

Ocak 1953'de İngiliz Müsteşar M. Evans, MK'nın ileri gelenleriyle görüşmek istemiş, Hasan El-Aşmavi de bu görüşmenin ileride Nasır tarafından kendi aleyhlerine istismar edilmemesi için önceden Nasır'ı haberdar etmiştir. Çünkü İngilizlerle yapılan

---

¹⁸³ Joel Gordon, **Nasser's Blessed Movement**, Cairo:American University in Cairo Press, 1996, p. 99.

¹⁸⁴ Bu atama Genel İrşad Meclisi tarafından her ne kadar reddedilmiş de olsa, ataması çoktan yapılmış ve duyurulmuş olduğu için DKK tarafından dikkate alınmamıştır. Ancak El Hudeybi'nin isteği üzerine El Bakuri, kabineye dahil olmadan bir gün önce MK'dan istifa etmiştir. Ibid. p.100.

¹⁸⁵ Barbara H.E Zollner, **The Muslim Brotherhood, Hasan Al-Hudaybi and Ideology**, Routledge Studies in Political Islam, 2009, p.29.

¹⁸⁶ Abu El-Feth, loc.cit.

herhangi bir temas bu dönemde, Devrim Komuta Konseyi'nce emperyalistlerle işbirliği kurulmak suretiyle bir hükümet darbesine teşebbüs olarak yorumlanıyordu.¹⁸⁷

Bahsi geçen görüşmenin ardından El-Hudeybi, Evans ile Kanal Bölgesi'ndeki İngiliz kuvvetlerinin tahliyesine dair konuşulanları Nasır'a anlatmıştır. Nasır, İngilizlerin tahliye işini sürüncemede bıraktıklarını fark edince MK'nın önde gelen isimlerinden Abdülkadir Öda ile temasa geçerek birliğin içerisinde gönüllü bir kuvvet oluşturularak İngilizlere karşı sabotaj hareketlerinde bulunulmasını istemiştir. Ancak Nasır'ın birliği dağıtmak için bahane aradığını bilen MK tarafından bu istek reddedilmiştir. Aynı dönemde Nasır, MK'nın içerisindeki muhalif hareketlerden de yararlanmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır.¹⁸⁸

Nasır, iç muhalefeti kışkırtma konusunda başarılı olamayınca kendisi bir takım tedbirlere başvurmaya karar vermiş ve işe ilk önce Müslüman Kardeşler'le irtibatı olduğundan şüphelendiği subayların bir kısmını ordudan uzaklaştırmakla başlamıştır. Ardından Okul müdürlerinden, MK'ya mensup üniversite çağındaki öğrencilerin isimlerinin tespitini isterken diğer yandan da MK'ya üye ya da yakın pozisyondaki kamu kurumlarında çalışan özellikle de güvenlik güçlerinin isimlerinin tespitini istemiş, bunları buldukları yerlerde devamlı ve sıkı bir şekilde kontrol etmeleri hususunda talimatlar vermiştir.¹⁸⁹

MK'da bu sırada boş durmamış Nasır'a sahip oldukları gücü ispat etmek adına özellikle de üniversite gençlerini hedef alan mitingler düzenlemeye başlamıştır. 1954 yılının Ocak ayında MK ve rejim arasındaki gerginlik doruk noktasına ulaşmış ve Kahire Üniversitesi'nde Nasır taraftarı öğrenciler ve MK'ya mensup gençler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu durum Nasır'a aradığı fırsatın kapısını aralamış ve 13 Ocak 1954'de ordu MK'nın önde gelenlerinin de içinde bulunduğu yüzlerce kişiyi gözaltına almıştır. Nasır çok geçmeden bir diğer rakibi ve hali hazırda ülkenin Cumhurbaşkanı olan Necip'i yaşanan gerginlikler sırasında MK'ya destek olmakla suçlayarak istifa'ya zorladı ve 23 Şubat 1954'de Necip Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa ettiğini açıkladı. Ev hapsi verilen Necip'e yapılanlar halkın yoğun tepkisine neden olunca Nasır bu karardan vazgeçmek zorunda kaldı ve Necip makamına geri döndü.¹⁹⁰ Bu konuda Necip'e hem halkın yoğun tepkisi hem de rejimin dış politika alanında elde ettiği ilk önemli başarısı sayılabilecek Sudan konusunda

---

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid., pp. 214-216.

¹⁸⁹ Ibid. p.217.

¹⁹⁰ Goldschmidt, op.cit., p. 150.

İngiltere ile yapılan anlaşma yardımcı olmuştur. Çünkü Necip'in Sudan konusunda çok çaba sarf etmişti ve Mısırlılar da yeni kurulacak Sudan hükümetinin ülkeleriyle birleşeceğini ümit ederek self-determinasyona dayanan bağımsızlık fikrini kabul etmişti.¹⁹¹ Ancak bu durum çok uzun sürmedi zira Necip aynı yılın Kasım ayında Sudan'a Parlamento'nun açılış konuşmasını yapmaya gittiği sırada görevden alındı ve Nisan ayında başbakanlık koltuğuna oturan Nasır, Kasım ayında Cumhurbaşkanı oldu.¹⁹²

İslami ilkelere dayanan bir devlet kurulması konusunda hükümete baskı yapmaya devam eden MK, Nasır'ın kendilerine karşı yürüttüğü sindirme politikasına karşı sessiz kalmamış her geçen gün faaliyetlerine daha da hız vermiştir. Nasır, İngiltere ile 19 Ekim 1954'de, İngilizlerin Kanal Bölgesi'nden ayrılmasını düzenleyen *Tahliye Anlaşması*'ni imzaladığında Şam'da bulunan Hudeybi, El-Hedef adındaki bir Lübnan gazetesine önemli açıklamalarda bulunmuştur. Hudeybi, anlaşmanın herhangi bir Arap Devleti'ne ya da Türkiye'ye bir saldırı olması halinde üsse yeniden yerleşmesine imkân tanıyan¹⁹³ maddelerini tahlil ve tenkit ettiği beyanatında Nasır'ı emperyalist güçlerle işbirliği yapmakla suçlamış ayrıca siyasi görüşü her ne olursa olsun tüm Mısır halkının gönülden istediği bu çekilmeyi içeren anlaşmanın otoriter bir rejime değil mutlaka seçimle iş başına gelecek yeni bir parlamentoya bırakılmasını ve halkın kendisini ilgilendiren böylesine önemli bir anlaşma hakkındaki fikirlerini özgürce ifade etmeleri gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁴

Tüm bu yaşananlar ilişkilere gerginlik olarak yansırken rejim ve MK arasındaki kopma noktası 26 Ekim 1954'de yaşanmıştır. Nasır İskenderiye'nin en büyük meydanlarından biri olan Manshiya Meydanı'nda halka konuşma yaptığı sırada bir anda MK'ya mensup olduğu söylenen Mahmud Abdüllatif, Nasır'a ateş etmiş ancak isabet ettirememiştir.¹⁹⁵ Nasır bu sırada konuşmasına ara vermeden şu sözleri sarf etmiştir: *"Bırakın Nasır'ı öldürsünler. Nasır, pek çoklarından biri olmak dışında kimdir ki? Sevgili vatandaşlarım yerlerinizde kalın. Ölmedim yaşıyorum. Ama ölsem bile hepiniz birer Cemal Abdül Nasır'sınız."*¹⁹⁶

Nasır'a suikast yapmakla suçlanan MK için bu olay adeta bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Zira bu olay sonrasında içlerinde Hudeybi ve Seyid Kutup gibi MK'nın lider

---

¹⁹¹ Mansfield, op.cit., p. 42.

¹⁹² Türkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara: AÜSBF Yay., 1973, p. 57.

¹⁹³ Cleveland, op.cit., p. 343.

¹⁹⁴ Abu El- Feth, op.cit., p.221.

¹⁹⁵ Gordon, op.cit., pp.148-151.

¹⁹⁶ Çağlayan, op.cit., p.206.

kadrolarının da yer aldığı binlerce üye tutuklanmıştır. DKK tarafından kurulan ve Mısır'ın ilerleyen dönemde başına geçecek olan Enver Sedat'ın da başkan yardımcısı sıfatıyla görev yaptığı Halk Mahkemesi, Hudeybi'nin de içlerinde bulunduğu yedi kişiyi idama mahkum etmiş, bir çoğuna müebbet hapis cezası vermiştir. Diğer Arap ülkelerinden gelen tepkilerin üzerine Hudeybi'nin cezası müebbet hapse çevrilmiştir.¹⁹⁷

Bu başarısız suikast girişimi daha önce de belirtildiği gibi MK'nın tarihinde kritik bir nokta olmuş ve MK yasadışı ilan edilmiştir.¹⁹⁸ MK, bu tarihten sonra faaliyetlerine yer altından devam etmiş ve neredeyse 2000'li yıllara kadar siyasal sistemin (yasal olarak) dışında kalmıştır. Bu uzun dönem MK mensupları tarafından “*Büyük Sınav*” (El Mihnet'ül Kübra) olarak adlandırılmıştır.¹⁹⁹

1.1.2. İslami Kimliğe Alternatif Bakış: Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler'e Etkileri

Nasır dönemi incelenirken değinilmesi gereken önemli kişilerden birisi de kimilerince İhvan'ın yeni bir atılımla sil baştan yapılandığı dönemin baş aktörü ya da İhvan'ın kimliğine farklı bir yön çizen büyük bir ideolog olarak tanımlanan²⁰⁰, kimilerince de İhvan'dan ayrı kendine özgü bir hareket oluşturduğu ileri sürülen²⁰¹ Seyyid Kutub'tur.

Pakistanlı düşünür Abu al-‘Ala Mawdudi'nin fikirlerinden etkilenen Kutub²⁰², önemli bir teolog ve eğitimciydi. Hasan el-Benna'nın öldürüldüğü sırada Amerika'da eğitim için bulunan Kutub, Nasır'la 1952 öncesinde tanışmış devrim sürecini önemli derece de desteklemiş ve hatta Ulusal Birlik Partisi'nin de genel sekreterliğini yapmıştır.²⁰³

Kutub, 1953 yılında Müslüman Kardeşler'e katılmış ve kısa sürede MK'nın Yayın Dairesi Başkanlığı'na getirilmiştir. Ancak çok geçmeden Nasır'a karşı girişilen başarısız suikast girişimiyle bağlantısı bulunduğu iddia edilerek 18 Kasım 1954'de tutuklanmış²⁰⁴, bu

---

¹⁹⁷ Hüseyin, op.cit., p. 225.

¹⁹⁸ J. R. Bradley, **Inside Egypt: The Land Of The Pharaohs On The Brink Of A Revolution**. New York: Palgrave Macmillan, 2008, p. 50.

¹⁹⁹ Muhammet Tahir Klavuz vd., “Orta Doğu'da İslamcı Siyaset, Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda”, İstanbul: İlke Yay., 2012, p.33.

²⁰⁰ Rifad Seyyid Ahmed, **İslami Direniş Haritası: Benna'dan İslambuli'ye**, çev.: Cuma Ağaç, İstanbul: İşaret Yayınları, 1989, p. 22.

²⁰¹ Verdani, op.cit.,pp. 90-95.

²⁰² Meir Hatina, **Identity Politics in the Middle East: Liberal Thought and Islamic Challenge in Egypt**, London: Tauric Academic Studies, 2007, p. 31.

²⁰³ Ayubi, op.cit., p. 105.

²⁰⁴ Adnan Musallam, **From Secularism to Jihad: Sayyid Qutb and the Foundation of Radical Islamism**, Westport: CT Greenwood Publishing, 2005, p. 150.

tutukluluk Irak Cumhurbaşkanı Abd Al-Salam Arif'in Nasır rejimine ısrarı sonucunda serbest bırakılacağı Mayıs 1964'e kadar sürmüştür.²⁰⁵

Tutuklu kaldığı süre içinde Kutub, daha sonra yazacağı eserlerinin alt yapısının oluşturmuş ve 1965 yılında MK ve diğer tüm İslami hareketler için dönüm noktası sayılabilecek “*Ma'alim fi Al Tariq*” (Yoldaki İşaretler) isimli eserini yayınlamış ve ardından tekrar tutuklanmıştır.²⁰⁶ Bu tutukluluk O'nun sonu olmuş ve Kutub'la birlikte iki dava arkadaşı – bunlardan biri Abdulkadir Udeh- 22 Ağustos 1966' da dünyanın birçok yerinden yükselen itiraza rağmen idam edilmiştir.²⁰⁷

Kutubculuğun, MK içinde gelişip taraftar bulması ancak 1960'larda mümkün olmuştur. Zira Kutub, 1948 ve 1954 yılında MK'nın yediği darbeleri gördükten ve tutuklandıktan sonra görüşlerini diğer mahkûmlarla paylaşmaya başlamıştır. Cezaevindeyken hem MK'nın hem de diğer İslami hareketlerin siyasal manevralar içinde boğulduklarını gören Kutub, bunu idamından önce şöyle dile getirmiştir:²⁰⁸

“İslami Hareketler, Mısır'da hükümetten İslam nizamını, İslam şeraitini uygulamalarını istemekle kendini oyalamıştı. Öyleyse... İslam akidesinin anlamı kafalarda ve gönüllerde yeniden diriltilmeli, bu sağlıklı davet ve kavramları kabul edecek olanlar İslam terbiyesi ile eğitilmeli, mevcut siyasal oyunlarla vakit kaybedilmemeliydi... İslam nizamını tatbika koymak ve Allah'ın emirleriyle hükmetmek acil olan ilk hedef değildir. Zira toplumun tamamını veya amme hayatında ağırlık sahibi olan bir kısmını, önce İslam akidesini sonra da İslam nizamını doğru anlayacak seviyeye getirmeden bunun gerçekleşmesi mümkün değildir.”

Bu düşüncelerin MK içinde ayrımcılık yarattığını düşünenler Kutub'u suçlarken, MK'nın kendi içinde bir çıkmazda olduğu kanaatini taşıyanlar O'nu desteklemiştir.

İslami kimliğe dair farklı düşünceleri Onların çıkar algıları ve eylem tarzlarına da yansımıştır. Parlamentoaya dayalı bir sistemin kurulması, adil bir iktisadi sistemin gerçekleştirilmesi konuları gibi başta sosyalist hareket olmak üzere, Mısır'daki siyasi hareketlerin sahiplendiği meseleleri MK'nın da milli mesele olarak sahiplenip savunmasını eleştiren Kutub ve MK'nın kurucusu Benna'nın düşünceleri arasında çeşitli farklar bulunmaktadır.

---

²⁰⁵ Zollner, op.cit., p. 40.

²⁰⁶ Ahmed S. Moussalli, **Moderate and Radical Islamic Fundamentalism: The Quest for Modernity, Legitimacy and the Islamic State**, Gainesville: University Press of Florida, 1999, p. 317.

²⁰⁷ Verdani, op.cit., p. 91.

²⁰⁸ Seyyid Kutub, **Son Sözler: Beni Niçin İdam Ettiler**, çev.: Ömer Bezirci, İstanbul: Bezir Yay., 1987, pp. 38-39.

Bu farklardan ilki iki liderin düzene karşı tutumlarında karşımıza çıkmaktadır. Benna'nın mevcut düzene karşı tavrı genelde yumuşak olmuş ve şiddet hareketlerinden genel itibariyle uzak durmuştur. Eserlerinde ve konuşmalarında da “*cahiliye*” ve “*darul-harb*” kavramlarını kullanmamıştır. Bu bağlamda MK mensupları benimsediği kimlik ve buna bağlı eylem biçimleriyle Benna'nın izinden giderek rejimle dönem dönem ilişkide bulunmuştur. Ancak Kutup düzeni, cahiliye kabul etmekte ve İslam'a karşı mücadele edenler için kullanılan “*darul-harb*” statüsüne sokmaktadır. Benna, döneminde saray ve mevcut hükümetlerle gerektiğinde ilişki içine girmesine rağmen Kutub, onların kâfir olduklarını ileri sürmüş ve her türlü yardımlaşmanın önünü kapatmıştır.²⁰⁹

Kutub, İslami hareketler için kırılma noktası niteliğindeki *Yoldaki İşaretler* adlı eserinde; insani dünyada Batıların önderliğinin, sadece Batı uygarlığı maddi olarak çöktüğü ya da ekonomik veya askeri gücünü kaybettiği için değil, aynı zamanda Batı'nın bir düzen olarak bittiğini, ona üstünlük kazandıran değerler birikimine sahip olmadığı için artık sona erdiğini ve öne sürdükleri “milliyetçilik” ya da “coğrafi sınırları olan topluluklar” kavramlarının rolünü tamamladığını ve sıranın İslam'a geldiğini öne sürmüştür.²¹⁰ O'na göre gerçek İslam tüm hayatı kapsayan bir yoldur ve İstikbal İslam'ındır.²¹¹ Ancak geleceğe egemen olacak olan ve amacı kapitalizmin kötülüklerini dengelemek ve bunların sentezinden beslenen bir kimliğe sahip olmayan İslam, bazı Batılı düşünürlerin hayalini kurduğu biçimde, komünizm tehlikesi karşısında emniyet sübabı görevini üstlenmeyecektir.²¹² Zira Kutub'a göre

“İki maddi sistem arasındaki savaşta dinin yapabileceği bir şey yoktur... İnsanlar hayatlarının bütün yönlerini onun emrine verip... hükümlerine razı olmadıkça, din onları ne komünizmden ve ne de diğer –izmlerden koruyacaktır.”²¹³

Kutub'un İslami düzene ilişkin görüşleri de Benna'nın kinden belli noktalarda ayrılmaktadır. Zira Benna daha çok yaptırımlardan ve ıslahtan söz ederken: Kutub insanların

---

²⁰⁹ Verdani, op.cit., p. 79.

²¹⁰ Seyyid Kutub, *Ma'alim Fi'l Taik*, Kahire: 1964, ss .4-5'den aktaran Albert Haurani, *Arap Halkları Tarihi*, çev.: Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yay., p. 512.

²¹¹ Seyyid Kutub, *İslam'ın Dünya Görüşü*, çev.: Ali Arslan, İstanbul:Arslan Yay., 1978, p.296.

²¹² Dini komünizm tehlikesine karşı kullanma anlayışı, Brezinski'nin komünizme karşı Müslüman ülkelerden bir güvenlik hattı oluşturma ilkesine dayanan “Yeşil Kuşak Doktrini”nde somutlaşmıştır. Bkz. Ancak Kutup, dinin böyle kullanılmasına karşı çıkmaktaydı. Ona öre din, bir başka ideolojinin panzehiri olarak kullanılamazdı; kendi başına ve sadece Allah rızası için yaşanmalıydı. Alatl, op.cit., p. 269.

²¹³ Seyyid Kutub, *İstikbal İslamındır*, 2. Baskı, çev. Nurettin Demir, İstanbul: İslamoğlu Yayın ve Dağıtım, 1987, pp. 85-86.

gerçekten Müslüman olduklarında yapacakları doğru davranışlardan, güzel amellerden, bunların meydana getireceği uyumlu İslam toplumunun eşsiz yapısına vurgu yapmıştır. Benna var olan yanlışların hangi önlemler vasıtasıyla düzeltilebileceği üzerinde odaklandığı için reform programları önerme yoluna gitmiştir. Bu perspektiften, Benna'nın tutumu Merton'un toplumsal normların, değerlerden daha fazla vurgulanmasıyla tanımladığı "gelenekçiliğe" yakındır. Kutub ise "La İlahe İllallah" "La İlahe İllallah" ilkesinin gönüllere yerleşmesi halinde İslam'ın diğer hükümlerine kendiliğinden uyulacağı kanısındadır. Bu sebeple, yaptırımları ve cezaları vurgulamak yerine Kur'ani hükümleri yorumlamak ve somutlaştırmak suretiyle ideal ve tamamlanmış bir İslami toplum projesi çizmeye çalışmıştır. Kutub İslam toplumunun yapısal özelliklerini, bireyden aileye, hukuktan ekonomiye, iç siyasetten dış politikaya, savaştan barışa ve sanattan felsefeye kadar hayatın tüm alanlarını kapsayacak şekilde özenle tanımlamıştır.²¹⁴ Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Kutub'un İslami düzene atfettiği kimlikbir *teokrasi* içermemektedir. Zira ona göre İslam'da ne kilise vardır ne de ibadetlerin kendileri olmadan yapılamayacağı bir ruhban sınıfı. İslami düzen, Müslümanlardan meydana gelen Allah'tan başka İlah olmadığı inancına dayanan ve düzenini din adamlarının değil İslam Şeriatının oluşturduğu yapıdır.²¹⁵

Aslında bu bakış açısı, çağdaş İslami hareketlerin egemenlik anlayışının, geleneksel Müslüman toplumlardaki egemenlik anlayışından farklılaştığı noktaya işaret etmektedir. Zira geleneksel Müslüman toplumlarda "ulu'l-emre itaat" anlayışı ile zaman zaman egemenin İslam dışı uygulamalarını da meşrulaştıran bir din adamları zümresinin varlığı söz konusudur.²¹⁶ Kutub'un yazdıklarından da anlaşılacağı üzere çağdaş İslami akımlar böyle bir egemenlik anlayışını reddetmektedir.²¹⁷

"Herkes çevresinde bulunan cahiliye cemaatinin hareket mekanizmasıyla ilişkisini kesmelidir... Bu kumanda mekanizması bazen kâhinlerden, mabet bekçilerinden, rahiplerden, hahamlardan veya benzeri kimselerden müteşekkil olabilir veya siyasi sosyal ve ekonomik baskı güçleri tarafından teşkil edilmiş olabilir."

Egemenlik ve cihad meseleleri Kutub'un fikirlerinde önemli bir yer tutmuş ve onun bu konu hakkındaki düşünceleri Benna ile farklılıklarını ortaya koymuştur. Eserlerinden de

²¹⁴ Seyyid Kutub, **Dünya Barışı ve İslam**, çev.: Bekir Sadak, İstanbul: Ebru Yay., 1987, p. 34.

²¹⁵ Ibid., p. 38.

²¹⁶ Alatlı, op.cit., p. 279.

²¹⁷ Seyyid Kutub, **Yoldaki İşaretler**, çev.: İsmail Nuri, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1980, p.67.

görüldüğü gibi Benna cihad meselesi üzerinde yeterince durmamış ve bu meseleye ilgili olarak geleneksel anlayışın dışına çıkmamıştır. Kutub'a göre ise İslam öğretisinin temeli Allah'ın mutlak egemenliğini kabul etmek ve egemenliği ondan başkasına tanımamaktır. İslam toplumu ile cahiliye toplumunu birbirinden ayıran temel ölçüt de budur. *Cahiliyye* ister komünist ister putperest, ister laik, ister başka bir toplum biçimi şeklinde karşımıza çıksın Kutub için bunların hepsinin ortak niteliği egemenliği Allah'tan başkasına vermeleridir.²¹⁸ *Cihad* ise insanlara bir inancı zorla kabul ettirmek değil, cahiliyyenin insanların vicdanlarına tahakküm etmesini önleme ve onlara dilediği inancı seçme özgürlüğünü tanıma mücadelesinin adıdır.²¹⁹

Cihadın, Kutub tarafından bir sistem sorunu olarak ele alınması ve hedefinin insanları dünyevi hâkimlerin zulmünden kurtarmak olarak belirlenmesi, Benna'nın ıslahatçı yaklaşımından ayrılarak devrimci bir tutuma işaret etmektedir. Çünkü Kutub gerek konuşmaları gerekse yazdığı eserlerinde Müslümanların, sistemi hedef almaları ve sistemdeki bozuklukları ortadan kaldırmak görevini üstlenmelerini çekinmeden belirtmiştir. Kutub, insanların İslam'la doğrudan temaslarını sağlamayı ve giderek ilkelerini Kur'an'dan alan bir toplum ve devlet oluşturmayı amaçlamaktadır. Benna'nın cihat anlayışında ise, kaybedilmiş toprakların kurtarılması, Müslüman atalarınıninkine benzer bir devletin ve toplumun oluşturulması gibi oldukça geleneksel bir tutum ve beklenti söz konusuydu.²²⁰

“İslam gazilerine ... niçin cihad ediyorsunuz diye sorulduğunda, onlardan ‘tehdide uğrayan vatanımızı kurtarmak, İranlıların ya da Rumların bize karşı düşmanca davranışlarını önlemek, arazimizi genişletmek, ganimet elde etmek için savaşıyoruz’

diyene rastlamadığını söyleyen Kutub ise Benna'nın benimsediği bu gelenekselci anlayışı tümüyle reddetmiştir.²²¹

Ancak Kutub, ideoloji açısından MK ve diğer İslami akımlar için önemli bir kırılma noktası olmasına rağmen MK'nın cezaevindeki hizipleri arasında ki anlaşmazlıkları giderememişken, Benna; gerek uluslararası sistem gerekse Mısır için oldukça zor geçen bir dönemde farklı sosyo-ekonomik kesimlerden gelen bir milyondan fazla kişiyi örgüt çatısı altında toplamayı başarmıştır.²²² Kutub daha çok bir onama makamı olarak görülmüştür.

²¹⁸ Ibid., pp. 104-109.

²¹⁹ Kutub, *Dünya Barışı...*, op.cit., p. 164.

²²⁰ Alatlı, op.cit., p. 277.

²²¹ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, op.cit., p. 91.

²²² Dökmeciyan, op.cit., pp. 93-94, 104.

Sistemden gelebilecek saldırılara karşı korunmak üzere tasarlanan eylemlerin teklif ve hazırlıkları gençlerden gelmiş fakat Kutub'a sormadan uygulamaya konmamıştır. Tüm bunlardan yola çıkıldığında Benna ve Kutub karşılaştırılırken Max Weber'in *karizmatik lider-düşünsel lider* ayrımına başvurmak mümkündür. MK için, Benna karizmatik, Kutub ise düşünsel liderdir. Zira hareketin pratikte karşılaştığı sorunları çözmek için yeni fikir ve yaklaşımlar öneren Kutub olmuştur.²²³

1.1.3. Nasır'dan İslami Kimliğe Karşı Strateji: Arap Sosyalizmi

Mısır'da Nasır yılları, ülkenin kimliğinde önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Tarım reformunun yapılması, Arap sosyalizminin ilanı ya da o güne kadar Batı ile omuz omuza vermiş bir ülkenin Çekoslovakya gibi Doğu Bloğundan bir ülkeyle silah anlaşması yapması, Komünist Çin'i tanınması, stratejik olarak oldukça önemli bir kanal olan Süveyş'in millileştirilmesi ve üzerine uluslararası bir krizin patlak vermesi, sık sık dile getirilen ama gerçekleştirilemeyen Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması ve bunlar gibi burada sayılmayan ama gerek ülke içinde gerekse uluslararası arenada ses getiren çok sayıda önemli olayın yaşandığı bu dönem Mısır'ın kimliğinde adeta bir kırılma noktası olmuştur.

Mısır'ın kimliğinde Milli dönüşüm sürecini başlatırken, toplumda dinin rolünü iyi okuyan Nasır devlete biçtiği Arap milliyetçisi kimliğine rağmen çıkarları gereği İslami kimliğin önemli temsilcilerinden kabul edilen MK ile sıkı bir işbirliği içine girmekten kaçınmamış, onları devletin kontrolüne alarak devrimin ya da kendi emellerinin hizmetinde kullanmaya çalışmıştır. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi rejim meşruiyetini sağlamlaştırdıkça siyaset sahnesinde ve toplumda tek etkili aktör olma yolunda adımlar atmaya başlamış ve uyguladığı baskı ve şiddet politikaları ile en önemli rakibi olarak gördüğü MK'yı sindirmeye çalışmıştır. 1954 yılında başlayan ve 1965 yılında tavan yapan tutuklama dalgaları bu süreçte MK'yı oldukça derinden etkilemiş ancak faaliyetlerinin yer altına inerek daha kuvvetli devam etmesinin de önünü açmıştır.

MK'yı sindirmek için her türlü zorlayıcı tedbire başvuran Hür Subaylar aynı zamanda 24 Eylül 1955'de Şeriat Mahkemeleri'ni kaldırmış ve İslami akımların etkisinin

---

²²³ Alatl, op.cit., p. 264.

bulunabileceği düşünölen her şeyi yok etmeye çalışmış, bir diğeer ifadeyle İslami kimliği sindirmeye çalışmıştır.²²⁴

1956'da yaşanan savaşı kaybetmiş olmasına rağmen kararlı duruşuyla Süveys'e sahip çıkan Nasır, tüm dünyada özellikle de Arap Orta Doğu'sunda prestijini artırırken içerde de iktidarına verilen desteği artırmayı başarmıştır. İçerde rejimin temellerini bu şekilde sağlama oturtan Nasır söz konusu dönemde MK'yı saf dışı bırakmak için elinden geleni yapmaya çalışmış ve ona karşı alternatif ancak İslam ögesini dışlamayan, militarizme, devlet mülkiyetine ve eşitlikçiliğe dayanan "Arap Sosyalizmi" adı altında bir proje ortaya atmıştır.²²⁵

Hür Subaylar, iktidarı ele geçirirken belli bir ideolojik kimlikle hareket etmemiş dolayısıyla da meşruiyetini ve desteğini siyasi bir ideoloji yüzünden değil Nasır'ın içerde ve dış politika da attığı kararlı adımlar ve edindiği popölaritesi sayesinde kazanmıştır. Ancak 1956 Savaşı'nın kaybedilmesine rağmen sağladığı siyasi kazancın ardından 1958 yılında kurulan ve Arap Milliyetçiliği'nin zirvesi sayılan BAC 'ın 1961'de çökmesi, MK'nın uygulanan bu kadar baskı politikasına rağmen halktan aldığı desteği artırması Nasır'ın politika alanının da revizyona gitmesine ve siyasi bir kimliğe yönelmesine sebep olmuştur.

Devrim sonrası süreçte bir kimliğe bağlılığın kitleleri arkasından sürüklediğini düşönen Nasır 1962 yılında, rejimin eylemlerini bir ideolojik temele oturtma, kitlelerde kaybedilen heyecanı yeniden uyandırma, halkın kendisine olan bağımlılığının devamını sağlama ve Mısırlı gençleri devrimci hedeflerle başarısına inandırmak adına "Milli Eylem Belgesi"ni kongreye sunarak Arap Sosyalizmi ile yönetilen Arap kimliğine sahip örnek bir devletin genel prensiplerini açıklamıştır. Nasır'a göre,

*"Sosyalizm, sosyal bağımsızlığa giden yoldur. Sosyal bağımsızlık demek her vatandaşa milli gelirden eşit pay alabilmek için eşit şans tanınması demektir. Sosyalizm, feodalizmin köklerinin kazınması, sermayenin diktatörlüğünün yerle bir edilmesi, sosyal adaletin tesisi için eşi bulunmaz bir enstrümandır. Üstelik hedefe barış yoluyla ulaşılmasını mümkün kılan bir araçtır."*²²⁶

Nasır'a göre sosyalizm olmaksızın ne ulusal bağımsızlık, ne gerçek demokrasi ne de iktisaden gelişmiş bir devlet statüsü elde edilmezdi.²²⁷ Nasır, kitle tabanlı tek parti olan Arap

²²⁴ Charles Issawi, "The Arap World's Heavy Legacy", **Foreign Affairs**, c. 43, no.,3, Nisan 1965, p. 510.

²²⁵ *Ibid.*, p. 511.

²²⁶ Hüseyin, *op.cit.*, p. 222.

²²⁷ Mansfield, *op.cit.*, p.86.

Sosyalist Birliği'nin devrimin hedeflerini gerçekleştirmek tek araç olarak gösterildiği Milli Eylem Belgesi'nde Arap Sosyalizminin özellikleri de anlatılmıştır. Ancak toplumun kimliğine işleyen dini hassasiyetlerini göz önünde bulunduran ve onların gözünde MK'nın önüne geçmeyi amaçlayan Nasır'ın bizzat kendisi, Arap Sosyalizminin Marksist-Leninist sosyalizmden dini kabul etme, proletarya diktatörlüğünü reddetme ve özel mülkiyeti tanıma²²⁸ olmak üzere üç noktada ayrıldığını söylemiştir.²²⁹

Mısır'ın görevini devrimi diğer Arap ülkelerine yaymak olarak belirleyen Milli Eylem Belgesi böylece ülkeyi Arap Devrimi'nin öncüsü olarak göstererek, Mısır'ın Arap dünyasındaki önderliğini ilan etmiştir. Ancak bu kimlik tercihi ve bu doğrultuda izlenen politikalar diğer Arap ülkelerini rahatsız etmiş ve bu ülkeler çok geçmeden Nasır'a yönelik sert eleştiriler yöneltmeye ve Nasır'ı komünizm ya da Sovyet Sosyalizmi ile özdeşleştirmeye başlamışlardır.²³⁰ Suudiler kendilerine, Müslümanların Kutsal Şehri Kâbe'yi koruma statüsünü biçerek Nasır'ın '*dinsizlik doktrinine dayanan uydurma milliyetçiliği kimliği*'ni eleştiren *İslam Şartı'nı* geliştirmişlerdir. Onlara göre, İslam Şartı yalnızca Nasır'ın Arap sosyalizmini kendisine ülkü edinen milliyetçi kimliğin eleştirisini değil, diğer Arap ve Müslümanlarla özdeşleştirebilecekleri farklı bir yol üzerinde düşünmeleri için yapılan bir çağrıyı da temsil etmekteydi. Sunulan bu alternatif İslami kimlik, aynı zamanda yoldan sapanların tekrar doğruyu görmeleri için bir mali teşvik paketi de sunmuştur.²³¹

Yöneltilen bu eleştiriler, 1964 yılında ilan edilen ve bir anlamda 1956 Anayasası'nın revize edilmiş hali olan Anayasa'da Mısır'ın İslami kimliğe sahip bir devlet olduğunun altının tekrar çizilmesine ve bu süreçte camiye ve Hacca gitmek de dâhil olmak üzere, iktidar üyelerinin İslami ilkelere bağlılıkları hususunda daha özenli davranmalarına sebep olmuştur.²³² Hatta daha sonraki süreçte Arap Sosyalizmine meşruiyet kazandırmak için İslam'ın sosyalizme son derece yakın bir din olduğunu ve sosyalizm gibi İslamın da eşitlik

---

²²⁸ Nasır'a göre "Allah'ın emrettiği tarzda kullanılması durumunda özel mülkiyet hakkı İslam'da mevcut idi. Mülk sahibinin mülkünü Allah'ın emrettiği tarzda kullanmaması durumunda yöneticiler, yoldan çıkana yola çekmekle görevliydi ve bunun için gerekli araçlarla donatılmış bulunmaktaydılar." G. Lewy, "Nasserism and Islam", ed.: D.E. Smith, **Religion and Political Modernization**, New Heaven: Yale University Press, 1974, p. 271.

²²⁹ Salih Tuğ, **İslam Ülkelerinde Anayasal Hareketler**, İstanbul, 1969, p. 324.

²³⁰ Tom Lítte, **Modern Egypt**, Londra: Ernst Benn, 1967, p. 199.

²³¹ Adid Davişa, **Arap Milliyetliği: Zaferden Umutsuzluğa**, çev.: Lütfi Yalçın, İstanbul: Literatür Yay., 2004, p. 210.

²³² Rami Ginat, **Egypt Incomplete Revolution: Lutfi al-Khuli and Nasir Socialism in 1960s**, Londra: Frank Cass Publishers, 1997, p. 2.

ve adalet üzerine kurulmuş olmasına rağmen diğer Arap ülkelerinin bu anlayıştan uzak halkını istismar ederek zevk içinde yaşadıklarını iddia etmiştir.²³³

1960'lı yılların başında çıkardığı yasalarla kendine özgü bir sosyalizmi de içinde barındıran bir devlet kimliği oluşturmaya çalışan Nasır hem diğer Arap ülkelerinin eleştirilerinden kurtulmak hem de kendi halkının gözünde yaptıklarına meşruiyet sağlamak amacıyla bir müftüden fetva bile almıştır.²³⁴

Ancak Nasır'ın MK'ya alternatif oluşturmak adına ortaya attığı Arap Sosyalizmi fikri ve buna İslami meşruiyet arama çabaları MK'ya hiçbir etki yapmamıştır. Zira Nasır'ın söz ettiği adalet, eşitlik ve insan hakları gibi kavramlar ve sosyo-politik/sosyo-ekonomik ilkeler İslamiyet'in doğasında var olan kavramlardı. Oysa sosyalizm ya da Batı kaynaklı siyasal doktrinler İslamiyet'e yabancıydı.²³⁵

Daha sonraki süreçte zaten Nasır'ın aldığı fetvanın da İslamiyet'e ters düşen ama sosyalizmi güçlendirmeye yarayan yasaları yürürlüğe koymak adına çıkarıldığı ve tutumunun dinle hiçbir alakasının olmadığı anlaşılmıştır. MK' da bunu fark ettiği için Nasır'ın amacının İslamiyet'e hizmet etmek olsa yapacağı ilk işin İslami kimliğe dayanan bir devlet kurmak olması gerektiğini ve köklerini yerelden almayan bu yabancı ideolojilerin ülkenin zararına olduğunu düzenlediği mitinglerle halka anlatmaya çalışmıştır.²³⁶

1.1.4. 1967 Savaşı ve Kimlik Krizi: Yenilen Milliyetçi Kimlik ve İslami Muhalefetin Yükselişi

Orta Doğu'da İslamın son yıllarda siyasal bir güç olarak ortaya çıkmasını açıklayan araştırmacılar, genellikle *sosyal kriz* ve *dini yeniden uyanış* arasındaki nedensel ilişki üzerinde durmuşlardır. Bu bağlamda analizlerini kriz teorilerine dayandıranlara göre dini kimliğe dönüş hareketleri bütün İslam tarihi boyunca kriz dönemlerinde gözlemlenen bir olgu olmuştur.²³⁷ Bu düşünceye göre söz konusu dini uyanışa yol açan sosyal kriz, bireysel ve kolektif düzeyde *kimlik krizini*, siyasal düzeyde *meşruiyet krizini*, siyasal ve sınıfsal çatışmayı ve askeri yetersizliği içermektedir. Bu kriz ortamında İslamcılar tarafından İslam dünyasındaki egemen şartların portresi, sosyal ve ahlaki dejenerasyon, dinsizleşmek, siyasal baskı ve zorlamalar, askeri mağlubiyetlerin kaçınılmazlığı olarak resmedilmiştir. I. Dünya

---

²³³ Smith, loc.cit.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Asaf Hüseyin, **İslam Dünyasında Siyasal Bakış Açıları**, Londra: Mac Millan, 1984.

²³⁶ Hüseyin, op.cit., p. 223.

²³⁷ S. Hunter, **The Politics of Islamic Revivalism: Diversity and Unity**, Bloomington: Indiana University Press, 1988, pp.3-19.

Savaşı yenilgisiyle Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte İslam Birliği ve gücünün de potansiyelini yitirmesi ve Batı karşısında İslam toplumlarının birçok alanda görülen yetersizliği, Müslümanlar arasında bireysel ve kolektif düzeyde kimlik kriziyle sonuçlanmıştır. Bu kimlik krizi ve arayışı bölgede Arap milliyetçiliği ve Fars milliyetçiliği gibi yeni kimlik çerçevelerinin önünü açmıştır. Ancak Nasır ile siyasal ve kitlesel bir güç kazanarak yükselişe geçen Arap Milliyetçiliği bu başlık altında ele alınacak olan 1967 Savaşı'nda İsrail karşısında alınan yenilgiyle yerini İslami kimlik arayışına bırakırken, Fars Milliyetçiliği de daha sonra ele alınacak olan 1979 “*İslam Devrimi*” ile ortadan kalkmıştır.²³⁸

5 Haziran 1967'de saat 07.45'de İsrail tarafından başlatılan²³⁹ ve Altı Gün Savaşı olarak da bilinen bu savaşı Mısır 10.35'te fark etmiş ancak artık Mısır'ın ne İsrail saldırısına karşı koyacak ne de İsrail'e karşı atağa geçecek bir hava gücü kalmamıştı.²⁴⁰

Daha önceden hazırlandığı bilinen “*Mordeçay Hod*” planı sayesinde İsrail, daha ilk günde Mısır ve komşu Arap ülkelerinde toplam yirmi-beş hava alanına sarılmış, sonra Sina'ya ilerlemiş ve başarıyla tamamlanan harekâtları sonucunda 9 Haziranda Sina, Batı Şeria ve Golon Tepelerini ele geçirmiştir.²⁴¹ Nasır'ın Mısır'ı bu harekâtlar esnasında silahlarının %80'ini kaybederken, İsrail 1947' de kendisine verilen toprakları bu savaşla birlikte yaklaşık dört katına çıkarmıştır.²⁴²

Karışık durumda olan Arap-İsrail sorunu 1967 Savaşı ile daha karmaşık bir hale gelmiştir. Savaş çıkmadan önce İsrail'in nihai sınırlarının tespiti ve mülteciler sorunu gibi çözülebilir sorunlar tartışılırken, savaş sonrasında ortaya çıkan tabloda komşusu bulunduğu Arap topraklarını işgal etmiş bir İsrail görülüyordu. Ayrıca gittikçe karmaşık hale gelen sorunların arasına bir de işgal edilen toprakların iadesi, Kudüs'ün Statüsü, Batı Şeria'nın durumu ve sayıları her geçen gün artan ve 1,5 milyona varan mülteci sorunu eklenmişti.²⁴³

1967 Savaşı'nın getirdiği sorunların içinde Mısır'ı oldukça etkileyen sonuç şüphesiz Nasır'ın Orta Doğu'daki etkinliğini ve Arap dünyasındaki liderliğini kaybetmiş olmasıydı. Nasır yenilginin ardından istifâ etmiş ancak sokaklara dökülen halk kitlesinin sesine kulak

---

²³⁸ İhsan Dağı, **Orta Doğu'da İslam ve Siyaset**, İstanbul: Boyut Yay., 2002, p. 37.

²³⁹ İsrail'in 1967 saldırısıyla ilgili literatürde iki farklı görüş mevcuttur. Özet olarak belirtmek gerekirse bunlardan ilki, İsrail'in Arap dünyasının ortasında sıkışıp kalmış ve saldırıya açık olduğu görüşüdür. İkincisi görüş ise, emperyalist ülkelerdeki hâkim çevrelerin İsrail'e kurulduğu günden bu yana, Süveyş Kanalı çevresi ve genellikle Orta Doğu'daki çıkarlarının bir ileri karakolu ve Arap ülkelerindeki kurtuluş mücadelelerini durduracak bir güç olarak baktıklarıdır. Ataöv, op.cit. p. 73.

²⁴⁰ Arı, op.cit., p. 293.

²⁴¹ Ataöv, loc.cit.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Arı, op.cit., p. 296.

vererek istifasını geri almış olsa da ne iç siyasette ne de uluslararası arenada kaybettiği prestijini kazanamamıştır. Arap milliyetçiliğinin önderi, radikal kanadın sözcüsü olan ve Arap ülkelerini ılımlı politikaları yüzünden eleştiren Nasır'ın ve ondan sonra gelecek siyasetçilerin ana gündemini bu savaşta kaybedilen toprakların nasıl alınacağı oluşturmuştur.

Bu savaş aynı zamanda, Kutubcu kimliği taakip edenler, El- Hudeybi'yi destekleyenler ve bu ikisinin de düşüncelerine katılmayıp Hasan el-Benna'nın ideolojik kimliğinin yolundan gidenler olmak üzere MK'nın içindeki üç farklı düşünceyi de ortaya çıkarmıştır. Savaş esnasında üçüncü bir blok oluşturmanın Müslümanlar arasında fitneye/ayrılığa sebep olacağını düşünen iki grubun ılımlı tavrına rağmen Kutubculara göre, İsrail her ne kadar düşman dahi olsa karşı karşıya gelmek için acil bir durum olmadığı için, *cahiliye'nin* içinde bulunan ve meşruiyetini kabul etmedikleri Nasır, hiçbir koşul altında desteklenmemeliydi.²⁴⁴ Bu bağlamda savaşın mağlubiyetle sonuçlanması bu grubu haklı çıkarmış ve MK'nın içindeki militan gençliğin arasında da Kutubcu kimliğin güçlenmesini kolaylaştırmıştır.²⁴⁵

MK, bu yenilginin nedenini üç başlık altında toplamıştır. Bunların ilki, Şeriat'ın ilkelerini göz ardı eden rejimin seküler nitelikli sosyal, politik ve ekonomik uygulamaları, ve kimlik politikaları ikincisi, Nasır döneminde İslami kimliğe yönelik baskıcı politikalar yüzünden Allah'ın cezalandırdığı, üçüncüsü ise Allah'ın, rejimin çıkarları için Sovyetler Birliği gibi ateist devletlerle işbirliği yapan Nasır'ı cezalandırmasıdır. Mısır'ın bu kadar dinden uzaklaşırken İsrail'in Yahudiliğe olan sıkı bağlılıkları sayesinde zafer kazandığını iddia eden MK, bu söylemle de kendi İslami kimliğe sahip devlet isteklerine de meşruiyet zemini sağlamaya çalışmıştır.²⁴⁶

1967 yenilgisiyle gelen düş kırıklığı ve halkın tepkisi Nasır'ın baskıcı politikalarının sonunu getirmiş adeta dönüm noktası olmuştur. Zira 1965'den beri gerileyen ekonomik koşullar, İsrail karşısında alınan mağlubiyetle birleşince hiçbir ortak noktası bulunmayan gruplar hep birlikte sokaklara dökülmüş, Mısır büyük protesto gösterilerine sahne olmuş ancak Nasır bunlara sert önlemler almamıştır. Aksine üniversitelerde olayların tırmanışa

---

²⁴⁴ Zollner, op.cit., p. 47.

²⁴⁵Kutubcu ideolojinin gençlik üzerindeki etkisinin en iyi örneğini Mustafa Şükrü temsil etmektedir. Şükrü'nün bu yıllarda "Takwir wal Hijra" adıyla kurduğu İslami grup, ülkede birçok şiddet olayının azmedicisi olmuştur. Örneğin örgüt, İslamcıları sert bir şekilde eleştiren Ezher Şeyhi ve Dini Vakıflar Eski Bakanı Hüseyin el-Dhahabi'yi kaçırıp öldürmüştür. Bkz. John L. Esposito and John O. Voll, **İslamiyet ve Demokrasi**, çev.:Ahmet Fethi, İstanbul: Sermal Yay., 1998, p. 52.

²⁴⁶ Said Aly, op.cit., pp. 336-361.

geçtiği ve ön saflarda yer alan sol grupların (Marksistler, Nasırcılar, Komünistler ve bağımsızlar) rejimden Mısır ve diğer Arap ülkelerinin kaybettiği toprakların tekrar geri alınması için İsrail'e yeniden savaş açılmasını istediği bir dönemde Nasır, gösterilere karışan öğrencilere af çıkarmış hatta yasaklanan öğrenci gazetelerinin yeniden basılmasına ve öğrenci aktivitelerinin yasal bir çerçeve kazanmasına da izin vermiştir.²⁴⁷

1967 Arap-İsrail Savaşı birçok alanda Orta Doğu için bir dönüm noktası olmuştur. 1967 yenilgisi yalnızca mağlup Arap rejimlerinde değil bütün Arap ülkelerinde kapsamlı bir meşruiyet krizinin başlangıcı olmuş ve Birleşik Arap ordularının (Mısır, Suriye, Ürdün) İsrail tarafından mağlup edilmesi bütün İslam dünyasında şok etkisi yaratmıştır. Orta Doğu'da Batılı sömürgeci güçlerin büyük ölçüde atılmasıyla ve sonra Nasır'ın anti-empyralist meydan okumalarıyla kazanılan özgüven, Müslümanlar arasında yeniden yıkılmaya başlamıştır. Gazze, Sina Yarımadası, Golan Tepeleri, Batı Şeria ve özellikle Kudüs'ün İşgali karşısında Arap devletlerinin teslimiyetçi tavrı Müslümanlar arasında büyük bir düş kırıklığı yaratmıştır. Arap milliyetçiliğinin altın çağını yaşadığı 1950 ve 1960'lardan sonra birçok Müslüman yenilgiyi yukarıda da bahsedildiği gibi siyasal elitlerin gayri-İslami tavırlarına ve milliyetçilik ideolojisinin Arap Orta Doğusu gibi temelini İslamiyet'in oluşturduğu bir coğrafyadaki geçersizliğine bağlamıştır. Yenilgi Arap hükümetlerinin ve egemen milliyetçilik söyleminin sorunları çözebilme yetkinliğinin sorgulanmasının başlangıcı olmuş ve kitleleri Batıdan devşirildiğine inanılan milliyetçilik dışında yeni ve yerli bir siyasal kimlik arayışına itmiştir.²⁴⁸ Bu anlamda Altı Gün Savaşları olarak bilinen 1967 Savaşı MK ve diğer İslami akımlar için bir kırılma noktası teşkil etmiş ve süreç dini retoriklerin siyaset sahnesinde eskisinden daha güçlü bir şekilde yerini almasının önünü açmıştır. Gerek Mısır gerekse diğer Arap ülkelerinde sorunların çözümü için İslami formüller öne sürülmeye başlanmıştır. İslamcı kesim tarafından "*Biz Allah'ı terk ettik, o da bizi terk etti*" şeklinde değerlendirilen yenilginin ardından Allah'ın Mısır'ın İsrail karşısında bir zafer kazanması için yardım etmesini, ülkenin yeniden dine dönmesine bağlayanların²⁴⁹ yanı sıra olay sonrasında yaptığı ilk konuşmada Nasır' da dinin toplumda olduğundan daha fazla yer tutması gerektiğini söylemiştir.²⁵⁰

---

²⁴⁷ Carrie Rosefsky Wickham, **Mobilizing Islam: Religion, Activism, and Political Change in Egypt**, New York: Columbia University Press, 2002, pp. 33-34.

²⁴⁸ Dağ, op.cit., pp.33-34.

²⁴⁹ Denis Sullivan, Sana Abed-Kotob, **Islam in Contemporary Egypt: Civil Society Vs. The State**, London: Lynne Rienner Publisher, 1999, p. 44.

²⁵⁰ Güler, op.cit.,p. 79.

Mısır'da orta sınıfları ve işçi sınıfını etkileyecek güçlü, seküler, milliyetçi hareketin yükseldiği ve halka başarı vaat ettiği dönemlerde İslami akımların etkisinin zayıfladığı, buna karşın bu türden hareketlerin başarısız olduğu, güç ve meşruiyetini kaybettiği dönemlerde de İslami hareketlerin güçlendiği görülmüştür. 1922-1952 arasında İngiltere eliyle gerçekleştirilmeye çalışılan liberalleş(tir)me girişimleri başarısızlığa uğramış, 1967 yenilgisi ile milliyetçi ve sosyalist düşünce darbe almış ve daha sonra görüleceği üzere 1970-1980 arası yarı otokratik olarak adlandırılan rejim hayal kırıklığı yaratmıştır. Vaatlerini gerçekleştiremeyen ve halkın beklentilerinden bir hayli uzak kalan bu üç deneyimin ardından MK ve diğer İslami hareketler güç kazanmıştır.²⁵¹

1.2. ENVER SEDAT DÖNEMİ: İLİMLİLİKTAN ARTAN MUHALEFETE MÜSLÜMAN KARDEŞLER

Bir aktör olarak devletler ya da bireyler, kimliği oluşturan tüm verileri, içinde buldukları zamanın ve konjontürün gereklerine göre yorumlamaktadır. Zira farklılıklardan doğan kimliklerin içinde bulunduğu bağlamdan ya da varoluş şartlarından ayrı düşünülmemeyeceği konstruktivizmde kabul edilen bir gerçekliktir. Bu yüzden bir ülkenin içeride ya da dışarda değişen tüm şartlara rağmen ulusal kimliğinin sürekli aynı yüzünü ön plana çıkaracağını düşünmek doğru olmayacaktır.

Sosyal olarak inşa edildiği düşünülen düşman, tehdit, anarşi ve egemenlik gibi kavramların zamanla değişebilir olduğunu iddia eden, konstruktivizmin kimlik ve dış politika ilişkisinde ki temel iddiası da söz konusu bu “*değişim*” üzerine kuruludur. Bu bağlamda tamamlanmayan bir sürece işaret eden kimlik kendisine yön veren çıkarların değişmesi ile birlikte tekrar tekrar müzakere edilen bir kavram olarak literatürde karşılık bulmaktadır.

Enver Sedat, iktidara geliş sürecinde meşruiyetini sağlamak va sağlamlaştırmak adına Nasırcıların savunduğu “*milliyetçi ve sosyalist*” kimlik ile Müslüman Kardeşler tarafından temsil edilen “*İslami kimlik*”ğin her ikisini de kullanmıştır. Ancak daha sonraki süreçte, gerek ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumdan ve gerekse uluslararası arenada yaşadığı sorunlardan bu kimlik tercihleriyle çıkamayacağını anlayan Sedat, Sovyet

---

²⁵¹ Saad Eddin Ibrahim, “Anatomy of Egypt’s Militant Islamic Groups”, **International Journal of Middle East Studies**, no. 12, 1980, p. 448.

yanlısı tutumu ve İslami hoşgörü politikasını bir kenara bırakmış, şartlar ve çıkarları gereği Batı taraftarı bir kimliğe yönelmiştir. Tercih edilen kimlik gereği İsrail ile barış yönünde atılan dış politika adımları bir dönem milliyetçi kimliğin sesi olan Mısır'ın Arap Birliği'nden çıkarılması gibi sonuçlara yol açtığı gibi halk nezdinde de Filistin ve Kudüs'ün kurtarılması ideali çerçevesinde şekillenen Müslüman-Arap kimliği açısından yıkıcı sonuçlara yol açmıştır. Bu süreçte uyguladığı politikalarla Mısır'ın ulusal kimliğinin İslami yönünü yıpratmış olduğunu düşünen Müslüman Kardeşler'de Sedat rejimi ile çatışma içine girmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde Mısır'ın ulusal kimliğinde Enver Sedat döneminde nasıl bir dönüşüm yaşandığı ve bunun Müslüman Kardeşler ile ilişkilerine nasıl yansıdığı analiz edilmeye çalışılacaktır.

1.2.1. Enver Sedat'ın İktidara Gelişi ve Tasfiye Girişimi

Siyasi sistemin bir sembolü olmaktan öteye beyni konumunda bulunan devlet başkanı Mısır'da önemli siyasi kararların ve ideolojik değişikliklerin tek kaynağı olarak görülmüştür. Son döneme kadar göreve gelen her başkan da bu durumla bağlantılı olarak içinde bulunduğu siyasal sistemin temel ilke ve işleyiş kurallarını neredeyse tek başına belirlemeye çalışmıştır. Ancak yeni başkanın yetkilerini kullanması seçilmesinden çok daha esaslı bir sorun teşkil etmektedir. Zira başkan her ne kadar tüm yetkileri elinde tutsa da bir önceki dönemden devralınan siyasi elit tabakası nedeniyle bu yetkilerin tamamını fiilen kullanma fırsatına sahip olamamıştır.²⁵²

Söz konusu elit kesimler bir önceki başkan döneminde kilit noktalara yerleştirildikleri için kararların ve emirlerin uygulanış sürecini de içeren süreçte bürokrasinin kontrolünü elinde bulundurmakta, başkan ile devletin diğer birimleri arasında köprü oluşturmakta dolayısıyla da başkanın hareket kabiliyetini sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda yeni başkanın kendi egemenliğini tam olarak tashih etmesi de kendisine bağlı bir elit grubu oluşturmasıyla alakalı olmaktadır. Bu durum da başkan ve selefinden kalan grup arasında esaslı bir gerilimin sebebinin oluşturmaktadır.²⁵³

Nasır gibi kendi elit kesimini ve dah sonra da kendine özgü devlet kimliğini oluşturmaya çalışan Sedat ve muhalifleri arasında da benzeri bir iktidar mücadelesi

---

²⁵² Hilal Görgün, "Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri", **İslami Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, 2001, pp. 77-78.

²⁵³ Ibid.

yaşanmıştır. Eylül 1970'den Mayıs 1971'e dek süren bu mücadele sonrasında kazanan taraf Sedat olmuştur. Sedat tarafından girişilen bu tasfiye hareketi kendi taraftarlarınca 1952 Devrimi'ne atıfla önce "*el-hareketü't tashih*" sonra da "*eş-şevretü't-tashih*" olarak adlandırılmıştır.²⁵⁴

Nasır 1970 yılında ani bir kalp krizi sonucu vefat ettiğinde arkasında 1967 yenilgisinin izlerinden kurtulamayan, ekonomik ve sosyal alanda oldukça büyük sıkıntılarla boğuşan bir Mısır bırakmıştır.

Anayasa gereği yönetim boşluğu yaşanmaması için başkanın vekili durumundaki kişinin Nasır'ın yerine geçmesi kısa vadede çözüm olarak görülse de, kendisinden sonra başkanlık koltuğuna kimin oturacağı konusunda tam bir konsensüsün sağlanamamış olması ülke de karışıklığa yol açmıştı.²⁵⁵

Nasır'dan sonra Anayasaya uygun olarak başkanlık koltuğuna geçen yardımcısı Enver Sedat, 1960'lı yıllar boyunca çok etkin görevlerde bulunmamakla²⁵⁶ birlikte Nasır'ın yakın çevresinde en çok görülen kişilerden biri olmuştur. Nasır, Sedat'ı ilk kalp krizi geçirdiği yıl olan 1969'da ASB'nin Yüksek İcra Kurulu Başkanlığı'na vekâlet etmesi için görevlendirmiş yine iyileştikten sonra da Rabat'taki Arap Zirvesine gitmeden önce Sedat'ı kendi yerine başkan vekili olarak tayin etmiştir. Tüm bunlar, görevler sırasında tutunduğu tavır dolayısıyla –Nasır'ın her dediğini tasdiklemesi- "*evet başkan*"²⁵⁷ lakabını alan Sedat'ın ülkenin siyasi geleceğini etkileyecek en önemli makama geçmesini sağlamıştır. 28 Eylül 1970'de aniden ölen Nasır'ın koltuğuna önce anayasa gereği geçen Sedat'ın başkanlığı 15 Ekim 1970'de yapılan bir referandumla onaylanmıştır.²⁵⁸

---

²⁵⁴ Mısır'ın siyasi yaşamında kırılma noktası olan bu gelişmelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Hamied Ansari, **Egypt: The Stalled Society**, Cairo: The American University in Cairo Press, 1987, pp.153-169, Raymond A.Hinnebusch, **Egyptian Politics under Sadat: The Post-Populist Development of an Authoritarian-Modernizing State**, Cambridge,1985, pp.40-46.

²⁵⁵ Görgün, op.cit., p. 82.

²⁵⁶ El Ahrâm Gazetesinin yıllarca editörlüğünü yapan ve Nasır'ın hem çok yakın dostu hem de kabinesindeki bakanı olan Muhammet Heikal, Nasır'ın Sedat'ın kabiliyetinden şüphe ettiği için Sedat'a ülkenin istikbalini etkileyebilecek görevler vermekten bilhassa kaçındığını söylemektedir. Ancak yine Heikal'a göre, büyükbir ihtimalle, cumhurbaşkanlığı yardımcılığına yakışacaklarına dair Nasır'ı ikna etmeye çalışan, ülkenin ve silahlı kuvvetlerin desteğini almış bütün öne çıkan kişiler, Nasır'ı ve Mısır'ı hayal kırıklığına uğratmıştır. Ali Sabri, başarısız ve etkisiz bir başbakan olmakla kalmamış, Nasır'ın Sovyetlerle ters düştüğü dönemde Sovyet yanlısı bir tavır takınmıştır. 1967 yenilgisinin ardından Nasır'ın cumhurbaşkanlığını devretmeye çalıştığı Zekeriya Muhittin ise daha o dönemde bir lider olarak başarısızlığını kanıtlamıştır. Amer'e gelince, Nasır sayesinde elde ettiği popülarite yüzünden ahlaken bozulup, felaketlerin sorumlusu olmakla suçlanınca intihar etmiştir. Yalnızca Sedat, yaşanan başarısızlıklardan payını almadığı ve güçlenmek gibi bir arzusunun olmadığı ve sadık olacağı düşünüldüğü için Nasır tarafından yardımcılığına getirilmiştir. Joseph Frinklestone, **Enver Sedat: İleriye Gören Cesur Bir Adam**, çev.: Tijen Soysal, Ankara: Elips Yay., 2007, pp. 85-88.

²⁵⁷ Majid Khadduri, **Arab Personalities in Politics**, Washington D.C., 1981, p. 139.

²⁵⁸ Görgün, loc.cit.

Sedat'ın yapılan referanduma muhalifler tarafından dahi aday gösterilmesinin sebebi olarak o güne kadar kendi kişiliğini ön plana çıkaracak bir görev üstlenmemesi dolayısıyla çevresi tarafından istediklerini yaptırabilecekleri bir kişi olarak bilinmesi gösterilmiştir. Ancak Sedat gerek tasfiye girişimleriyle gerekse iç ve dış politikayı derinden etkileyecek adımlarıyla kısa sürede hafife alınmayacak biri olduğunu ispatlamıştır.²⁵⁹

Sedat'ın başkan seçilmesiyle birlikte iktidar mücadelesinin sona ereceği düşünülmüş ancak asıl sorun bundan sonra başlamıştır. Siyasi elit, bu durumda Arap Sosyalist Birliği'nin Ali Sabri'nin başını çektiği muhalifler ve Sedat'ın taraftarları olarak ikiye ayrılmıştır.²⁶⁰

Bu iki grup arasındaki mücadele, Nasır döneminde tek bir kişide toplanan gücün paylaşılması hususunda vuku bulmuştur. Muhalifler, başkanın, kendilerinin çoğunlukta olduğu ASB'nin Yüksek İcra Kurulu başta olmak üzere diğer güç merkezlerine karşı sorumlu olmasını ve ülkenin geleceği ile ilgili kararların kurulda ortaklaşa alınması gerektiğini ileri sürerek bir nevi meşruti bir başkanlık sisteminin gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak iki taraf arasındaki iktidar mücadelesi Mısır'ı kimin yöneteceğinden ziyade rejimin gideceği yön açısından önem arz etmekteydi. Zira Sabri ve grubu iç politikada, Doğu Bloğu ülkelerinkine benzer bir devlet sosyalizmini, ASB'nin askeriye ve hükümet gibi diğer tüm güç odaklarının üstünde olmasını, toplum üzerinde sıkı bir kontrol mekanizmasını savunmakta, dış politikada ise İsrail'le sürekli savaş durumunu ve SSCB ile sıkı bir işbirliğini savunuyordu. Sedat ve taraftarları ise Mısır'ın içinde bulunduğu durumdan kurtulması için mevcut politikaların gözden geçirilmesi gerektiği kanaatindeydi.²⁶¹

Sedat başkanlık koltuğuna oturur oturmaz karmaşık durumdaki bu siyasi ortamdan kurtulmak adına tasfiye hareketine başlamış ve muhaliflerinin istihbarat başta olmak üzere, emniyet ve askeriyedeki güçlü pozisyonlarına rağmen bu girişiminde başarılı olmuştur. 14 Mayıs 1971 tarihine kadar neredeyse tüm muhaliflerini görevlerinden almıştır. Sedat, iktidarda bulunduğu her yıl boyunca, tasfiye girişiminin tamamlandığı 14 Mayıs 1971 tarihinden bir gün sonrasını “*tashih hareketi*”(el-hareketü't tashih) daha sonra ise “*tashih devrimi*” olarak kutlamıştır.²⁶²

Nasır'ın ölümünden sonra Mısır'da ortaya çıkan iktidar mücadelesinden Enver Sedat'ın bu şekilde zaferle çıkması, ülkenin hem siyaset hem de siyasi tarihinde önemli

---

²⁵⁹ Cleveland, op.cit., p. 416.

²⁶⁰ Görgün, op.cit., p. 83.

²⁶¹ Hinnebusch, op.cit.,p. 35.

²⁶² Görgün, op.cit.,p. 89.

kırılma noktalarını beraberinde getirmiştir. Sedat her şeyden önce yönetim için kilit noktaları kendisi için tehdit oluşturan muhaliflerin elinden alıp, kendi taraftarlarına bırakarak iktidarını sağlamlaştırmaya başlamıştır. Bu süreçle birlikte önemli makamlar Nasırın sosyalist devlet kimliği çizgisinde ilerleyenlerin elinden alınmış ve Sedat gibi ülkenin içinde bulunduğu sorunlardan Batı'yla geliştirilen iyi ilişkiler neticesinde kurtulabileceklerini düşünen bir kadronun eline geçmiştir. Ülkenin siyasi elit tabakasında meydana gelen bu değişimin etkileri kısa, orta ve uzun vadede hem iç hem de dış politika da kendisini hissettirmiştir.

1.2.2. Yenileme Devrimi; Değişen Siyasi Algı ve Müslüman Kardeşler

Enver Sedat, Nasır'ın ani ölümünün ardından, ortaya çıkan boşluğu doldurmak gibi zor bir görevin üstesinden gelecek biri olarak görülmemektedir. En başından itibaren Hür Subaylar grubuyla hareket etmesine rağmen Nasır'a yönelik "*evet efendimci*" tavırları nedeniyle bir liderde olması gerektiğine inanılan vasıfları taşımadığı düşünülmektedir. Ancak Sedat, başkanlık koltuğuna oturur oturmaz yürüttüğü politikalarla hafife alınmayacak bir lider olduğunu göstermiş ve Nasır kadar olmasa da Mısır'ın iç ve dış politikasında derin izler bırakmayı başarmıştır.²⁶³

Sedat, gerek 1967 Savaşı'nda alınan yenilginin devam eden izleri gibi dış kaynaklı gerekse Nasır'ın ölümünden sonra siyaset arenasına hâkim olmaya çalışan Mısırlı solcular ve oldukça kötü durumda olan ekonomi gibi yerel kaynaklı birçok sorunun var olduğu bir dönemde göreve gelmiştir. Böylesi zor şartlar altında başkanlık koltuğuna geçen Enver Sedat, iç siyasetteki yerini sağlamlaştırmak adına işe 1971 Mayıs'ında hükümetteki ve Arap Sosyalist Birliği'ndeki muhaliflerini uzaklaştırmakla başlamıştır.

Sedat, Mayıs 1971'de "*Yenileme Devrimi*" (thawrat al-tashih) adıyla başlatacağı ekonomik ve siyasi liberalleşme girişimlerine, yukarıda da değinildiği gibi Nasır döneminden itibaren Mısır siyasetinde önemli bir rolü olan sol grupları tasfiye ederek başlamıştır.²⁶⁴ Bu süreçte sol kimlikli grupların karşısında meşruiyetini sağlamlaştırmak adına dini argümanlar kullanmaya özen göstermiş ve konuşmalarında sol grupların

---

²⁶³ Cleveland, op.cit., p. 416.

²⁶⁴ Alain Roussillion, "Republican Egypt Interpreted: Revolution and Beyond", Edt.: M. W. Daly, **Modern Egypt from 1517 To The End of The Twentieth Century**, United Kingdom: Cambridge University Press, 2008, p. 359.

fikirlerinin Mısır'ın İslami yapısıyla uyumlu olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır.²⁶⁵ Ayrıca Sedat, bu grupların karşısında onlara güçlü bir alternatif olabilecek Müslüman Kardeşler'le şartların gerektirdiği bir ittifakın içine girmiş ve devletin islami kimliğini ön plana çıkarmaya başlamıştır.

Enver Sedat, Nasır dönemini İslamiyet'e gerekli önemin verilmediği bir dönem olarak değerlendirmiş²⁶⁶ ve Nasır'ın aksine –çıkarlarıyla da doğru orantılı olarak- uzunca bir süre Müslüman gruplarla iyi geçinmeyi denemiş, onlara müsamaha göstermiş ve örgütsel anlamda genişlemelerine göz yummuştur.²⁶⁷

İlk ismi “*Muhammed*”i kullanan Sedat, gerek iç gerekse dış politika alanında adım atmadan önce El-Ezher'den fetva almaya özen göstermiş ve “*inançlı başkan*” portresi çizmeye çalışmıştır.²⁶⁸ Sedat, söz konusu dönemde Müslüman Kardeşlerin sürgündeki lideri Salim Nijm'in ve Tura Hapishanesinde tutuklu bulunan örgütün önde gelen diğer isimlerinden Abd al-Qadir'in, Mısır'a dönme ve rejimle işbirliği içine girme isteklerine dair mesajlarına olumlu yanıt vermiş ve bunun üzerine gizli danışmanı Mahmud Mu'awwad Jami'yi bu konuda görevlendirmiştir. Jami, aralarında Yusif al-Qirdawi, Ahmad al- 'Asal ve Abd al Mu'nim Mashhur'un da bulunduğu örgüt üyeleriyle bir araya gelerek uzlaşma sürecinin yol haritasını oluşturmuştur.²⁶⁹ Süreç sonunda Hasan el-Hudeybi de dâhil olmak üzere hapishanedeki Müslüman Kardeşler üyeleri için genel af ilan etmek suretiyle Mısır'daki siyasi yapının yeniden düzenlenmesi yolunda ilk adımı atmıştır.²⁷⁰ Ancak Sedat, bundan sonra İhvan başta olmak üzere tüm İslami akımların faaliyetlerini artırarak devam edeceklerini bildiği için onları kontrol altına alacak çareler aramaya başlamış ve bunun için en iyi stratejinin bu gruplarla “*ilim ve iman*” sloganı adı altında ortak paydada buluşmak olduğuna karar vermiştir.²⁷¹

Enver Sedat'ın başkanlık sürecinde ittifak ilişkisi içinde olmaya çalıştığı Müslüman Kardeşler'le olan ilişkisinde “*1970-1978*” arası dönem barış dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde, geniş bir kitleye hitap eden Müslüman Kardeşler'in ılımlı

---

²⁶⁵ Joseph P. O'Kane, “Islam in the New Egyptian Constitution: Some Discussions in “al-Ahram”, **Middle East Journal**, Vol. 26, No.2, Spring, 1972, p. 137.

²⁶⁶ Hoopwood, op.cit., p.116.

²⁶⁷ Saadettin İbrahim, “Mısır'ın Militan Müslümanları (I)”, **İktibas**, Cilt IV, Sayı 75, pp. 8-11.

²⁶⁸ Curtis R. Ryan, “Political Strategies and Regim Survival in Egypt”, **Journal of Third World Studies**, Journal of Third World Studies, 18(2), Volume 18, Issue 2, p. 6.

²⁶⁹ Sullivan, op.cit.,p. 44.

²⁷⁰ Said Ally, op.cit., p. 348.

²⁷¹ Verdani, op.cit., p. 57.

İslam kimliğinden faydalanarak radikal İslami akımlara ve aynı zamanda sosyalist/ Nasırcı akımlara karşı rejimin yanında yer almasını çıkarlarına uygun gören Sedat, yukarıda da ifade edildiği gibi onları kontrollü olarak meşru siyaset zeminine çekmeye çalışmıştır. Bu bağlamda çıkarılan genel af kararının ardından Müslüman Kardeşlerin Anayasa yapım sürecine katılmaları da sağlanmıştır.²⁷²

Yenileme Devrimi adı altında ülke de liberalleşme adımları atan Sedat, Mısır'ın yeni bir Anayasa'ya ihtiyacı olduğunu belirtmiş ve göreve geldikten kısa bir süre sonra bu konuda çalışmalara başlamıştır. 1971 Eylül'ünde halk oylamasıyla yürürlüğe giren Anayasa'nın yapım sürecinde, Nasır döneminde gördükleri baskı dolayısıyla faaliyetlerine yer altında devam eden ve Sedat'la giriştiği işbirliği sayesinde bu konumdan kurtulup hukuken varlıklarını ispat etmek isteyen Müslüman Kardeşler de etkin olarak yer almıştır.²⁷³

Devlet başkanına kanun hükmünde kararname yapma ya da meclisi feshetme gibi olağanüstü yetkilerin tanındığı²⁷⁴ ve Mısır'ın resmi adının Mısır Arap Cumhuriyeti olarak değiştirildiği Anayasa'yla Sedat'ın otoritesi bir anlamda garanti altına alınmıştır.²⁷⁵

Anayasanın oluşturulma süreci MK ve Sedat arasında bir anlamda ilk kırılma noktasını da teşkil etmiştir. MK bu süreçte açıkça üç husus üzerinde hassasiyet gösterilmesini istemiştir. Bunlardan ilki, İslam'ın devletin resmi dini olarak kabul edilmesi, ikincisi şeriata, kanunların tek kaynağı olması sonuncusu ise kadınların toplumdaki statüleri gibi toplumsal konuları düzenleyen kanunların çerçevesinin de İslam dinine uygun olarak çizilmesi idi. Ancak ortaya çıkan Anayasa MK için hayal kırıklığıydı.²⁷⁶ Zira her ne kadar devletin dininin İslam olduğu, Arapça'nın devletin resmi dili olduğu kabul edilmiş olsa da MK'nın İslam'ın kanunların tek kaynağı olması isteklerine karşı Anayasa'ya göre İslam kanunların temel kaynağı olarak kabul edilmiştir.²⁷⁷ Ayrıca Anayasa'da devletin, kadının ailesi ve topluma karşı sorumluluklarında ki dengeyi ve erkekle politik, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta ki eşitliğini sağlamakla görevli olduğunun belirtilmesi Müslüman Kardeşler

---

²⁷² Said Ally, op.cit.,p.354.

²⁷³ Ibid., p.349.

²⁷⁴ Abdo Baaklini, Gullian Denoeux, Robert Springborg, **Legislative Politics in the Arab World the Resurgence of Democratic Institutions**, Lynne Rienner Publisher, Boulder, 1999, p.224.

²⁷⁵ Arı, op.cit., p. 301.

²⁷⁶ O'Kane, op.cit., p. 349.

²⁷⁷ "The Constitution Of The Arab Republic Of Egypt, 1971", <http://www.constitutionnet.org/files/Egypt%20Constitution.pdf>. e.t., 26.05.2013.

tarafından toplumun sosyo-kültürel yapısını bozacağı gerekçesiyle kabul edilmez bulunmuştur.²⁷⁸

Müslüman Kardeşler her ne kadar Anayasa konusunda istediklerini elde edemeseler de Nasır döneminde ki baskıcı politikalarla yeniden karşılaşmamak ve sistemdeki meşruiyetini yitirmemek adına Sedat'la ters düşmemeye özen göstermişlerdir. Sedat'ın müsamahakâr tavrı da bir süre daha devam etmiş ve İslami akımların rejim düşmanı akımların karşısında sistemin yanında yer almalarını sağlamıştır.

Sedat ve MK arasındaki bu olumlu hava, karşılıklı çıkar ilişkilerinin sürdürülebilir olduğu süre içinde yani 70'lerin ikinci yarısına kadar devam etmiştir. MK sistem içi araçlarla siyaset yapmaya özen gösterirken, Sedat' da dini müesseselere, İslam temelinde birleşen öğrenci gruplarına yardım etmiş ve 1976 yılında Müslüman Kardeşler'e ait el-Dawa adlı derginin yayınına izin vermek gibi tavizkar tavırlarını sürdürmüştür.²⁷⁹

1.2.3. Rejim ve Müslüman Kardeşler İlişkisinde Gerginlik Dönemi

Göreve geldiğinde ilk hedefi, çevresinde kendisine sadık bir elit grubu oluşturarak yerini sağlamlaştırmak olan Sedat bu hedefini gerçekleştirdikten sonra yenileme devrimi adıyla ülke içinde siyasal ve ekonomik reformlara girişmiştir. Tüm bu adımları atarken bir önceki dönemde baskı altında tutulan ancak çok geniş halk kitlesini arkasında barındıran Müslüman Kardeşler'i, siyasi sisteme yeniden entegre etmek suretiyle yanında tutmaya çalışmıştır.

Rejim ve Müslüman Kardeşlerin ilişkilerinde yakınlaşma dönemi olarak adlandırılan 1970-78 arası dönemde Sedat örgüte oldukça müsamahakar davranırken, Müslüman Kardeşler de sahip olduğu bütün imkanları kullanarak, Enver Sedat'ın kendilerinden beklediği desteği ve görüntüyü vermeye çalışmıştır. Yayınlanmasına izin verilen dergileri el-Dawa'da ve konferanslarında halka İhvan'ın şiddet ve aşırılıktan kaçındığını, onlarında bu tarz gruplardan uzak durmaları gerektiğini ve İslam davasının emanet edilebileceği tek grubun onlar olduğunu benimsetmeye çalışmıştır. O dönemde Müslüman Kardeşler'in lideri olan Ömer et-Tilmisani yazılarında, amaçlarının kuvvet ve şiddet kullanarak yönetimle çatışmak olmadığını, bunun ancak halkın İslami akımlara güveninin ortadan kalkması ve

---

²⁷⁸ O'Kane, loc. cit.

²⁷⁹ Fawda El Guindi, "The Killing of Sadat and After: a Current Assesment of Egypt's Islamic Movement" **Middle East Insight**, (Washington D.C) 2, no 5, January/February, 1983, p. 24.

desteklerinin tükenmesi ile sonuçlanacak olan ve en çok düşman ülkelerin istifade edebileceği bir durum olduğunu açıklamaya çalışmıştır.²⁸⁰

Müslüman Kardeşler her ne kadar rejime karşı tehlike oluşturmadıkları yönünde açıklamalarda bulunsalar da, Nasırcı ve sosyalist akımlara karşı Sedat'la birlikte mücadele etmek adına bildiriler, kardeşlik üzerine beyanatlar yayınlamış olsalar da Sedat tarafından rejimi ve milli birliği tehdit eden bir fitne odağı olarak görülmekten ve kurtulamamıştır.

1.2.3.1. Yeni Kimlik Arayışları ve Dış Politikada Eksen Kayması Tartışmaları

Nasır'dan devraldığı ekonomik ve siyasi sorun yumağı halindeki ülkeyi, içerde yaptığı yeniliklerle değiştirmeye çalışan Sedat, göreve geldiği 1971 yılını “*karar yılı*” ilan etmiş ve öncelikle dış politikada atacağı adımlarla Mısır'ı içinde bulunduğu “ne savaş ne barış” durumundan çıkarmayı hedeflemiştir.²⁸¹ Zira İsrail'le arasındaki güvensizlik, sebep olduğu askeri harcamalar yüzünden Mısır ekonomisine yılda yüz milyonlarca dolara mal olurken, aynı zamanda ülkenin turizm ya da dış yatırım gibi potansiyel gelir kaynaklarının da önünü kesiyordu.²⁸²

Mevcut devlet kimliğinin ülkenin sosyo-politik ve iktisadi çıkmazlarını çözemeyeceğini gören Sedat devletin, sosyalist, milliyetçi ve Batı karşıtlığını bünyesinde barındıran kimliğini terk ederek, yeni bir kimlik oluşturmaya çalışmıştır.

Bu bağlamda yeniden inşa edilmesi gereken ekonominin barışa ihtiyacı olduğunu gören Sedat, selefi Nasır'dan farklı bir eksenle dış politika izlemesi gerektiğine karar verdi. Ancak 1967 Savaşı ile topraklarını ve kendine olan güvenini artıran ayrıca savaş sonrasında ABD'den de aldığı yardımlar sayesinde askeri kapasitesini de yükselten İsrail için barış yapmak ödün vermek anlamına geliyordu. Bu durumda hem topraklarını hem de prestijini kaybeden Mısır için barışı sağlayabilecek tek aktör ABD olduğundan Enver Sedat bu diplomatik açmazı çözmek adına ABD ile yakınlaşma yolunu seçti.²⁸³

Sedat'ın bu düşüncelerine rağmen dış politikada istikrarlı bir çizgide ilerlediği söylenemez. Zira “*yenileme devrimi*” adı altında sol görüşlü muhalifler yönetimden tasfiye edilirken, amacının Moskova yönetimini yatıştırmak olduğunu söyleyen Sedat²⁸⁴ 1971

---

²⁸⁰ ed-Da've; Kasım 1978, sayı 31'den aktaran Verdani, op.cit., p. 58.

²⁸¹ Marsot, op.cit., p. 131; Arı, op.cit., p. 201.

²⁸² Cleveland, op.cit., p. 416.

²⁸³ Ibid. p. 417.

²⁸⁴ Arı, op.cit.,p. 202.

yılıının Mayıs ayında Sovyetler Birliği ile 15 yıl süreli “*Dostluk ve İşbirliği Anlaşması*” imzaladı. Ancak Soğuk Savaş’ın devam ettiği o yıllarda konjonktürde bir süreliğine de olsa yumuşamaya sebep olan SALT-I’in de etkisiyle Sovyetlerin, anlaşmada öngörülen Mısır ordusunu yeniden yapılandırmak adına yapacağı silah yardımı konusunda istekli olmaması ve muhtemel ABD ile düşünülen yakınlaşma süreci sebebiyle Enver Sedat, sayısız net olmamakla birlikte yaklaşık 15.000 Sovyet askeri uzmanını sınır dışı etme kararı aldı.²⁸⁵

Ancak Sedat’ın attığı bu radikal adım ne beklenildiği gibi ABD tarafında büyük bir ses getirdi ne de Mısır’ın Sovyetlerle olan ilişkisinin sonu oldu. Sedat’ın Sovyetlerden bağımsız olduğunu kanıtlamak ve İsrail konusunda ABD’nin diplomatik müdahalesine açık olduğunu göstermek amacıyla attığı bu adım, olaydan kısa bir süre sonra Filistinli bir grup tarafından İsrail’in Lord Havaalanı’ndaki Porto Ricolu hacıların, Münih’te Olimpiyat Oyunları’na katılan İsraili atletlerin, ABD’nin Sudan elçisinin ve Avusturya’ya giden Sovyet Yahudi göçmenlerle dolu bir trenin hedef alınması yüzünden ABD kamuoyunda yankı bulmadığı gibi Mısır’ın askeri imkânlarının zayıflamasına neden oldu.²⁸⁶

Sedat’ın içinde bulunduğu diplomatik açmazdan çıkmak için yöneldiği kimlik arayışları ve bu bağlamda attığı politik adımlar içerde hükümeti, öğrenci ayaklanmalarıyla karşı karşıya bırakırken, ABD ve İsrail’in aynı döneme denk gelen seçim süreçleri dolayısıyla da dış politikada istenen etkiyi doğurmadı. Zira ABD Başkanı Nixon İsrail’e barış konusunda yapacağı baskının kendisine ters tepkiyle döneceğini çok iyi biliyordu. İsrail’deki mevcut hükümet de Araplara bu dönemde verilecek en ufak bir tavizin seçimi kendilerine kaybettireceğinin farkındaydı. Hem diplomatik hem de askeri güç açısından zayıflayan Enver Sedat’ın bu durumda Moskova ile ilişkilerini yeniden rayına oturtması gerekiyordu.²⁸⁷ Nitekim Mısır gibi önemli bir ülkeyi bölgedeki çıkarları açısından elzem gören Sovyetler ve Mısır 1973 Şubat’ında yeniden anlaşmaya vardı ve Mısır girişeceği herhangi bir askeri harekâtın amacının Süveyş Kanalı’nın sağ kıyısının ele geçirilmesinden öteye geçmeyeceğini taahhüt etmek suretiyle Sovyetlerden yeniden silah alımına başladı.²⁸⁸

İktidarı süresince barış konusunda istikrarlı davranmaya çalışan Sedat, onunla birlikte harekete geçen BM Özel Temsilcisi Gunnar Jaring’in 242 sayılı kararın uygulanması

---

²⁸⁵ Hoopwood, op.cit., p. 106

²⁸⁶ Goldschmidt, op.cit., p. 451.

²⁸⁷ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1989, pp. 318-320.

²⁸⁸ Lawrence L. Whetten, **The Arab-Israeli Dispute: Great Power Behaviour**, International Institute for Strategic Studies, 1977, p. 24.

yönünde sarf ettiği çabalara destek vermiş ancak İsrail'in doğrudan görüşmeler konusundaki ısrarı ve işgal ettiği topraklardan çekilmeyi reddetmesi üzerine Sedat'ın bu girişimi de sonuçsuz kalmıştır.²⁸⁹

İzlediği politikaların neticesizliğini ve 1967 öncesi sınırlara bu şekilde ulaşamayacağını gören Sedat, İsrail ordusunun sanıldığı kadar güçlü olmadığını göstermek ve böylelikle ABD'yi sürece dâhil edebilmek amacıyla Suriye'yi de yanına alarak diplomaside en son yol olan savaşı, araç olarak seçme yoluna gitmiştir.²⁹⁰

Artık İsrail'in varlığını kabul eden ve onu haritadan silmek yerine Altı Gün Savaşı öncesindeki sınırlara dönmek isteyen Mısır ve Suriye, Ürdün'le de savaş planlaması için müzakerelere girişti. Savaşın yalnızca Sina ve Golan Cephesinde yapılmasının kararlaştırılmasıyla birlikte Yahudiler için en kutsal gün olan Yom Kippur'da 6 Ekim 1973 tarihinde Mısır Süveyş Kanalı'na ve Suriye orduları da Golan Tepesi'ndeki İsrail mevzilerine saldırmak suretiyle oldukça gizli tutulan planlarını uygulamaya koydular.²⁹¹

1973 Savaşı'nda diğer Arap-İsrail Savaşları'ndan farklı olarak Mısırlıların şaşkıncu bir başarısına tanık olunmuştur. Mısır, Süveyş Kanalı'nın doğu yakasındaki Bar Lev Hattını yarıp İsrail mevzilerini ele geçirerek Mısırlıların zihninde 'geçiş' olarak yerleşecek bir zafere imza atmıştır. Zira savaşın bu aşamasının ancak dört günde ve yüzde elli kayıp verilerek geçilebileceğini söyleyen Sovyetlerin aksine Mısır, saldırının ilk yirmi dört saatinde kanalın diğer yakasına 80.000 askeri yalnızca 200 kayıp vererek geçirmeyi başarmıştır. Bu başarı yirmi beş yıldır İsrail karşısında alınan yenilgilerle cesareti kırılan Mısır halkına güç veren bir zaferin de simgesi olmuştur.²⁹²

İsrail'in yenilmezliğinin sorgulanmasını sağlayan ve Sedat'ın sınırlı hedeflerine ulaşmasıyla birlikte Mısır'ın askeri bir güç olduğunu ortaya çıkaran bu kısa süreli başarının ardından Sedat askerleri mevzilerine çekerek beklemeye başladı. Bu bekleyiş onun istediği gibi diplomasinin devreye girmesini değil Ariel Şaron komutasındaki İsrail birliklerinin Mısır mevzilerine karşı saldırıya geçmesine imkân sağladı. Ancak her iki tarafın durumu da tehlikeli olduğu için BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Ekim 1973 günlü, tarafları ateşkese çağırın ve 242 sayılı kararı derhal uygulamaya davet eden 338 sayılı kararını aynı anda kabul ettiler.²⁹³

---

²⁸⁹ Arı, op.cit., p. 203

²⁹⁰ Cleveland, loc.cit.

²⁹¹ Fahir Armaoğlu, **20. yy Siyasi Tarihi; 1914-1995**, 15. Baskı, Cilt II, İstanbul: Alkım Yay., 2005, p.719.

²⁹² Ibid., p. 418.

²⁹³ Armaoğlu, **20. Yy Siyasi Tarihi**, op.cit., p. 720.

Ateşkes kararına uymayan ve yeniden saldırıya geçen taraf İsrail oldu ve bu durum bir anlamda “*vekiller savaşını*” andırircasına SSCB ve ABD’yi karşı karşıya getirdi. Aslında iki kutuplu sistemin liderleri savaşa başından beri dolaylı olarak katılmıştı. Sovyetler çatışmalar başlar başlamaz bütün sorumluluğu İsrail’e yüklemiş ve bu devletin “*sürekli provokasyonlarını*”, “*siyaseti bloke eden konumunu*” ve “*yayılmacı politikasını*” kınamış ve Moskova yönetiminin “*Arap devletlerinin güvenilir bir dostu*” olduğuna vurgu yapmıştır.²⁹⁴ Diğer yandan da Sovyetler 10 Ekim’den itibaren, Mısır ve Suriye’ye denizden ve karadan önemli miktarda askeri teçhizat nakliyatı başlatırken ²⁹⁵ 13 Ekim’den itibaren de ABD İsrail’e yardıma başlamıştır. İsrail 338 sayılı karara uymayınca Mısır, kendisi ile İsrail kuvvetleri arasına Amerikan ve Sovyet güçlerinden oluşan bir birlik kurulmasını talep etmiş ancak bu talep Moskova yönetimince kabul edilirken ABD tarafından keskin bir şekilde reddedilmiştir. Bunun üzerine taraflar arasına BM kuvvetlerinin kurulmasını öngören 340 sayılı karar kabul edilmiştir. ²⁹⁶

Galibin tam olarak belli olmadığı bu savaşla birlikte petrol de önemli bir araç olarak siyaset sahnesinde yerini almıştır. Zira henüz ateşkes anlaşması imzalanmadan önce 17 Ekim’de Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nün (OPEC) Arap üyeleri Suriye ve Mısır’a destek olma amaçlı, İsrail işgal ettiği topraklardan çekilene kadar petrol üretimlerinde %5’lik bir kısıntıya gideceklerini, Suudi Arabistan da ABD’ye petrol sevkiyatını durduracağını açıkladı. Petrolün bu şekilde siyasi bir araç olarak kullanılması, barış görüşmelerinin hızlanmasını da beraberinde getirmiştir. ²⁹⁷

Sedat’ın bu dönemde Batı yanlısı bir devlet kimliği oluşturmasını yalnızca ülke içindeki sosyo-ekonomik şartlar değil, uluslararası arenada aktif rol oynayan aktörlerinde etkisi olmuştur. Zira konstrüktivizmde kimliğin yalnızca ülke içi dinamiklerle değil aynı zamanda uluslararası sistemin etkileriyle de şekillendiği kabul edilmektedir.

Dolayısıyla Mısır’ın kimlik dönüşümünde daha önceki kimliğinden ötürü yakın ilişki içerisinde olduğu Sovyetler’in de etkisi olmuştur. 1973’ten sonra Sovyetler, savaş süresince sağladığı desteğe rağmen- her ne kadar 70’li yılların başlarında farklılıklar yaşansa da Mısır Moskova yönetiminin bölgedeki en güçlü partneri konumundaydı- Mısır’da ki prestijini

---

²⁹⁴ Soviet News, Londra, sayı 5708, 9 Ekim 1973, p.421’den aktaran Tareq Y. Ismael, **The Communist Movement in the Arab World**, Taylor & Francis, 2004, p. 133.

²⁹⁵ Jon D. Classman, **Arms for the Arabs: The Soviet Union and the War in the Middle East**, Baltimore: John Hopkins University Press, 1975, p.131.

²⁹⁶ Ibid., p. 721.

²⁹⁷ Cleveland, op.cit., p. 419.

iyiden iyiye kaybetmeye başlamıştır. Ancak bu düşünün tek bir nedenle açıklanması doğru olmayacaktır. Bu sürece zemin hazırlayan olaylara kısaca bakıldığında ilk ve en önemli sebebi Moskova'nın Nasır sonrası Mısır'ı iyice Batı'nın peyki olmaya itecek politikalar izlemiş olmasıdır. SSCB, hemen savaş öncesinde Enver Sedat'a darbe girişiminde bulunmayı düşünen muhalifi Ali Sabri'ye destek vererek, Sudan'daki başarısız darbe girişiminin arkasında durarak, söz verdiği silah sevkiyatında kısıtlamalara giderek Mısır'la olan ilişkilerinin zedelenmesine yol açmıştır. Zaten bozuk olan ilişkilerin kısmen düzeltilmesiyle girilen savaş sürecinde de Enver Sedat'ın Sovyetlerin desteğiyle bir yere varamayacağına karar vermesi Mısır'ın yüzünü hepten Batıya çevirmesine sebep olmuştur.²⁹⁸

Enver Sedat, savaşın ertesinde Mısır'ın işgal altındaki toraklarından İsrail'in çıkarılabilmesine muktedir olan tek gücün ABD olduğu ya da başka bir deyişle Sina'ya giden yolun Washington'dan geçtiği varsayımına dayalı bir diplomatik strateji başlatmıştır. Aralık 1977'den 1978 Eylül'üne kadar Sedat hükümetinin Dış İşleri Bakanlığı'nı yapan Muhammed İbrahim Kamel bu durumu bir röportajında²⁹⁹ şöyle dile getirmiştir:

“Sedat barış inisiyatifinin başarısız olmayacağına, iki süper güç teorisinin yanlışlığına ve tek bir süper güç olduğuna, onun da ABD olduğuna tüm kalbiyle inanıyordu. ABD'yi tek başına Orta Doğu'da adil ve kalıcı bir barışın tesisi hedefinin teminatı olarak görüyordu.”

Bu hedefine ulaşabilmesi için Sovyetler'le olan ilişkilerini gevşeten ve hatta kopma noktasına getiren Sedat, ABD ile yakınlaşmanın yolunun Sovyetler'in bölgedeki nüfuzunu bu şekilde kırmaktan geçtiğini düşünmüştür. Kamel'in tabiriyle, *“Sedat da Sovyetlere ne kadar saldırırsa, Amerika'nın da kendisine o kadar destek vereceği intibai uyanmıştır.”*³⁰⁰

Sedat'ın İsrail'le tek taraflı barış yönünde attığı adımlar ve Batı bloğuna kayışı bir sebep sonuç ilişkisi içinde ve eş zamanlı bir seyir izlemiştir. Ülkesini gerek iç politikada gerekse dış politikada içinde bulunduğu diplomatik ve ekonomik çıkmazdan kurtarmak için Batı'nın desteğini arayacağını açıklaması, Mısır'a yabancı yatırımcı çekebilmek adına 1974

---

²⁹⁸ Ismael, op.cit., p. 135.

²⁹⁹ Mark A. Bruzonsky and Mohamed İbrahim Kamel, “Interview with Mohamed İbrahim Kamel”, **Middle East Journal**, Vol. 38, No. 1 (Winter, 1984), pp. 85-98.

³⁰⁰ Ibid.

yılında “*infitah*” (açık kapı politikası)nı ilan etmesi³⁰¹, 1976 yılında Mısır-Sovyet Barış ve İşbirliği Anlaşması’nı feshetmesi, hemen ertesi yıl bu ülkeye yapılan pamuk ihracını durdurması, akabinde borçlarını ödeme zamanını askıya alması³⁰² ve son olarak da dozu giderek artırılan anti-Sovyet retoriği ve bunlarla ilintili olarak artan oranlarda ABD yardımlarının kabulü³⁰³, Enver Sedat’ın istediği zemini yaratmıştır. Zira Ocak 1974’deki Sina I ve Eylül 1975’deki Sina II geri çekilme Anlaşmaları ve ardından gelen Camp David Barış Sürecine ABD’nin desteği bu olaylarla bağlantılı bir şekilde yansımıştır. Mısır’ın Moskova yönetiminden kopup Batı saflarına geçişi ise 1981 yılında geriye kalan Sovyet uzman ve teknisyenlerinin sınır dışı edilmesiyle tescillenmiştir.³⁰⁴

1.2.3.2. Barış Süreci, Mısır’da Kimlik Dönüşümü ve İç Politikada Atılan Adımların MK ve Rejim İlişkilerine Yansıması

Arapların 1967 Savaşı’nda aldığı yenilgi toplumun kimliğinin önemli bir ögesi olan dini değerlerden uzaklaşmasıyla, İsrail’in zaferi ise dini kimliklerine olan bağlılıklarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bakış açısına göre Altı Gün Savaşı’na nazaran 1973 Savaşı’nda kısmen daha iyi performans sergilenmesi de dini sembollerle ifade edilmiştir. Bu savaşa Hz. Muhammed döneminde yapılan Bedir Savaşı’na istinaden aynı isim verilmiş ve yine bu savaşta olduğu gibi İsrail’e karşı Mısırlı askerlerin yanında meleklerin de mücadele ettiği gibi söylemler kullanılmıştır.³⁰⁵ Müslüman Kardeşler’de, Al-Da’wa adlı dergilerinde Arap-İsrail Savaşı’ndaki başarıyı Ramazan ayında yapılması ve Mısırlı askerilerin Süveyş

---

³⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: “Raymond William Baker, “Sadat’s Open Door: Opposition from Within”, **Social Problems**, Vol. 28, No. 4, Development Processes and Problems (Apr., 1981), pp. 378-384.

³⁰² Mısır ve Sovyetler arasındaki ekonomik yardım anlaşmaları 1955-64 arası dönemde 1 milyar dolar civarındayken 1965-75 arası dönemde 440 milyon dolar seviyesine gerilemiş ve Mısır’ın pamuk ambargosuyla beraber 1975-79 arası dönemde neredeyse tamamen kesilmiştir. Sovyetler’in Mısır ihracatındaki payı 1970-75 arası dönemde yüzde 50 seviyesindeyken ilişkilerin kopma noktasına geldiği 1975 sonrası dönemde yüzde 15’lerin altına inmiştir. İthalatındaki yeri ise yüzde 25’lerden 15’lere gerilemiştir. Kısaca 1979 yılı itibarıyla Mısır-Sovyet ilişkileri bir gelecek vaat etmekten oldukça uzak bir noktaya gerilemiştir. Ali E. Hillal Dessouki, “The Primacy of Economics: The Foreign Policy of Egypt”, Bahgat Korany & Ali E. Hillal Dessouki (edt), **The Foreign Policies of Arab States**, Boulder: CO: Westview Press, 1984, p.138.

³⁰³ ABD’nin Mısır’a 1946-1980 tarihleri arasında yaptığı 7.2 milyar dolarlık yardımın yüzde 94’ü (6.8 milyar dolar) 1970 sonlarına denk gelmiştir. Ibid., p. 141. Çoğunluğu ABD’nin askeri kredileriyle finanse edilen 1976 yılındaki 68.4 milyon dolar düzeyindeki ABD’nin Mısır’a silah satışı üç yıl gibi kısa bir süre sonra 937.3 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. İbrahim Karavan, “Egypt and the Western Alliance: The Politics of Westomama”, Steven L. Spiegel (edt.), **The Middle East and the Western Alliance**, Londra: George Allen&Unvin, 1982, pp. 174-175.

³⁰⁴ Ismael, op.cit., p. 136.

³⁰⁵ Nazih Ayubi, “The Political Revival of Islam: The Case of Egypt”, **International Journal Of Middle East Studies**, Vol.12, No.4, Dec. 1980, p. 490.

Kanalı'nı geçerken *Allahu Ekber* nidaları atmasıyla anlatmaya çalışmış ve bu zaferin dini değerlere dönüşün bir armağanı olduğuna dair makaleler yayınlamıştır.³⁰⁶

Aslında sonucu tam olarak belli olmayan bu savaş, kazanılan kısmi zaferler sayesinde –ki bunlar yukarıda da ifade edildiği gibi dine dönüşün bir armağanı olarak lanse edilmiştir– Mısır halkına görece bir özgüven ve rahatlık sağlamıştır. Ancak Amerikan Dış İşleri Bakanı Henry Kissenger'in öncülüğünü yaptığı ve daha sonra literatüre “*mekik diplomasisi /adım adım diplomasi*” olarak geçecek girişimleriyle³⁰⁷ başlayacak barış sürecine dâhil olan Enver Sedat'ın gerek dış politikada gerekse iç politikada atacağı adımlar ülke içinde ciddi bir kimlik krizini de beraberinde getirmiştir.

Nitekim İslam davetçilerini “*dini siyasete karıştırmakla*” suçlayan, onlarla mücadele eden, ülkeyi hala İslam'a tam olarak uygun olmayan kanunlarla yöneten ve düşmanla barış masasına oturan Sedat rejiminin, devrilmesi gerektiğini düşünen ve kuruculuğunu Salih Seriyeye'nin üstlendiği Askeri Akademi Grubu, 1974 Nisan'ında, Askeri Fen Akademisi'ni basarak toplantı yapmakta olan devlet adamlarını ortadan kaldırmayı ve yönetime el koymayı denedi. Başarısızlıkla sonuçlanan bu olay neticesinde çoğunu gençlerin oluşturduğu yaklaşık 90 kişi tutuklandı. Bu darbe girişimi başarısızla sonuçlanmış olsa da daha sonra rejimin karşısında yer alan hareketler için hem örnek teşkil etmiş hem de bu örgütün üyeleri daha sonra Cihad grubunda yer alarak örgütsel devamlılığı sağlamıştır.³⁰⁸ Bu sayede Mısır'da bulunan İslami Hareketler birbirlerine eklenerek her aşamada daha radikal grupları doğurmuştur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus bu eklenme süreci bir kopma biçiminde yaşanmamış, İhvan'ın öncülüğünü yaptığı görüş ve uygulamaların eleştirilmesi ya da aşılması biçiminde gerçekleşmiştir.³⁰⁹

Enver Sedat, ülke içinde artan muhalefeti bir kenara bırakarak 1975 yılında İsrail'le Sina II Anlaşması'nı imzalamış ve hemen ardından Sina'yı kısım kısım da olsa İsrail'den kurtarmanın yolunun ABD'den geçtiğini düşündüğü için 26 Ekim-5 Kasım tarihleri arasında Washington'a ziyarette bulunarak ABD'yi ziyaret eden ilk Mısır Devlet Başkanı olmuştur. Sedat ABD'de oldukça iyi karşılanmış İsrail'de bu süreçte Ayırma Anlaşması'nın hükümlerini yerine getirmiş ve 1976 Ocak ayının başında Mısır kuvvetleri anlaşma ile

---

³⁰⁶ Dominic Coldwell, “Egypt's Autumn of Fury: The Construction of Opposition to the Egyptian-Israeli Peace Process Between 1973 and 1981”, St. Anthony College, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2003, pp.71-72.

³⁰⁷ Cleveland, op.cit., p. 419.

³⁰⁸ Ahmed, op.cit., p.79.

³⁰⁹ Erkilet, op.cit.,p. 292.

kendilerine verilen topraklara girip yerleşmeye başlamıştır. Gidi ve Mitla Geçitlerinin yanı sıra Abu Rudeis petrol kuyuları da BM güçlerince İsrail'den alınıp Mısır'a teslim edilmiştir. Enver Sedat ABD merkezli politikalarına devam ederken 14 Mart 1976'da gündeme bomba gibi düşecek bir girişimde bulunmuş ve 27 Mayıs 1971 tarihinde 15 yıllık bir süre için imzalanan Mısır-Sovyet Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasını feshettiğini açıklamıştır. Bu feshin gerekçesi olarak da Mısır'ın talep ettiği silahların Sovyetler Birliği tarafından gönderilmemesi gösterilmiştir. Bu olayın hemen ardından 4 Nisan 1976'da Mısır Parlamentosunda alınan bir kararla Sovyet donanmasının Mısır Limanlarından yararlanmasını sağlayan anlaşma da feshedilmiştir.³¹⁰

Dış politikada ABD'ye doğru kayan bir eksende hareket eden Enver Sedat, içerde de İslami kesimin tepkisini çekecek politikalar izlemeye devam etmiştir. Söz konusu dönemde iki taraf arasındaki çekişme dört alanda doruk noktasına ulaşmıştır.

Sedat'ın 1974 Mayıs'ında sunduğu Ekim Raporu ile ana hatlarını ortaya koyduğu ekonomi politikaları ülkenin refah seviyesini artırmak bir yana zengin ve yoksul arasındaki uçurumu iyice derinleştirmiştir. Özel sermayenin aşamalı olarak desteklenmesi hedefini güden bu politikaların sonucu olarak nüfusun yaklaşık %10' nu oluşturan zenginler milli hasılanın üçte birinden fazlasını alırken, %60'lık fakir kesim ancak üçte birini paylaşır hale gelmişti. Büyük toprak sahiplerinin daha fazla toprak edinmelerini yasaklayan kanunların kaldırılmasıyla küçük toprak sahipleri oldukça zor durumda bırakılmış, dış ticaret ithalat odaklı bir hal almış karaborsacılık ve rüşvette büyük artış görülürken, dış ülkelere de yoğun işçi göçleri başlamıştır.³¹¹

Bu sürecin Müslüman Kardeşler'i asıl rahatsız eden tarafı ise ekonomik açılımların sonucu olarak Mısır halkının kimliğini zedeleyeceğine inandıkları Batılı değerlere yönelme eğiliminin artmış olmasıydı.³¹² Bu dönemde gece kulübü sayılarında, fuhuş, kumar ve içki tüketimindeki artış İslami muhalefetin bir hayli tepkisini çekmiştir. Bir de bunların üzerine İsrail'le bir kültür anlaşması imzalanması ve turizm alanında görüşmelere başlanması, Müslüman Kardeşler tarafından Mısır'ın ulusal kimliğinin İslami yönünün yıpratılması olarak algılanmış ve İslami çevrelerde büyük bir rahatsızlık uyandırmıştır. Tüm bu rahatsızlıklar 1977 yılında ülke çapında iki büyük hükümet karşıtı protestonun yaşanmasına sebep olmuştur. Bunlardan ilki hükümetin IMF'nin uyarısıyla gıda maddelerine verilen

---

³¹⁰ Yılmaz, op.cit., p.224.

³¹¹ Ahmed, op.cit.,p. 35.

³¹² Ibid. pp. 36-39

sübvansiyonları kaldırması kararı üzerine çıkan ve Nasırcıların yönetiminde gelişen ayaklanmalardır.³¹³ İkincisi ise Et-Tekfir ve'l-Hicret adlı İslami grup ve iktidar arasında meydana gelen çarpışmalardır. Bu olaylar neticesinde Sedat İslami hareketlere karşı yoğun bir tutuklama faaliyetine girişmiş hatta idama varacak kadar da şiddetinin derecesini artırmıştır.³¹⁴ Olayların önüne bu şekilde geçemeyince 1952 sorasında ilk kez ordu sivillere karşı kullanılmış ve askerlerin müdahalesi esnasında en az 150 kişi hayatını kaybetmiştir.³¹⁵

Yine bu dönemde Sedat, İhvan'ın tepkisini çekecek bir adım daha atmış ve kadınlar hakkında bir liberalleştirme programı başlatmıştır. Bunun için de Ulusal Meclis'te en az 30 kadın milletvekili olması zorunluluğu getiren, boşanmanın koşullarını düzenleyen ayrıca çok eşliliği neredeyse imkânsız hale getiren ve kadınların toplumsal statüsüne pozitif yansıyacak yeni bir kanunun yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Kadınlar konusunda daha muhafazakar bir tutum sergileyen Müslüman Kardeşler ise bu konuda Sedat rejimini yoğun bir şekilde eleştirmiştir.³¹⁶

Rejim ve Müslüman Kardeşler arasında gelişen gerginliğin bir diğer sebebi ise Enver Sedat'ın İslami kökenli bir parti kurulmasına izin vermemesinden kaynaklanmaktaydı. Enver Sedat 1977 Mayıs'ında çıkardığı bir yasayla partilerin dini bir temele dayanmasını yasaklamıştı. Bunu yaparken de iki gerekçeye dayandığını söylemişti. Bunlardan ilki kurulacak bu partilerin Batılı yatırımcıları ülkeden kaçırabileceği gerçeği diğeri ise Mısır'da azınlık durumunda olan Kıptilerin durumdan rahatsız olma ihtimalinin düşünülmesiydi. Zira son dönemde Kıptiler ve Müslümanlar arasında sert çatışmalar yaşanmış ve bu yüzden Sedat her iki tarafa yönelik olarak da güvenlik politikalarını sertleştirmeye başlamıştı.³¹⁷ Şimdi Müslümanlara tanınacak bu hak yeni bir gerginliğin tırmanmasına sebep olabilirdi. Diğer yandan Müslüman Kardeşler ise Sedat'ın koltuğa oturduğunda vaat ettiği özgürlükçü sosyo politik ortamı sağlamadığını ve İslami kimlik çizgisinden bir hayli uzaklaştığını ve kendi politik pozisyonlarına ve deneyimlerine dayanarak Mısır'ı yalnızca kendilerinin İslami bir devlet yapmaya ehil olduklarını iddia etmiştir. Aynı zamanda toplumun da kendileriyle aynı

---

³¹³ Dökmeciyan, op.cit., pp. 99.

³¹⁴ İbrahim, op.cit., pp.8-9.

³¹⁵ Cevalend, op.cit., pp. 421.

³¹⁶ Al-'İtişam, Ağust 1979, pp. 5-10.

³¹⁷ P. J. Vatikiotis, **The History of Modern Egypt: From Muhammad Ali to Mubarak**, 4th edition, Weidenfeld & Nicolson), 1991, p. 417.

düşünceye sahip olduğunu, yaptıkları çeşitli araştırmalarla ispat etmeye çalışmış ve dergilerinde yayınlamışlardır.³¹⁸

Müslüman Kardeşler ve rejim arasındaki en önemli çatışma konusu ise Sedat'ın Arap-İsrail sorunu konusunda takındığı tutumdur. Zira Sedat problemi içsel ve dışsal dinamiklerin de yönlendirmesiyle barışçıl bir yolla çözmeye çalışırken, Müslüman Kardeşler açısından bu problem dinsel temelliydi; İslam diniyle Yahudiliğin çatışmasıydı, bu sorunun çözümü ve kaybedilen toprakların geri alınmasının tek çaresi ise artık "cihad"tı. Bu bağlamda da Filistin Meselesi'nin İslami bir sorun olduğunu söyleyen İhvan, al-Dawa'da aralıksız olarak Sedat'ın İsrail'e gösterdiği tavizkar tavrın kabul edilmez olduğunu sert bir dille eleştirmiştir.³¹⁹ Barış anlaşmasının imzalanmasından sonra ise İhvan rejime karşı daha sert bir tutum sergilemeye başlamış ve Sedat'ın İsrail'le ilişkileri normalleştirme çabalarına karşılık, İsrail'in ekonomik ve kültürel emperyalizmine engel olmak adına, halkı İsrail'e ait bankaları, gıda maddeleri gibi birçok şeyi boykota davet etmiştir.³²⁰

Sistemle girdiği çatışmalar İslami muhalefeti, Nasır döneminde yaşanan kriz dönemlerine geri döndürmüş ve Sedat' da selefi gibi yoğun tutuklamalara başlamış ve tutuklanan kişiler yargılanmadan hapse gönderilmeye başlamıştır. Bu baskıcı tutumlara ve yargısız infazlara bir son verilmesini isteyen Et-Tekfir ve'l Hicre adlı grup da Vakıflar Eski Bakanı Şeyh Hüseyin ez-Zehabi'yi kaçırarak arkadaşlarının serbest bırakılmasını istemiştir. Ancak bu olay da kanlı bir şekilde sonuçlanmış ve örgüt isteklerinin yerine getirilmediği gerekçesiyle bakanı öldürmüştür. Ancak bu kanlı eylem Tekfir için de sonun başlangıcı olmuş ve çıkan çatışmalarda grubun birçok elamanı ölmüş, hayatta kalanlar ise idam ya da hapis cezasına çarptırılmıştır.³²¹

Bu şekilde infitah politikasının başarısızlığıyla ve gittikçe artan iç huzursuzluklarla yüzleşmek zorunda kalmasının yanı sıra dış politikada da Libya'yla savaşın eşliğine gelerek oldukça zor durumda kalan Enver Sedat, içinde bulunduğu çıkmazdan İsrail'le anlaşarak çıkmak umuduyla diplomatik girişimlerini yenilemeye karar vermiş ve 1977 gösterilerinden on ay sonra, Knesset'te konuşan Mısır'ın ilk devlet başkanı olmuştur.³²² Bu durum Sedat'ın

---

³¹⁸ S. Shadi, "Is it a Conspiracy Against the Islamic Shari'a?" **al-Da'wa**, January 1977, pp. 6-7.

³¹⁹ Bkz., **al-Da'wa**, August, 1976; January, April, September and December 1977, January 1978.

³²⁰ Umar al-Tilmisani, "The Normalization of Relations and Exchange of Ambassadors", **al-Dawa**, January, 1980, p.5.

³²¹ Saadettin İbrahim, "Mısır'ın Militan Müslümanları", **İktibas**, Cilt IV, Sayı 78, pp.7-8.

³²² Cleveland, op.cit., p. 421.

devlet kimliğine çizdiği bu yol, dış politika girişimleri ve Mısır'ın iç sorunları arasındaki yakın ilişkinin açık bir ifadesi olmuştur.

Enver Sedat, 9 Kasım 1977'de Mısır Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmada barış için yapılacak olan Cenevre Konferansı'na katılacağını ve barış için atabileceği adımları açıklamıştır.³²³

“Eğer bu, bir askerimizi, bir subayımızı, ölmek değil yaralanmaktan bile koruyacaksa dünyanın öbür ucuna bile gitmeye hazırım... Şimdi söylüyorum ki, dünyanın öbür ucuna gitmeye hazırım. Şimdi sizin önünüzde onların evlerine kadar, Knesset'e kadar gitmeye ve onlarla konuşmaya hazır olduğumu söylesem İsrail şaşıracaktır.”

Gerçekten de Sedat'ın konuşması İsrail dâhil tüm dünyada şaşkınlık yaratmış ve İsrail, 15 Kasım 1977'de ABD aracılığı ile Enver Sedat'ı İsrail'e davet etmiştir. İslami kesimin muhalefetine rağmen, Mısır Silahlı kuvvetleri Sedat'ın bu teşebbüsüne destek vermiştir.³²⁴

20 Kasım 1977'de Enver Sedat'ı Kudüs'te İsrail parlamentosunda Mısır'ın bu ülkeyle barış imzalayacağını açıklarken izleyen Mısır halkı büyük bir şok yaşamıştır. Zira bu durum Mısır'ın kimliğinde, Soğuk Savaş'ın bitişini simgeleyen Berlin Duvar'ının yıkılışı kadar önemli bir kırılma noktası olmuştur.³²⁵ Sedat ve Begin arasındaki görüşmeler³²⁶ başlangıçta son derece samimi bir havada geçmiş ancak geçen zaman her iki tarafın da son derece katı ve uzlaşmaz bir tutum içinde olduğunu göstermiştir. Görüşmelerin, Filistin'in kendi kaderini tayin hakkı meselesi yüzünden çıkmaza gireceği sırada ise araya ABD Başkanı Carter girmiş ve tarafları Camp David'e karşılıklı görüşmeleri için çağırmıştır. Yine bu görüşmeler esnasında ABD, Sedat'ın kapsamlı bir uzlaşma ve Filistinlilerin haklarının tanınması isteği ve Begin'in Gazze Şeridi ve Batı Şeria için sergilediği uzlaşmaz tavır arasında bir orta yol bulmak için oldukça çaba sarf etmiş ve sonuçta taraflar arasında 17 Eylül 1978'de iki belgeden oluşan Camp David Anlaşması'nın imzalanmasında önemli bir rol oynamıştır.³²⁷

Anlaşma “Mısır-İsrail Barışı için Çerçeve Anlaşması” diğeri ise “Orta Doğu Barışı için Çerçeve Anlaşması” olarak bilinen iki ana metin ve tarafların görüşmeler sırasındaki

---

³²³Armaoğlu, op.cit., p. 381.

³²⁴Ibid, p. 382.

³²⁵Cleveland, loc.cit.

³²⁶Yehuda Lukacs, **The Israeli-Palestinian Conflict: A Documentary Record 1967-1990**, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, pp. 136-153.

³²⁷Cleveland, op.cit., p. 422.

düşüncelerini yansıtan ve “Ekler” olarak ifade edilen metinlerden oluşmaktaydı.³²⁸ Bunlardan ilki iki ülke arasındaki barış koşullarını düzenliyor diğeri de Orta Doğu’da kapsamlı ve kalıcı bir anlaşma temeli olarak BM’nin 242 sayılı kararını onaylıyordu. Gazze Şeridi ve Batı Şeria’nın gelecekteki durumunun ele alındığı Çerçeve Anlaşması’nda Filistin’in özerkliği için ucu açık ve gerçekleşmesi zor varsayımlara dayanan; beş yıllık bir geçiş planı önerilmekteydi. Anlaşmalar Begin’in de arzuladığı gibi yoruma açıktı ve bu İsrail Devleti adına bir zaferken, bir Filistin Devleti fikri için hayal kırıklığıydı. Bir anlamda İsrail Camp David’de, işgal ettiği topraklarda istediğini yapma hakkı elde etmişti.³²⁹

Camp David Anlaşmaları’nın imzasından sonraki süreç³³⁰ oldukça sıkıntılı olmuş fakat taraflar 26 Mart 1979’da Washington’da Barış Anlaşması imzalamayı başarabilmiştir. Ertesi yıl iki ülke birbirlerine büyükelçi göndermiş ve İsrail Sina’dan çekilme hazırlıklarına başlamıştır. Enver Sedat’ın ölümünden sonra tamamlanan çekilme için Mısır ABD’den 3 milyar dolarlık bir yardım almış fakat barış çerçeveleri bir türlü yürürlüğe sokulamamıştır.³³¹

İsrail’le yapılan barış uluslararası arenada büyük yankı uyandırmış ve Arap Dünyası Mısır’a ağır bir bedel ödetmiştir. Bir dönem milliyetçi kimliğin yükselen sesi olan Mısır, öncülüğünü yaptığı Arap Birliği’nden çıkarılarak adeta bu dünyanın dışına itilmiş, birliğin merkezi Kahire’den Tunus’a taşınmıştır. Yaşananlar bununla da kalmamış Umman ve Sudan dışındaki tüm Arap Devletleri Mısır’la diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Bunun yanı sıra petrol üreticisi ülkeler Mısır’a yaptıkları yardımları keserek ekonomik açıdan Batı’ya özellikle de ABD’ye bağımlı kalmasına sebep olmuştur.³³²

Genel olarak bakıldığında Camp David Anlaşmaları Mısır’a barış getirmiş gibi görünse de, giderek bozulan ekonomi ve gerilen siyasal atmosfer, İsrail’le barış masasına oturduğu için zaten yıpranmış olan Sedat’ı daha da zor durumda bırakmıştır. Her ne kadar barış anlaşması halk tarafından %99,9’lara varan sonuçlarla onaylanmış gibi gözükse de oylamanın serbest bir ortamda gerçekleşmediği bilinmektedir.³³³ Zira barış anlaşması yapılması bile yeterince yıpratıcı olmuşken sonra ki süreçte Gazze Şeridi’ni, Batı Şeria’yı ve İslam için kutsal mekânlarla dolu Doğu Kudüs’ü işgale devam eden İsrail ile anlaşmış

---

³²⁸ Arı, op.cit., p. 321.

³²⁹ Cleveland, loc.cit.

³³⁰ Barış Anlaşmasının imzalanmasına kadar gelişen olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, op.cit., pp. 331-342.

³³¹ Cleveland, op.cit., p. 423.

³³² Ibid.

³³³ Arı, op.cit., p. 210.

olmak halk nezdinde Filistin ve Kudüs'ün kurtarılması ideali çerçevesinde şekillenen Müslüman-Arap Kimliği açısından oldukça yıkıcı olmuştur.³³⁴ Ayrıca Mısır'ın Arap/İslam dünyasından tecrit edilmesi ve giderek ABD'nin peyki konumuna girmesi halk arasında hoşnutsuzluğu doruk noktasına çıkarmıştı. Bu hoşnutsuzluklar çıkış yolunu -çalışmanın ilk bölümünde incelenmiş olan- İslami muhalefet hareketlerinde bulacaktır.

Müslüman Kardeşler'in bu süreçteki tutumuna bakılacak olursa, o güne dek rejimle birçok konuda çatışma noktasına gelmiş olsalar da en sert tepkiyi İsrail'le barış anlaşması imzalanması sonrasında vermişler, al-Dawa ve al-İltisam adlı yayınlarında Sedat'ın dış politikasının kabul edilemez olduğunu söylemişlerdir.³³⁵

Bu anlamda Müslüman Kardeşler, Sedat'ı eleştiren sol çizgiyle ve diğer İslami gruplarla aynı kampta yer almış fakat yine de diğerlerinden farklı olarak, Ömer el-Tilmisani İhvan'a şiddetten uzak durması gerektiği ve İsrail Elçiliği, diplomatları ya da turistlerine yönelik saldırılardan kaçınması gerektiği hususunda telkinlerde bulunmuştur. Tilmisani bir makalesinde şunları söylemiştir.

*“İslam kaidesi şunu öngörür: İslam'ın hâkim olduğu toprakların bir parçası işgal edilir de Müslümanlar onu kurtarabilecek güce sahip olup da bunu yapmazlarsa, o zaman onlar günahkâr olurlar. Bu durum İsrail'in kuruluşundan beri yaşanmaktadır. Ama onların yaptığı, bir zorbanın ele geçirdiği şeye zorla sahip olmasını yasaklayan kutsal yasalarla uyumsuzdur. Bu bakımdan bizim, sonuçları ne olursa olsun, çatışmadan kaçınmamız gerekir.”*³³⁶

Müslüman Kardeşler ve diğer İslami grupların tepkisine rağmen El-Ezher ulemaları bu süreçte Enver Sedat'ı destekler nitelikte bir deklarasyon yayınlamış ve Mısır-İsrail barışının ülkenin çıkarlarını koruduğu gerekçesiyle İslamiyet'in ilkeleriyle uyumlu olduğunu söylemiştir.³³⁷

70'lerin sonlarına doğru iyiden iyiye Mısır'ı etkisi altına alan İslamcı dalga, Sedat'ın meşruiyet sorununu daha da derinleştirirken, 1979'da İran'da yaşanan İslam Devrim'i diğer bölgedeki diğer otoriter rejimler gibi O'nun da istikrarını ve hatta varlığını tehdit eden bir potansiyel olarak ortaya çıkmıştır. Zira İran Devrimi, İslami muhalefet hareketlerinin sadece İran'daki gücünü göstermekle kalmamış aynı zamanda Orta Doğu'da etkin olan diğer

---

³³⁴ Ahmed, op.cit., p. 44.

³³⁵ Coldwell, op.cit., p. 81.

³³⁶ **Al- Dawa**, October 1978'den aktaran Abdel Azim Ramadan, “Fundamentalist Influence in Egypt: The Strategies of the Muslim Brotherhood and the Takfir Groups”, ed. Marty E.Marty, R. Scott Appleby, **Fundamentalisms and te State: Remaking Politics, Economies and Militance**, Chicago: Chicago, p.168.

³³⁷ Hopwood, op.cit., p. 119.

gruplarla birleşmesi halinde bölgeyi daha karmaşık bir düzleme taşıyabileceğinin de göstergesi olarak kabul edilmiştir. ³³⁸

Devrim sonrasında al-Dawa dergisinde yayınlanan bir yazıda her ne kadar İran İslam Devrimi'nin Mısır'da uygulanma ihtimalinin olmadığı belirtilse de bu süreçte Sedat'ın Şah'ın sığınmasına izin vermesi eleştiri konusu olmuştur. ³³⁹

İslam Devrimi Sedat'ı da endişelendirmiş ve Müslüman Kardeşlerin bir darbeyle hükümeti ele geçireceği duyumları üzerine Mısır'ın İsmailiye kentinde Tilmishani ile bir araya gelerek, “*dini kullanarak böylesine bir eyleme girişilmesinin*” affedilmez bir eylem olduğunu söylemiştir. Sedat, “*siyasette din, dinde ise siyaset olmayacağını*” vurgulayarak Müslüman Kardeşlerin bu ayırma varmaları ve ayrıca gençleri kendi yanlarına çekmek adına yaptığı girişimlerden vazgeçmeleri uyarısında bulunmuştur. ³⁴⁰

Bu konuşmadan sonra da rejim ve muhalefet arasındaki gerilim hızla tırmanmaya devam etmiş, Müslüman Kardeşler gibi diğer gruplar da Sedat aleyhine propagandalarını sürdürmüştür. 1981 yılına gelindiğinde Sedat, o güne kadar görülmemiş derecede kapsamlı tutuklamalara girişti. Çok kısa sayılabilecek bir sürede çoğunluğunu Müslüman Kardeşler mensuplarının oluşturduğu 1500'ü aşkın kişi tutuklanmış ³⁴¹ve Müslüman Kardeşler'e ait al-Dawa dergisi kapatılmıştır. ³⁴²

Sedat'ın İslami örgütleri hedef alan bu darbesinden sonra bir din âlimi olan Ömer Abdurrahman, Sedat'ın öldürülmesi için fetva vermiştir. Ona göre;

“*Allah'ın kitabı ile hükmetmemesi, Yahudilerle tek taraflı olarak barış yapması, Müslümanlarla alay etmesi, onları hapse atması ve halkı İslam'ı düşünmekten uzak tutması; alimlerle alay etmesi; Müslüman kadınlarla ve onların örtüleriyle uğraşması, ahlaki, toplumsal ve ekonomik çöküşe sebep olması, Mısır'ı İslam aleminden koparıp batı laisizmine yöneltmesi, eşinin Mısırlı kadınlara kötü örnek olması, İslam düşmanı rejimlerle işbirliği yapması*”³⁴³

Sedat'ın kanının helal, malının ise kamuoyuna ait olmasının gerekçeleriydi.

---

³³⁸ A. H. Dessouki, “The Impact of Islamism on the Arab System”, der.: L. Guazzone, **The Islamist Dilemma: The Political Role of Islamist Movements in the Contemporary Arab World**, Reading: Ithaca, 1995, pp. 247-262.

³³⁹ Raymond Hinnebusch, **Egyptian Politics Under Sadat: The Post-Populist Development of an Authoritarian-Modernizing State**, Lynne Rienner Pub, May 1988, p. 64.

³⁴⁰R. William Baker, **Sadat and After: Struggles for Egypt's Political Soul**, Harvard University Press, 1990, pp.244-245.

³⁴¹ Arı, op.cit., p. 211.

³⁴² Wickham, op.cit., p. 96.

³⁴³ Hüsnü Ebueyzid, **Sedat'ı Kim Öldürdü**, çev.: Raid Erkan, İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık ve Dağıtım, 1987, p. 82-83.

El-Cihad mensubu olduğu iddia edilen Halid İstambuli söz konusu fetvaya dayanarak Enver Sedat'ı 6 Ekim 1981'de "Geçiş" in sekizinci yıl dönümü kutlamalarında öldürmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜSNÜ MÜBAREK DÖNEMİ VE DEVRİMDEN DARBEYE MÜSLÜMAN KARDEŞLER

1.1.Hüsnü Mübarek ve Müslüman Kardeşler

Hüsnü Mübarek, selefi Enver Sedat gibi, iktidar geldiğinde otoritesini kabul ettirmeye çalıştığı için, İslami hareketlere temkinli yaklaşmıştır. Burada temkinli yaklaşılan İslami hareketlerden kasıt ılımlı siyasi islam kimliğinin temsilcisi olan Müslüman Kardeşler'dir. Zira Mübarek rejimi "*ehven-i şer*" olarak kabul ettiği Müslüman Kardeşler dışındaki grupları "*radikal İslamcı*" olarak kabul edip terörist ilan ederek ilk yıllarından itibaren sindirmeye çalışmıştır. Ancak daha sonraki süreçte diğer iktidarlarda da olduğu gibi rejimi için tehdit olarak gördüğü Müslüman Kardeşleri de "*öteki*" olarak ilan etmiş, İslami kimliğe savaş açmış ve gerek iç gerekse dış politikasını bu yönde inşa etmiştir. Bu bağlamda Mübarek döneminde de ülkenin Batı yanlısı kimliği rejimin güvenliği ve çıkarları gereği korunmuş ve ABD taraftarı bir politika izlenmiştir. ABD başlangıçta İran'da yaptığı gibi ülkenin İslami kimliğine sırt dönerek ülkeyi kaybetmek yerine, ılımlı İslam'ın temsilcisi Müslüman Kardeşler'e yakın durmaya çalışmış ancak ülke içindeki kimlik krizinin Cezayir'de olduğu gibi bir iç savaşla neticelenmesinden korktuğu için Mübarek rejiminin yanında yer almayı tercih etmiştir.

1.1.1. Temkinli Toleranstan Sisteme Karşı Cephe Almaya Müslüman Kardeşler

Diğer iki selefi gibi asker kökenli olan Hüsnü Mübarek, Mısır ordusunda Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapmış ve Yom Kippur Savaşı'ndaki başarısı sayesinde Mareşal olmuştur. Mübarek, 1975 yılında Enver Sedat tarafından cumhurbaşkanı yardımcılığına atanmış ve Sedat'ın bir suikast sonucu ölmesinin ardından 14 Ekim 1981 tarihinde yapılan referandum ile Mısır'ın Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur.³⁴⁴ Nasır ve Enver Sedat'ın dinamizmine sahip olmasa da Mübarek, iktidarda kalma konusunda şaşırtıcı bir yetenek sergilemiş ve yaklaşık otuz yıl boyunca aralıksız bir şekilde Mısır'ın Devlet Başkanı olarak kalmayı başarmıştır. Mübarek, iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştığı dönem olarak kabul

---

³⁴⁴ Maye Kassem, *Egyptian Politics: The Dynamics of Authoritarian Rule*, Colorado: Lynne Rienner Publisher, 2004, pp. 25-26.

edilen 1980'ler boyunca İhvan'a temkinli yaklaşmış ve radikal olarak kabul ettiği diğer İslami örgütlerin aksine tolerans göstermiş fakat daha sonra bu örgütü de rejimi için tehdit olarak göstererek ve diğer dönemlerde olduğu gibi baskı ve şiddet politikalarına geri dönmüştür.

1.1.2. Mübarek'in Rejimi Meşrulaştırma Çabaları ve Müslüman Kardeşler

Mübarek'in iktidara geldiğinde ilk hedefi sosyo-ekonomik alanlarda liberal politikalar uyguladığı izlenimi vererek, en asgari düzeyde yapılacak iyileştirmelerle rejimin ayakta kalmasını sağlamaktı. Enver Sedat'ın öldürülüşünün görgü tanıdığı ve bu anlamda militan İslami gücün canlı şahidi olan bir bürokrat olarak da ilk stratejisini “İslamcı” gruplara karşı belirlemiştir. Nasır ve Enver Sedat dönemlerinde rejim ve bu gruplar arasındaki inişli çıkışlı ilişkiyi birebir gözlemleme imkânı bulduğundan Mübarek gruplar arasında “ılımlı ve radikal” olmak üzere bir ayrıma gitmiş ve bilhassa “radikal” gruplara karşı daha temkinli yaklaşmıştır. Doğrudan rejimi hedef alan örgütlerle siyasal/dinsel muhalefet eden gruplar arasında ayırım yapan Mübarek, radikal gruplar hakkında yoğun bir biçimde operasyon ve tutuklama kararları verirken; İhvan'a daha ılımlı yaklaşmış ve Sedat'ın son dönemlerinde tutuklanan Cemiyet'in bazı üyelerini serbest bırakmıştır.³⁴⁵

Mısır'ın siyaset alanında uzun tecrübesi olan tek İslami akım olan İhvan'ın tavrı ise Nasır ve Enver Sedat dönemlerinde olduğu gibi başlangıçta rejimle uyumlu olmuştur; muhalefet edilmesi gereken yerde uysal bir muhalefet, anlaşılması gereken yerde ise anlaşma.³⁴⁶

Mübarek'in sergilediği bu tavrın arkasında radikalleri merkezden uzaklaştırıp yalnızlaştırmak; ılımlı İslam modelini teşvik ederek otoritesini devam ettirmek vardı. Bu bağlamda İhvan her ne kadar yasal bir statüye kavuşamamış olsa da özellikle tekfirci gruplara karşı daha meşru bir statü elde etmiş ve “*ehven-i şer*” olarak kabul edilmiştir.³⁴⁷

İhvan'da bu bağlamda daha önce belirtildiği gibi uyumlu bir politika izlemeye özen göstermiştir. Örneğin daha önce afişlerinde “*Anayasamız Kur'an, Önderimiz Peygamber*” cümlesinin yanında “*Yolumuz cihad, amacımız Allah yolunda ölmektir.*” cümlesi yer

---

³⁴⁵ Hesham al-Awadi, “A Struggle for Legitimacy: The Muslim Brotherhood and Mubarak 1982-2009”, **Contemporary Arab Affairs**, Routledge, cilt 2, sayı 2, 2009, p.216.

³⁴⁶ Verdani, op.cit., p.217.

³⁴⁷ Ramadan, op.cit., p.174.

alırken, karşılıklı mücadelenin çıkarlarına ters düşeceğini düşünen İhvan, ikinci cümleye afişlerinde yer vermemiştir.³⁴⁸

Mübarek'in ilk döneminde gösterdiği bu toleranslı tavırlar, sadece İhvan'ın değil İslami siyasal ve toplumsal aktivizmin daha hızlı gelişmesine ve kurumsallaşmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca gerek Nasır gerekse Sedat dönemlerinde yoğun baskılar ve hapis cezaları, İhvan üyelerinin davalarını, hapishane ve sürgünde yürütemeyeceklerini anlamalarına sebep olduğundan, daha sessiz ve derinden ilerlemenin faydası üzerinde anlaşmaya varılmış ve rejimle sürtüşme yaşanmamasına özen gösterilmiştir. Bu bağlamda Cemiyet, iktidarı ortadan kaldırmak ve ona alternatif gibi gözükmekten ziyade daha ılımlı ve uzlaşmacı politikalar izlemiştir.³⁴⁹ Dönemin İrşad Heyeti üyelerinden Salih Ebu Rakik, ılımlılık ve şiddet hususunda şu sözleri söylemiştir.

“Biz şiddeti üç halakla boşadık. Hangi taraftan gelirse gelsin her türlü şiddetin karşısındayız. Ben gençlere diyorum ki kavganız yönetimle değil, insanlardaki cahiliyye iledir. Yönetimle kavgaya girmeyiniz.”

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, ılımlı bir yol izlenmesi konusunda İhvan'ın politikası ortakmış gibi görünse de bu hususta üyeler arasında tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu konuda kurucu kuşak ve yeni kuşak arasında kimlik çatışması ve söylem farkından kaynaklanan fikri çatışmalar yaşanmıştır. Zira İslam Devleti idealine ve siyasetten uzak durulması prensibine sadık olan kurucu kuşağın aksine, İhvan'ı idare eden orta kuşak ve yeni kuşak ılımlı söylemlerin ve politika yapım sürecine katılımın devamına inanmaktadır.³⁵⁰ Kuşaklar arası mücadele ilerleyen dönemde daha da belirginleşecek olsa da yeni kuşağın bu katılımcı ruhu İhvan'ın politik sisteme yasal bir biçimde entegre olması fikrini tetiklemiştir.

1.1.3. İslami Kimliği Sindirme Dönemi: Rejim ve Müslüman Kardeşler Arasında Çatışma Dönemi

İhvan her ne kadar, rejimle ilişkisine zarar vermeyecek bir yol izlese de, selefleri Nasır ve Enver Sedat döneminde var olan ve Mübarek döneminde de devam eden yasaklı statüye boyun eğmemiştir. Mübarek döneminin toleranslı havası sayesinde daha rahat

---

³⁴⁸ Verdani, op.cit., p. 217.

³⁴⁹ Carrie Rosefsky Wickham, “The Muslim Brotherhood and Democratic Transition in Egypt” , **Interdisciplinary Journal of Middle East Law and Governance**, sayı 3, 2011, p. 207.

³⁵⁰ Çağlayan, op.cit.,pp. 246-247.

hareket edebilen Cemiyet, Genel Mürşidi vasıtasıyla siyasi bildirimler yayınlatabilmiş ve sistemde yer almasına izin verilen diğer partilerle koalisyon kurabilmiştir.

Mübarek, siyasi katılımı artırmayı amaçlayan sözde liberalleşme çabaları bağlamında 1984 seçimleri öncesinde İslamcı kimliğe sahip olmamak şartıyla tüm ideolojilerin parti kurmasına izin vermiş ve bu sayede Müslüman Kardeşler seçimlerde ideolojik bir ortaklıktan ziyade stratejik ortaklık kurdukları Wafd Partisi ile birleşerek seçimlere girmiştir. Bu seçimlerde 448 sandalyenin 48' ini kazanan bu ortaklık, parlamentodaki en büyük muhalefet grubu olmuştur.³⁵¹

İhvan, 1987 seçimlerinde Wafd Partisi gibi kökenleri sağlam bir parti yerine, zayıf ve üzerinde söz sahibi olabileceği bir parti olan Sosyalist İşçi Partisi ile bir koalisyon kurmuş ve 38'i Müslüman Kardeşler'e ait olan 58 sandalyenin sahibi olmuştur.³⁵² İttifak statükoyu eleştirse de toplumu gayri-İslami diye reddetmemiş, devrim çağrısında bulunmak yerine toplumsal, ekonomik, siyasal koşulları ve eğitimle medya gibi önemli alanları İslami değerlerin biçimlendireceği İslami bir reform sürecinin savunucusu olmuştur. Yine bu ittifak, 1989'da programına "*özel olarak Kıpti kardeşlerin ve genel olarak ehli kitabın, Müslümanlarla aynı hak ve yükümlülükleri vardır*" ibaresini eklemiş ve aday listesine Kıptileri de ekleyerek dışlayıcı olmaktan ziyade kapsayıcı bir kimlik bir politikası benimsediğini kanıtlamaya çalışmıştır.³⁵³

İlimli retoriğiyle bilinen Genel Mürşid Tilmisani'nin 1986 yılında ölmesi üzerine Muhammed Hamid Abu al-Nasr 1987 yılında Genel Mürşid olarak seçilmiştir. Selefî Tilmisani gibi al-Nasr'ın da çatışmadan uzak durması, hem İhvan'ın hem de Mübarek'in onayını kazanmış olmasında önemli rol oynamıştır.³⁵⁴ Ancak bu olumlu havaya rağmen, rejimle ilişkiler kısa süre sonra sekteye uğramıştır. Zira 1987 yılında yapılan seçimlerde oyların %96'sını alarak altı yıllığına daha başkanlığa seçilen Mübarek artık otoritesini tesis etmiş ve buna alternatif olabilecek güçlere karşı mücadeleye girişmiştir. Rejime en büyük tehdidin İslami muhalefetten geldiğini düşünen Mübarek, tüm İslami hareketlere karşı baskı ve şiddet politikasına geri dönmüş ve bunu yaparken de şiddete başvuranlarla vurmayanlar arasında ayırım gözetmekten vazgeçmiştir. İhvan'ı terör eylemleri yapma konusunda

---

³⁵¹ Mona al-Ghobasy, "The Metamorphosis of the Egyptian Muslim Brothers" , **International Journal of Middle East Studies**, cilt 37, 2005, p. 379.

³⁵² Ibid.

³⁵³ Esposito, op.cit., p. 260.

³⁵⁴ Verdani, op.cit., p. 222.

Cemat'ul İslamiyye ve el-Cihad gibi gruplarla ortak hareket etmekle itham eden Mübarek, güvenlik güçlerine de tüm İslami hareketlere karşı aynı muameleyi yapmaları konusunda emir vermiştir.³⁵⁵

Mübarek siyasi zorlamaların ötesine geçip şiddet ve baskı politikası izleyerek İslami muhalefeti bastıracağını düşünmüştür ancak ilerleyen dönemde Müslüman Kardeşler siyasi söyleme ağırlık verse de radikal gruplar şiddet içeren eylemlerine hız vermiştir.³⁵⁶ Süreç içerisinde devletin güvenliğini ve devlet otoritesinin sınırlarını zorlayan gruplar arasındaki çizgiler hükümet nezdinde bulanıklaşmış ve “*terörizme*” karşı savaşı tüm muhalefeti kapsayan bir boyuta ulaşmıştır. Örneğin 1989 yılında 10.000 kadar İslami muhalif tutuklanmış ve hükümet, Arap İnsan Hakları Örgütü tarafından sistematik işkence yapmakla suçlanmıştır.³⁵⁷

İslami hareketlerin radikal davranışlarının hız kazanmasıyla birlikte Mübarek rejimi de bu gruplarla mücadele etmekte kullandığı yöntemlerin dozunu artırmıştır. Hatta Uluslararası Af Örgütü'nün bir raporunda, iktidar tarafından güvenlik güçlerine “*öldürme yetkisi*” verilmiş gibi görünüyor diye belirtmiştir. Söz konusu gerilim döneminde “*terörizmle*” itham edilen sivilleri yargılamak üzere, sanıkların bir üst mahkemeye başvurma haklarını ellerinden alan özel askeri mahkemeler kurulmuş; bu mahkemelerde ağır ceza alanların ve idam edilenlerin sayısı Nasır ya da Enver Sedat'ın iktidarlarını güvenli hale getirmek adına yaptıkları kıyımdan çok daha fazla sayıya ulaşmıştır.³⁵⁸

Rejim muhalif gruplara baskı yaptıkça, Cemaat'ul İslamiyye ve el-Cihad gibi radikal gruplar arasında yaşanan çatışmaların da şiddeti artmıştır. Örneğin, El-Cihad ve Cemaat'ul İslamiyye grupları 1981 yılında Asyut'taki Emniyet Müdürlüğü'ne baskın yapmış aynı zamanda Kahire, Giza ve İskenderiye'deki sinema salonlarını ateşe vermişlerdir. 1981-1984 yılları arasında ise örgüt üyeleri güvenlik güçlerinin üst kademe yöneticilerine suikast düzenlemiş ve 1988 yılında da polisle büyük bir çatışmanın içine girmiştir. Bunların dışında Mavas Manastırı olayı, el- Harikaniyye ve Embabe olayı gibi çatışmalar da yaşanmıştır.³⁵⁹

---

³⁵⁵ “Where Islam Recruits”, **The Economist**, 12 Kasım 1994, s.14'den aktaran Fawaz Gerges, **Amerika ve Siyasal İslam**, 2. Baskı, İstanbul: Anka Yay., 2001, p. 272.

³⁵⁶ Bruce K. Rutherford, **Egypt After Mubarek: Liberalism, Islam and Democracy in the Arab World**, Princeton: Princeton University Press, 2013, pp. 84-85.

³⁵⁷ Esposito, op.cit., p. 265.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Verdani, op.cit., pp. 275-297.

İslami muhalefetin radikal kanadını şiddete başvurarak baskılamaya çalışan Mübarek rejimi, siyaseti meşru zeminde yapmak isteyen İhvan'ı da 1990 seçimleri öncesinde parti çoğulculuğunu engelleyen hukuki düzenlemelere giderek bu arenadan uzak tutmaya çalışmıştır.

1990 yılında uluslararası camiada sarsıntı yaratan bir gelişme yaşanmış ve Saddam yönetimindeki Irak, Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu gelişmenin hemen arkasından Mübarek iktidarı ve İhvan mensupları aynı çizgide yer almış ve Saddam'ı kınayarak geri çekilmesi yönünde beyanat vermişlerdir. Ancak ilerleyen süreçte dış müdahaleler gerekçesiyle Mübarek'in Saddam yönetiminin işgal politikasına destek verdiği iddialarının gündeme gelmesi ve seçim sisteminde son dakikada yapılan kısıtlamalar dolayısıyla İhvan, 1990 seçimlerini boykot etme kararı almıştır.³⁶⁰

Müslüman Kardeşler, siyaset arenasında yasallık kazanamamasalar da, sosyal ve toplumsal zeminde üniversiteler ve sendikalar vasıtasıyla oldukça önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Kurucu kuşağın Seyyid Kutub'un perspektifine bağlı kalarak izolasyonu tercih eden tutumunun aksine genç kuşağın sosyal ve siyasi projeler aracılığıyla toplumsal hayatta etkin bir yer edinmeye çalışmıştır.³⁶¹

Müslüman Kardeşler, Mısır sivil toplumunun önemli bir parçası olan meslek birliklerinde ve sendikalarında oldukça etkili olmuşlardır. Doktorlar, mühendisler ve eczacılar birliklerinin yanı sıra Eylül 1992' de politikaya aktif olarak müdahil olabilen Barolar Birliği'nin yönetim kurulunun çoğunluğunu da Müslüman Kardeşler'in kazanması örgütün gücünü ve etkisini hükümete göstermiştir.³⁶² Ancak cemiyet asıl gücünü, 1991 Körfez Krizi ve 1992 Mısır depremi sırasında öğrenci ve meslek birlikleri vasıtasıyla kurduğu sosyal ağlarla ispat etmiştir. Örgüt, Körfez Krizi'ne Batı müdahalesinin kabul edilemez olduğuna dair bir kınama metni yayınladığı gibi bir bildiriyle de rejimin başlangıçta karşı olduğu halde sonraki süreçte Irak'a karşı oluşturulan ittifakın içinde yer almasını eleştirmiştir. Tüm bunlar hükümetin odağını bir kez daha Müslüman Kardeşler'e çevirmesine yol açmış; birçok cemiyet ve sendika üyesi tutuklanmış ayrıca hükümet,

---

³⁶⁰ Sullivan, op.cit., p. 53.

³⁶¹ Çağlayan, op.cit., p.246

³⁶² Esposito, op.cit., p.. 267.

Müslüman Kardeşler'in denetimine ve nüfuzuna karşı koymak için meslek birlikleri seçimleriyle ilgili yasayı değiştirip birliklerin denetimini ele geçirmiştir.³⁶³

Mısır'da faaliyet gösteren diğer İslami hareketlerin Körfez Savaşı'na tepkisi İhvan kadar ılımlı olmamıştır. Zira 1992 yılında radikal kimlikli gruplar, asker ve polis gibi güvenlik güçlerine saldırmakla kalmamış, turistlere, kamu görevlilerine, politikacılara ve liberal entelektüel kesime, tiyatro ve sinema binalarına saldırılar düzenlemiştir. Mübarek bu kaos ortamından faydalanarak istikrarın yeniden bu şekilde sağlanabileceği iddiası ile 1993 Başkanlık seçimlerine yeniden aday olmuş ve şeffaflığından şüphe duyulan bu seçimlerde %96 oyla yeniden başkan seçilerek üçüncü dönemine girmiştir.³⁶⁴

İslami muhalefet, Mübarek'in içerde baskı ve şiddet politikasına dış politikadaysa Mısır'ın giderek Amerika'ya bağımlı bir ülke haline getirilmesine karşı giriştiği eylemlerine giderek hız vermesi rejimin toplu tutuklamalara girişmesinin önünü açmıştır. Mübarek rejimini “*devlet terörü*” yapmakla suçlayan Cemiyet de bu tutuklamalardan nasibini almış ve 1995 yılında aralarında İhvan'ın önde gelen isimlerinin de yer aldığı yüzlerce kişiyi tutuklayarak, son dönemde görev alanı yalnızca “*teröristlikle*” suçlananlar olan özel askeri mahkemelere sevk etmiştir.³⁶⁵ Bu süreçte İhvan'ın hakim olduğu bazı cemiyet ve sendikalar kapatılmış ve grubun siyasi çalışmalarına da sınırlamalar getirilmiştir. Hatta daha da ileri giden mübarek rejimi Mısır'daki insan hakları örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve hükümete bağlı olmayan gönüllü kuruluşlar üzerinde birçok sınırlamaya gitmiştir.³⁶⁶

İçerde bu şekilde keyfi tutuklamalar vasıtasıyla İslami muhalefetin önüne geçmeye çalışan Mübarek rejimi, dışarıya ilişkin de önlemler almaya çalışmış ve İran, Sudan, Afganistan ve Irak'ı İslami şiddetin ateşini yükseltmekle suçlamıştır. Rejim aynı zamanda Mısır'da iktidarı ele geçirmek adına yapıldığını iddia ettiği iç savaşı, “*Yabancıların tuzakları ve müdahale girişimleri ile karşı karşıyayız*” diyerek İran ve Sudan'daki İslami yönetimlerin planladığı ve finanse ettiği uluslararası çaptaki girişimin bir parçası olarak tasvir etmiştir.³⁶⁷

---

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Halil İbrahim Canbegi, **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti**, İstanbul: Öteki Adam Yay., 2013, p. 145.

³⁶⁵ Muhammed Salih, “Mısır: İhvan'ın İlk Hesabı”, **al-Wasat**, 7 Ağustos 1995, p.14'den aktaran, Gerges, op.cit.,p.272.

³⁶⁶ **Al-Hayat**, 29 Ocak 1996'dan aktaran Ibid.

³⁶⁷ Gerges, op.cit., p.273.

Mübarek içinde yaşanan bu çalkantılı süreçte Amerika'dan destek almaya çalışmış ancak, Washington'dan istediği oranda destek alma çabalarında başarısız olmuş hatta Clinton'u uluslararası teröre karşı mücadelede aktif rol oynamadığı gerekçesiyle suçlamıştır. Ayrıca Amerikan yönetimini, Müslüman Kardeşler'e mensup "teröristler"le gizlice görüşmekle suçlamıştır.³⁶⁸

" İktidarı ele geçirmeden önce Ayetullah Humeyni ve O'nun mutaassıp grubu ile hiçbir bağlantınız olmadığı için İran'da yapmış olduğunuz hataları bu şekilde düzeltebileceğinizi zannediyorsunuz. Ancak şunu önemle vurguluyorum ki, söz konusu gruplar bu ülkede hiçbir zaman iktidara gelemeyeceklerdir ve Amerikan yönetimi ile bir uzlaşmaları da kesinlikle olmayacaktır."

Amerika'yı, Sovyetler'e karşı savaşan Afgan mücahitlerine desteği yüzünden uluslararası İslami bir şebekenin temelini atmamakla suçlayan Mübarek, bu İslami oluşumun yeniden yok edilmesi için Washington yönetiminin daha kararlı ve sert bir tutum takınmasının zorunlu olduğunu iddia etmiştir. İslami muhalif gruplara takındığı tavır dolayısıyla Amerika'nın politikalarından kaygı duyan Mübarek, aynı zamanda bu gruplara siyasi sığınma hakkı konusunda sağladıkları kolaylık dolayısıyla Avrupa devletlerini de sert bir dille eleştirmiş ve "bu ülkelerin bir gün çok büyük bir bedel ödeyecekleri" konusunda uyarılarda bulunmuştur.³⁶⁹

ABD Dışişleri Bakanlığı ise bu süreçte, Mısır'da iktidarın, "keyfi tutuklamalar ve gözaltında işkence, sivil sanıkları yargılamak adına askeri mahkemeleri kullanma, sistematik işkence ve basına sansür uygulamak" gibi birçok ihlali kalıcılaştırdığını öne süren bir rapor hazırlamıştır.³⁷⁰ Ancak ABD yönetimi bir müddet sonra bu ülkenin de Cezayir gibi büyük bir iç savaşa sahne olması endişesine kapılmış ve yeniden Mübarek yönetimine olan desteğini göstermeye başlamıştır. Clinton bizzat, Mübarek rejiminin "dini köktencilikle" başlattığı savaşında arkasında olduğunu belirtmiş, bir Amerikalı yetkili de Sudan'ı "Mısırlı köktendincileri askeri eğitim ve patlayıcı eğitimi vererek, desteklemekle" suçlamaya başlamıştır.³⁷¹ Zira Mısır'ın siyasi ve stratejik önemi göz önünde bulundurulduğunda ABD

---

³⁶⁸ Ibid., p. 274.

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ Esposito, op.cit., p. 266.

³⁷¹ Gerges, op.cit., p. 279.

yönetiminin Mısır'ın iç güvenliğine karşı uzun süre duyarsız kalması ya da rejimle karşı politikalar izlemesi çok da doğru tercih edilir bir yol olmayacaktır.

Bu dönemde yaşananlardan da anlaşılacağı üzere Orta Doğu'nun birçok ülkesinde olduğu gibi Mısır'da da İslami hareketlerin “*rejimle iyi geçinme*” çabaları olumlu bir sonuç vermemiştir. Örneğin İhvan'ın, “*resmi İslam'ın yeni yüzü*” olma çabaları, Mübarek'in baskı politikalarına maruz kalmalarını engelleyememiştir. Yukarıda da değinildiği gibi 1995 seçimleri öncesinde İhvan liderleri tutuklanarak askeri mahkemelerde yargılanmış, Kahire'deki merkezleri müsadere edilmiş ve mallarına el konulmuştur. Bunlar, Mübarek yönetiminin İhvan'ı demokratik sistemin dışında tutmaya çalıştığını göstermektedir.³⁷²

Rejimle Müslüman Kardeşler arasında yaşanan sürtüşme, çok geçmeden cemiyetin kendi içine sızramış ve bu durum Genel Mürşid seçimlerine yansımıştır. İhvan'ın içindeki kimlik fraksiyonları arasındaki çatışma sonucunda genç kuşak, daha tutucu görünen kurucu kuşağa bir tepki olarak örgütten ayrılmış hatta Hizb'ul-Vasat'ı (Merkez Partisi) kurmuştur.³⁷³ Fakat, İhvan'ın içerisindeki uygulamaları tepeden inmece olarak gören ve daha fazla demokrasi talebiyle kurulan bu parti, Mübarek yönetiminin demokrasiden uzak iktidarında kadük kalmış ve İslami cemaat geçmişi olanların siyasi parti kuramaması yönünde konulan engeli aşamamıştır.³⁷⁴

1998 yılına gelindiğinde Mübarek yönetiminin İslami muhalefete cephe almasının ve bu denli şiddetli tepkiler vermesinin asıl sebebi olarak görülen Cemaat-i İslamiyye ve el-Cihad gibi radikal kanat, rejimle diyalog kuracağını ve şiddet eylemlerini durduracağını açıklamıştır. İktidarla yaşanan bu yumuşama sürecinde 1999 seçimlerinde Mübarek %94 oyla yine başkanlık koltuğunu kimseye bırakmamıştır.³⁷⁵

Büyük değişimler getirmesi beklenen 2000 seçimleri diğer seçimlere göre siyasi katılıma açıklık ve şeffaflık getirme adına bir adım daha ileri gitmiş olsa da seçimlerden üç ay önce yapılan tutuklamalar dolayısıyla İhvan için durum yine iç açıcı olmamıştır. Mübarek, iktidar için rakip gördüğü İhvan'ı yıpratmak için elinden geleni yapmış olsa da

---

³⁷² Erkilet, op.cit., p. 312.

³⁷³ Takayuki Yokota, “ Democratization and Islamic Politics: A Study on the Wasat Party in Egypt”, **Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies**, 2007, pp. 150-151.

³⁷⁴ Ramazan Yıldırım ve Tarık Abdulcelil, “Kim Kimdir: Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya, **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, 2012, p.47.

³⁷⁵ Michael G. Kort, **The Handbook of the Middle East**, Minesota: Lerner Publishing Group, 2008, p.50.

Cemiyet'in bağımsız üyeleri 444 sandalyenin 17'sinde yer almayı başarmış³⁷⁶ ve siyaseti meşru zeminde yapma arzusunda olduklarını göstermişlerdir.

Mübarek rejimi için asıl zor yıllar ise 2000'ler olmuştur. Zira bu dönemin hemen başında uluslararası sistemde adeta bir kırılma noktası oluşturacak bir olay yaşanmış ve 11 Eylül 2001'de El-Kaide, Dünya Ticaret Merkezi'ne saldırıda bulunmuştur. Filistin topraklarında 2000 yılında yaşanan İkinci İntifada'nın yankıları Mısır'da hala devam ettiği ve ABD ile İsrail bayraklarının yakıldığı bir dönemde gerçekleşen 11 Eylül saldırıları, Mısır halkının gözünde ABD'nin aldığı bir ders olarak algılanmıştır. Mısır'ın ünlü Tahrir Meydanı'nda saldırılardan bir gün önce özellikle sol gruplar ve Müslüman Kardeşler'in öncülüğünü yaptığı Filistin halkı için dayanışma gösterileri yapılmış ve meydan, bir gün sonra gerçekleşen saldırılar sonrası yine ABD aleyhine yapılan gösterilere ev sahipliği yapmıştır.³⁷⁷

11 Eylül saldırılarını gerçekleştirdiği düşünülen El-Kaide'nin ikinci adamı konumundaki Ayman el-Zevahiri, yine örgütte önemli pozisyonlardan birine sahip Muhammed Atif ve saldırıyı düzenleyen uçak korsanlarından Muhammed Atta'nın Mısırlı olması; Mısır'ın stratejik konumunu, ülkenin iç politikasını ve İslami kimliğin ülke içindeki pozisyonunu yeniden gündeme getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında İslami hareketlerin kökenini oluşturan, onlar için bir okul konumunda olan ve ılımlı İslam'ı temsil ettiği iddiasında olan Müslüman Kardeşlerin aynı zamanda radikal İslam'ın da beslendiği kaynak olarak gösterilmesi oldukça ilginç bir örnek olmaktadır.³⁷⁸

Mübarek rejimi bu saldırılardan hemen sonra bir kınama mesajı yayınlamaya çalışarak, saldırılara karıştığı düşünülen Mısır halkının prestijini yeniden temize çekmeye çalışmıştır. Mısır'ın da Suudi Arabistan gibi terörist yetiştiren ülkelerden biriymiş gibi benzer suçlamalara maruz kalması ve Bin Ladin'in Afganistan'da etrafında birçok Mısır vatandaşının olması dolayısıyla ülke üzerinde oldukça yoğun baskı oluşmuştur. Bu yüzden,

---

³⁷⁶ Augustus Richard Norton, "Thwarted Politics, The Case of Egypt's Hizb al-Wasat", ed.: Robert W. Hefner, **Remaking Muslim Politics: Pluralism, Contestation, Democratization**, Princeton: Princeton University Press, 2005, p. 138.

³⁷⁷ Serpil Açıkalın, "11 Eylül Sonrası Mısır-Amerikan İlişkileri ve Mısır İç Siyaseti", ed.: Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinci, **11 Eylül Sonrası Orta Doğu**, Ankara: Usak Yay., 2011, p. 378.

³⁷⁸ Ibid.

Mübarek rejimi, ABD'nin terörle mücadele stratejisini açıklamasının ardından, bu mücadeleye istihbarat paylaşımı ve ortak hareket etme yoluyla katılacağını duyurmuştur.³⁷⁹

Bush yönetimi bu saldırılardan hemen sonra siyasal islami tehdit olarak göstererek Müslüman/Orta Doğu bölgesinde “*terörle savaşmanın*” demokrasiye hizmet edeceğini duyurmuş ve Orta Doğu’da demokratik barış görüşü çerçevesinde Orta Doğu Ortaklık Girişimi ve Büyük Orta Doğu Projesi olarak bilinen iki ayrı girişimi başlatmıştır. Bu bağlamda ABD, Irak ve Afganistan’ı işgal kararı almıştır. 2003 Martında başlayan Irak işgalinin öncesinde çıkan savaş söylentileri bu ülkelerin haricinde diğer bölge ülkelerinde de tepkiyle karşılanmıştır. Müslüman Kardeşler’in de aralarında bulunduğu 120.000 kişi, 27 Şubat’ta Kahire Stadyumu’nda toplanmış ve bu işgali protesto etmişlerdir. Bu gösterilerde başta Müslüman Kardeşler üyeleri olmak üzere diğer muhalefet partileri ve Doktorlar sendikasının başını çektiği meslek örgüleri de aktif olarak katılmıştır. Bu denli geniş tabana sahip protesto gösterileri haliyle Mübarek rejiminin de bu konuda hassas davranmaya zorlamıştır. Bu bağlamda, iktidar Saddam karşıtlığını devam ettirmekle beraber, Irak’ın toprak bütünlüğü ve egemenliğine vurgu yapmaya özen göstermiştir.³⁸⁰

Mısır halkından büyük bir tepki gören Irak işgali, rejim için ulusal konsensüsü oldukça önemli kıldığından Mübarek, yasaklı konumda bulunan Müslüman Kardeşler’le bile ortak hareket ederek gösterilerde birlikte yer almıştır. Aynı safta yer almasına imkânsız gözüyle bakılan bu iki tarafın ortak girişimleri farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Örneğin Dia Rashwan bu durumu, 11 Eylül sonrası dönemin genel atmosferine ve teröre karşı savaş sloganına karşı duyulan tepkiye bağlayarak, hükümetin Müslüman Kardeşler’in harekete geçirici etkisini göz önüne alarak onlarla birlikte hareket etmekte fayda gördüğü şeklinde yorumlamıştır. Isam el-Eryan gibi İhvan’ın önde gelen liderleri de işgal sonrası tüm Arap ülkelerinin tehdit altında olduğunu söylemiş ve birlik fikrine vurgu yapmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen ABD ile giderek yaklaşan hükümetin ABD peyki olmakla suçlanması, Mısır için daha demokratik bir ortam talebi, radikalleşen İslami muhalefet, Irak Savaşı için cihad çağrılarının yapılması ve savaşa gitmek isteyen gönüllülerin sayısının artması gibi gelişmeler hükümet ile muhalefeti yeniden çatışma noktasına getirmiştir. Nitekim aynı

---

³⁷⁹ Ahmed Abdalla, “Egypt Before and After September 11, 2001: Problems of political Transformation in a Complicated International Setting, **Deutsches Orient-Institut im Verbund Deutsches Übersee_Institut**, Focus no:9, Mart 2003, pp. 21-22, ‘den aktaran Ibid.

³⁸⁰ Abdenour Benantar, “Egypt and War on Iraq: Implication for Domestic Politics”, **Journal of Third World Studies**, Cilt. 34, No1, İlkbahar, 2007, pp. 227-232.

safta yer alma politikası kısa sürmüş, izinsiz gösterilere başlangıçta tolerans gösterilse de Nisan ayından itibaren savaş karşıtı gösterilerde özellikle Müslüman Kardeşler'in üyelerin karşı tutuklamalar başlamıştır.³⁸¹

2004 yılına girildiğinde savaşın etkileri bölge ülkeleri üzerinde de hissedilmeye başlamıştır. Bu durumla ilişkili olarak ABD'nin Mübarek iktidarına, özellikle Olağanüstü Hal Kanunu ve anayasal değişiklikler gibi hususlarda siyasi reform yapılmasına yönelik talepleri de artmıştır. Aslında işgal sonrası Mısır'ın siyasi retoriğinde bir kayma yaşanmış ve geçmişte İslamcı olanlarla olmayanlar üzerinden yürütülen farklılık anlayışı bu süreçte Amerikan yanlısı olanlar ve olmayanlar söylemine doğru kaymıştır. Özellikle Anti-Amerikancı olan muhalefet tarafından demokrasi ve egemenlik kavramlarına yapılan vurgu artmıştır.³⁸²

2005 yılına gelindiğinde Hüsnü Mübarek, ülke içinden ve dışından gelen baskıları bir nebze de olsa dindirmek üzere demokratik reformlar yapılması yönünde bir takım öneriler gündeme getirmiştir. Hatta Mısır hükümeti, yapılacak bu değişikliklerin ülke tarihinde yeni bir demokratik dönemin başlangıcı olacağına dair açıklamalarda bile bulunmuştur³⁸³

Nitekim Hüsnü Mübarek, Anayasanın 189. maddesinin kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gizli oy yöntemi ve çok adaylı şekilde yapılmasını içeren yasa değişikliğini içeren bir teklif sunmuş; buna istinaden de Şubat 2005'te Anayasanın 76. maddesinin değiştirilmesiyle Mısır'da çok adaylı seçim süreci başlamıştır.³⁸⁴

Mısır'da daha önce cumhurbaşkanı, halk meclisinin en az 1/3'ü tarafından önerilip, 2/3'ü tarafından aday gösterilen kişiler arasından halk referandumu ile altı yıllığına seçiliyordu.³⁸⁵ Bu anlamda 76. Maddede değişikliğe gidilmesi, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde diğer partilerin de aday gösterebilmesi açısından oldukça önemli olsa da, aday gösterme sürecine ciddi sınırlamaların getirilmesi bu duruma gölge düşürmüştür. Şöyle ki,

---

³⁸¹Açıklan, op.cit., p.388.

³⁸²Benantar,op.cit., p. 241.

³⁸³"Mısır'da Tarihi Anayasa Değişikliği"

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/050510_egypt_presidential.shtml e.t. 25.04.2011

³⁸⁴Amr Hamzawy, "Amending Democracy Out of Egypt's Constitution",

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/01/AR2007040100595.html> e.t.18.12.2011

³⁸⁵Birol Ekici, "Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi" p.91.

http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Dunyada_Kamu_yon/misir.pdf e.t. 25.12.2011

yasa gelecek seçimlerde cumhurbaşkanı adayı gösterecek partinin, Parlamento seçimlerinden en az %5 oy almasını öngörmekteydi. Ayrıntılı bakılacak olursa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmak isteyen bağımsız adaylar ile parti liderlerinin farklı kriterleri karşılaşması gerekmektedir. Buna göre en az 1 yıl yasal bir partinin liderliğini yapan bir adayın seçimlere katılabilmesi için Partinin beş yıl önce kurulmuş olması, Şura Meclisi ile Halk Meclisi seçimlerinden %5 oranına ulaşip temsil edilme hakkı kazanmış olması gerekmektedir. Bağımsız adaylar için seçime katılmaksa aşılması çok daha güç kriterlerin karşılanması şart koşmaktaydı. Kısaca açıklanacak olursa bir adayın seçimlere katılabilmesi için Halk Meclisinden 65 milletvekilinin, Şura Meclisi'nden 25 temsilcinin ve coğrafik temsili sağlamak adına 14 ayrı valilikten 10'ar Yerel Konseyin desteğini sağlamış olması gerekmektedir. Bu durumda seçimle iş başına gelmiş genel ve yerel temsilcilerden %6,5'inin desteğini kanıtlayan bağımsız aday cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılma hakkı elde etmekteydi.³⁸⁶

Yapılan değişikliklerin demokrasiyle pek ilgisi olmasa da söz konusu dönemde Mübarek'in demokratik reform adı altında giriştiği yasal düzenlemeler başta ABD olmak üzere Avrupa'da büyük bir ilgi ile karşılandı. Avrupa Birliği Dış Politika Yüksek Temsilcisi Havie Solana, Mübarek tarafından önerilen değişikliğe atfen, Mısır'ın Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesinde öncü bir rol oynadığına dair bir açıklamada bulunmuştur.³⁸⁷ Oysa Müslüman Kardeşlerin lideri Muhammed Mehdi Akif, anayasa değişikliklerinin, aslında reform olarak görülen düzenlemelerin içeriğinin boşaltılması anlamına geldiğini savunmuştur. Zira muhalefete göre anayasa değişiklikleriyle getirilen koşullara, ancak hükümet adayları uyabilirdi ve o günlerde bu sebepten ötürü, Müslüman Kardeşlerin binlerce destekçisi siyasi reform talebiyle gösteriler düzenlemiştir.³⁸⁸

Artık Mısırlılar da Hüsnü Mübarek'in kendi iktidarını güçlendirmek için bu tür düzenlemeler yaptığını fark etmişlerdi. Mübarek bir yandan yasa dışı saydığı Müslüman Kardeşler'in Cumhurbaşkanlığı için aday göstermesini engellemiş diğer yandan da El Baradei gibi eski Mısır'lı bir diplomat ve uluslararası prestije sahip bir liderin bağımsız aday olmasını güçleştirmiştir. Bununla birlikte 7 Eylül 2005'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine Mübarek' in dışında 9 aday katılmış ve 9 Eylülde açıklanan seçim sonuçlarına

---

³⁸⁶“First: The Political Reform in Egypt “ <http://www.us.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=2765> e.t.25.12.2011

³⁸⁷ Gamal Nkrumah, “A leap for democracy”, <http://weekly.ahram.org.eg/2005/732/eg11.htm> e.t.24.12.2011

³⁸⁸ Heba Salih, “Mısır'da Reform Krizi “ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/050508_egypt_reform.shtml e.t.24.12.2011

göre Mübarek oy kullanan seçmenlerin %88,7'sinin oylarını alarak yeniden altı yıllığına Cumhurbaşkanı seçilmiştir.³⁸⁹

Yalnızca alınan oylar değil seçim sürecinde yapılan uygulamalar da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ileri sürüldüğü gibi demokratik olmadığını göstermeye yetmişti. Her şeyden önce seçimin şeffaf ve adil olup olmadığı konusunda oldukça yoğun tartışmalar yaşanmıştı. Zaten yabancı örgütlerin ya da bağımsız kuruluşların oylamayı gözlemlemesine de izin verilmemiştir.³⁹⁰ Hatta Eymen Nur ve Numan Guma, usulsüzlük yapıldığını belirterek seçim sonuçlarına karşı çıkmış ve seçimlerin tekrar edilmesini istemişti; ancak usulsüzlük iddialarını reddeden seçim komisyonu, muhalefetin bu taleplerini geri çevirmişti. Bağımsız gözlemciler de seçimde bazı usulsüzlükler yaşandığı iddialarını dile getirmekle birlikte, bu usulsüzlüklerin sonuçların genelini etkilemeyeceği konusunda görüşlerini bildirmiştir.³⁹¹

Mübarek'in yasakçı politikalarına rağmen Müslüman Kardeşler'in 88 milletvekili kazanarak, Meclisteki en büyük muhalif grup haline gelmesiyle, 2005 parlamento seçimleri Mısır'ın siyasal hayatında bir kırılma noktası olmuştur. Elde ettiği bu başarıda 11 Eylül sonrası yaşanan Irak işgali dolayısıyla toplumda artan Batı karşıtlığının yanı sıra Mübarek'in bir türlü üstesinden gelemediği ekonomik sorunlar ve başkanlık seçimlerinde yaşanan hayal kırıklığı da etkili olmuştur. Noha Antar de Müslüman Kardeşler'in bu seçimlerdeki başarısını dört sebebe dayandırmış ve bunları şu şekilde sıralamıştır; son yıllar içinde faaliyetlerini artıran Kifaye Hareketi gibi muhalif sivil grupların artması, ikincisi El-Ezher ve iletişim araçları sayesinde İslam'ın toplumda daha görünür kılınması, üçüncüsü Hareket'in, hükümetin de önüne geçen sosyal ve refah artıran faaliyetleri ve son olarak Cemiyet'in seçim kampanyaları sırasında oy kullanmanın İslami bir devlet kurulmasına katkı yapacak olan dini bir görev olduğu konusunda propagandalar yapmış olmasıdır.³⁹²

Aslında Cemiyet seçim sürecinde “*İslam çözümdür*” sloganını daha az kullanmış bunun yerine “*demokrasi ve siyasi katılım*” kavramlarına daha fazla vurgu yapmıştır. Ancak yine de alınan yüksek oy oranı sonrasında din ve devlet ilişkilerine dair tartışmalar

---

³⁸⁹ Veysel Ayhan, “Mısır Devriminin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu Mu?”, Orsam Rapor No: 27, Şubat 2011, p. 11. http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201123_misir.orsam..pdf e.t.15.12.2011.

³⁹⁰ “Mısır’da Gözlemciler İzin Yok”

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/09/050905_egypt_monitors.shtml e.t.15.12.2011.

³⁹¹ “Mısır’da Zafer Mübarek’in” <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/340617.asp> e.t.15.12.2011.

³⁹² Noha Antar, “Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications”, Ekim 2006, http://www.euromesco.net/images/51_eng.pdf e.t. 21.09.2013

alevlenmiş ve Müslüman Kardeşler'e devleti ele geçirmek için dini bir araç olarak kullandıkları yönünde suçlamalar yapılmıştır.³⁹³

Fakat şurası bir gerçek ki, Mısır'daki rejimlerin hepsi iktidarını kurma ve meşruiyetini sağlamak adına başlangıçta devlet kimliğinin İslami yönüne vurgu yaparak İslami hareketlerle birlikte hareket etmiş ve İslam'ı bir araç olarak kullanmak suretiyle rejimin İslami yüzünü ön plana çıkarmış; güçlerinden emin olduktan sonra da bu grupları ötekileştirerek politikalarına yön vermişlerdir.

1.1.4. Mübarek İktidarı'nın Sonuna Doğru: Sebep ve Sonuçlarıyla Arap Baharı'na Giden Süreç

2005 seçimleri sonrasında Mübarek iktidarını altıncı dönemine girmiş fakat bu dönemde ülke içindeki huzursuzluk ve muhalif hareketler giderek artmaya başlamıştır. Tunus'ta 2010 yılının Aralık ayında başlayan Arap Baharı/Uyanışı olarak nitelenen ve kısa sürede Cezayir, Yemen, Ürdün, Suriye, Libya gibi bölge ülkelerine ulaşan devrim ateşi Mısır'a da sıçramış ve 2011 yılının başında Mübarek'in 30 yıldır aralıksız sürdürdüğü yönetiminin sona ermesine neden olmuştur.

Toplumda yükselen bu hoşnutsuzluklar saf iktisadi kaygılardan ibaret olmadığı gibi sadece hükümetin izlediği iç veya dış politikadan duyulan memnuniyetsizlikten doğmamış; bir anlamda birçok faktörün bileşimini yansıtmıştır.

Ekonomik geri kalmışlığın ve yoksulluğun yanında yolsuzluğun ayyuka çıktığı ülkede yaklaşık elli yıldır tüm muhalefete yoğun bir siyasi baskı uygulanmış; bu durum özellikle izlenen dış politikalarla birleşince de Mübarek rejimi sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. İktidara geldiği günden beri giderek artan ekonomik sorunlar, olağanüstü hal kanunlarıyla gelen baskı ve şiddet ortamı, güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanımı, yaşanan huzursuzlukların içsel dinamiklerini oluşturmuştur. Rejim sosyal devlet misyonunu adeta bir kenara bırakarak polis devleti görüntüsü çizmeye başlamış ve sadece güvenlik hizmetlerinde etkin olmuştur. İktidarın bıraktığı boşluk da Müslüman Kardeşler gibi cemaatler ve sendikalar tarafından doldurulmuş; dolayısıyla da bu cemiyetler sosyal organizasyonlar vasıtasıyla halkta taban bulabilmiştir.

---

³⁹³ Ibid.

Bunların yanı sıra neredeyse tüm otoriter rejimlerde olduğu gibi kendisi gittikten sonra koltuğunu ailesinden birine bırakma hastalığı kuşkusuz otuz yıldır iktidarı elinde bulunduran Mübarek'te de vardı. Bu bağlamda Mübarek'in iktidarı oğluna bırakma yönünde girişimlerde bulunmasının da kitlelerin ayaklanmasında büyük rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Hatta devlet kontrolünde bulunan Al-Ahram Araştırma Masası Direktörü Abdül M. Said bu durumu “*Mısır için bir kâbus*” olarak nitelendirmekten çekinmemiştir.³⁹⁴ Dolayısıyla Hüsnü Mübarek'in iktidarı babadan oğula geçirme hedefi sadece halk tarafından değil sivil ve askeri bürokrasinin içinde yer alan birçok kişinin de tepkisine neden olmuştur.

Tüm bunların yanı sıra internet ve sosyal ağların, görelî yoksunluk konusunda farkındalık yaratma işlevi göz önünde bulundurulduğunda Mısır'da yaşananlar bunlardan bağımsız düşünülemez. Yönetimlerin şeffaflığı ve hesap verebilirliği, vatandaşın yönetime katılımı, sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi gibi hususların giderek daha yaygınlaşan ve sansürü zorlaşan sosyal medya (internet, facebook, twitter vb. diye anılan iletişim araçları) vasıtası ile geniş halk kitlelerine intikal etmesi ve onları bilinçlendirmesi Mısır'da Mübarek'in sonunu hazırlayan dinamikler için katalizör rolü oynamıştır.³⁹⁵ Zira devrime öncülük eden 6 Nisan Hareketi, Halid Said Hareketi, Kifaye Hareketi gibi önemli aktivist hareketler de internet ve medya üzerinden halkla buluşup organize olmuştur.

Mısırlıların böylesine çileden çıkmasında rol oynayan diğer bir neden de dış politika konusunda halk ve Mübarek yönetimi arasında yaşanan algı farklılıkları olmuştur. Filistin sorunu başta olmak üzere bölgede yaşananlar konusunda inisiyatif elinde bulundurmak isteyen halk, yönetimden farklı olarak olaylara daha hassas yaklaşmaktadır. Zira Mübarek'in bu konuda bağımsız bir politika geliştirmek yerine İsrail'in güvenliği kaygısıyla hareket ettiği ve hatta İsrail yanlısı bir dış politika izlediği bilinmektedir. Bu da farklı arenalarda farklı kişiler tarafından defalarca eleştirel bir söylemle dile getirilmiştir. Bu anlamda Mısır halkının tepkisini zirveye taşıyan olaysa 2008 sonu ve 2009 başında İsrail'in Gazze saldırılarına hükümet tarafından verilen destek olmuştur. Bazı analistlere göre Mübarek Hamas'tan korktuğu için onu zayıflatmak adına her türlü girişimde bulunuyordu. O yüzden bu saldırılar sırasında da Gazze-Mısır sınırını açmayı reddetmişti. Hatta Mübarek yönetimi

---

³⁹⁴ Daniel Williams, “Gaza crisis threatens outlook for Mubarak”, <http://www.nytimes.com/2009/01/27/world/africa/27iht-letter.1.19706474.html> e.t.18.04.2011

³⁹⁵ Arap Ülkelerinde Yaşanan Son Gelişmeler, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=977:arap-uelkelerinde-yaanan-son-gelimeler&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150 e.t.18.04.2011

Filistin'in dışarıya tek çıkışı sayılabilecek olan Refah kapısındaki bu uygulamalarıyla nerdeyse İsrail'i bile geride bırakan politikalara imza atmaktaydı.³⁹⁶ Halk bu olay üzerine sokaklara dökülmüş ve birçok bölgede Mübarek aleyhine protestolar düzenlenmiştir. Protestolardaysa halkın dillendirdiği şu sloganlar dikkat çekmiştir: “*Mübarek artık karar ver, kuşatmayı kaldır ve sınırları aç*”, “*Mübarek, Mübarek sen bizimle misin yoksa bize karşı mısın?*”.³⁹⁷ Mübarek bu tavrını sürdürmeye devam edince de bazı Arap liderleri, O'nu devirmeleri yönünde Mısır halkını teşvik etmiştir.³⁹⁸

Bölgeyi ve uluslararası sistemi oldukça derinden etkileyen ve uzun süre etkilemeye devam edecek olan halk hareketleri ilk sonucunu başladığı ülke olan Tunus'ta vermiş ve 14 Ocak 2011'de Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Çok geçmeden iki hafta gibi kısa bir süre sonra olaylar Mısır'a da sıçramış 25 Ocak 2011'de yaşanan ve “*öfke günü*” olarak bilinen olaylar sonrasında isyan kısa sürede İskenderiye, Süveyş ve İsmailiye gibi kentlere de yayılmıştır. Olayların başlamasıyla birlikte Mübarek zaman kazanmaya çalışmışsa da işe yaramamıştır. Zira halk, Mübarek'in hükümetin görevine son vermesiyle ve 2011'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerine yeniden katılmayacağını açıklamasından tatmin olmamıştır. Ülkedeki ayaklanmaların son bulmaması üzerine 11 Şubat Cuma günü Mübarek görevini Cumhurbaşkanı yardımcısı Ömer Süleyman'a bıraktığını açıklamıştır. Böylelikle Mısır siyasal tarihi için bir kırılma noktası yaşanmış ve yüzlerce insanın ölümüne mal olan isyanlar sonucunda Mübarek'in otuz yıllık iktidarı sona ermiştir.³⁹⁹

---

³⁹⁶ Ferhat Pirinççi, Mısır'da Değişim ve Bölgesel Etkileri, <http://www.yeniaksen.com/Dr.Ferhat-P%C4%B0R%C4%B0NCC%C4%B0/913/M%C4%B1s%C4%B1r%E2%80%99daki-Degisim-ve-Bolgesel-Etkileri.html> e.t. 17.03.2011

³⁹⁷ Sudarsan Raghavan, “Gaza Strikes Reverberate in Egypt” <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/01/09/AR2009010903830.html> e.t.18.04.2011.

³⁹⁸ Franklin Lamb, “Mr Mubarak, Tear Down That Wall!”, <http://www.countercurrents.org/lamb301208.htm> e.t.19.04.2011.

³⁹⁹ Arı, op.cit., p. 215.

1.2.DEVRİMDEN DARBEYE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: MISIR SİYASETİNDE İSLAMİ KİMLİĞİN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

1.2.1. Devrim Sonrası Mısır'da Geçiş Dönemi

Baskı, adaletsizlik, işsizlik, yoksulluk ve güvenlik güçlerinin orantısız şiddetinden doğan olaylar, Tunus'ta başladıktan sonra Mısır' a da sıçramış ve uluslararası kamuoyunun da büyük bir endişeyle takip ettiği süreç çok kısa bir süre sonra sonuçlarını vermeye başlamıştır.

Mısırlılar devrimin görünen yüzü ve simgesi haline gelecek olan Tahrir Meydanı'na inmek için zulmü tahammül edilemez boyutlara ulaşan güvenlik güçleri adına önemli olan "Ulusal Polis Günü"nü tercih etmiş ve 25 Ocak'ı "Öfke Günü/ Cuması"⁴⁰⁰ olarak ilan etmişlerdir.⁴⁰¹

Devrimi ateşleyen protestolar 18 gün gibi kısa sayılabilecek bir sürede hedefine ulaşmış, son Firavun olarak kabul edilen Mübarek, 10 Şubat günü önce tüm yetkilerini yardımcısı Ömer Süleyman'a devrettiğini ve 2011 Devlet Başkanlığı seçimlerine katılmayacağını açıklamış⁴⁰² ancak kitlelerin önünde daha fazla duramayacağını anlayınca 11 Şubat 2011'de istifa etmiştir. İstifayı "Gidiş Cuması" olarak kabul edilen 11 Şubat günü açıklayan Ömer Süleyman, aynı zamanda yönetimin Yüksek Askeri Konsey'in denetimine bırakıldığını da duyurmuştur.⁴⁰³

Demokrasi toplumsal bir talebe evrilirken, artık liderliğin de toplumsal temsile dönüşeceğine inanan Mısır halkı özgürlüğün simgesi haline gelen Tahrir Meydanı'nı yavaş yavaş boşaltırken Yüksek Askeri Konsey, meclisi lağvetmiş ve anayasayı askıya almıştır. Ayrıca iktidarda sadece altı ay ya da seçimler yapıncaya dek kalacağına dair halka güvence verirken, uluslararası camiada da güvenilirliğini gösterebilmek adına 1979 yılında İsrail ile

---

⁴⁰⁰ Mübarek rejiminin artıkları ve daha sonra da Yüksek Askeri Konsey'in yeni yöneticileriyle mücadelenin devam ettiği yıl boyunca Cuma günleri sembolik bir önem kazanmış ve genellikle polis şiddetine dayanamayan kitlelerin patlama anları bugüne denk gelmiştir: Öfke Cuması (28 Ocak), Temizlik Cuması (8 Nisan), İkinci Öfke Cuması (27 Mart), İntikam Cuması (1 Temmuz), Kararlılık Cuması (7 Temmuz) ve silahlı güçlere karşı yüzbinlerin yürüdüğü Cuma (15 Temmuz). Manuel Castells, **İsyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, çev.: Ebru Kılıç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012, p. 63.

⁴⁰¹ Ibid., p. 61.

⁴⁰² "Mübarek Son Kararını Verdi"

<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/01/mubarek.son.kararini.verdi/605261.0/index.html> e.t. 29.07.2011.

⁴⁰³ "Hosni Mubarak resigns as president"

<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html> e.t. 29.07.2011.

yapılan barış anlaşması da dâhil olmak üzere Mısır'ın bütün uluslararası anlaşmalara sadık kalacağını taahhüt etmiştir.⁴⁰⁴

2011 yılının neredeyse tamamı Yüksek Askeri Konsey ile halk arasında dur durak bilmeyen ve şiddeti her geçen gün biraz daha artan çekişmelere sahne olmuştur. Konsey, ülkede yapılması beklenen reformların aksine kozmetik değişikliklerle değişimi sınırlı tutmaya çalıştıkça, eski rejim kalıntılarının temizlenmesini ve iktidarın bir an önce sivil otoritelere teslim edilmesini isteyen halk protestolara hız vermiştir.

Sivil ölümlerinin gittikçe artmaya başlamasıyla birlikte Uluslararası Af Örgütü 22 Kasım 2011'de, Mübarek döneminde yaşanan insan hakları ihlallerinin, rejimin devrilmesine rağmen artarak devam ettiğine dair bir açıklama yapmıştır. Bunun üzerine askeri yönetim aynı gün, iktidarın temmuz ayına kadar halkın seçeceği cumhurbaşkanına devredileceğini duyurmuş ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed Baradey'den bir geçiş hükümeti kurmasını talep etmiştir.⁴⁰⁵

İktidarın ülkedeki gerginliğe son vermek adına giriştiği bu çabalar bir sonuç vermemiş ve rejimle halk arasındaki çatışmalar hız kesmeden devam etmiştir. Demokrasinin tam olarak tesisi, ulusal kurtuluş hükümetinin kurulması, devrim-karşı devrim ve Yüksek Askeri Konsey'in ilkeler üstü programı gibi tartışmaların gölgesinde Mısır 28 Kasım 2011 tarihinde ilk kez sandık başına gitmiştir.⁴⁰⁶

Müslüman Kardeşler Cemiyeti ise bu süreçte ülkenin içinde bulunduğu kaotik ortamı lehine çevirecek bir hamlede bulunmuş ve Muhammed Mursi ile Saad el Katatni önderliğinde, 6 Haziran 2011'de cemiyetin siyasi kanadını temsil edecek olan Hürriyet ve Adalet Partisi'ni kurmuştur.⁴⁰⁷ Cemiyet bu hamleyle birlikte 2005 yılında yapılan seçimlerden sonra almış oldukları seçimlere katılmama kararından da vazgeçmiştir. Parti, 28 Kasım 2011'de başlayıp Ocak 2012'de tamamlanacak olan üç aşamalı parlamento

---

⁴⁰⁴ "Kronoloji: Mübarek sonrası Mısır", <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-mubarek-sonrasi-misir> e.t. 30.05.2013.

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, "Geçmişin Gölgesinde Mısır'da Darbe", ORSAM Rapor No: 168, Eylül 2013, p.7.

⁴⁰⁷ Ramazan Yıldırım, Tanık Abdülcelil, "Kim Kimdir: Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya", SETA, Ocak 2012, pp. 42-46.

seçimlerine katılarak % 47'lik bir oy oranı ile bu seçimlerden birinci çıkmayı başarmış⁴⁰⁸ ve mecliste 235 sandalyenin sahibi olmuştur.⁴⁰⁹

Parlamento seçimlerinden sonra Mısır'ı bekleyen diğer bir önemli sınav ise başkanlık seçimleri olmuştur. Cemiyet önceleri, 1997- 2009 yılları arasında Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı yapmış ve liberal düşünceleri ile ön plana çıkan Muhammed el- Baradeey'i destekleyeceğini ilan etmiştir. Baradeey, hep birlikte, toplumsal katılımın maksimize edileceği bir Mısır yaratma vaadiyle ön plana çıkarken, kimilerince Batılı tarzda bir ülke tasavvuru ile suçlanmışsa da Mısır'ın demokrasi sınavında Cemiyet'in de yasal bir biçimde yer alması gerektiğini savunduğu için Müslüman Kardeşler ile bir yakınlaşma içine girmiştir.⁴¹⁰ Ancak Baradeey 15 Ocak 2012'de, Yüksek Askeri Konsey'in eylemleri dolayısıyla eski rejimin kalıntılarının temizlenmesinin kolay olmadığını ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ülkeye demokrasi getirmeyeceği gerekçesiyle adaylıktan çekilmiştir.⁴¹¹

Baradeey'in adaylıktan çekilmesinin ardından Müslüman Kardeşler Cemiyeti içerisinde, seçim sürecinde hangi adayın destekleneceğine dair bir fikir ayrılığı yaşanmıştır. Cemiyet'in tabanı kendi adayları ile bu yola devam etmeleri gerektiğini savunmuş ve baskılar neticesinde Müslüman Kardeşler aday olarak Hürriyet ve Adalet Partisi Başkanı olan Muhammed Mursi ile yola devam etme kararı almıştır. Ancak bu süreçte Cemiyet'in İrşad Bürosu üyelerinden Abd'ul-munim abu'l-Futuh da kendi kararıyla başkanlığa aday olduğunu ilan etmiş ve Şura kültürü dışında hareket ettiği için Cemiyet'ten dışlanmış. Hatta abu'l-Futuh bu dönemde kimliği belirsiz şahıslar tarafından saldırıya uğramış ve yoğun bakıma kaldırılmıştır.⁴¹²

---

⁴⁰⁸ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, "Mısır'daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi", **Orta Doğu Analiz**, cilt 4, sayı 44, 2012, p.70.

⁴⁰⁹ Aynı seçimlerde, Selefilerin Nur Partisi % 24'lük oy oranı 121 koltuk kazanırken, Mısır'ın en eski partisi olan Liberal Vefd, % 9'a yakın bir oy oranı alarak 38 milletvekili çıkarmış, Hür Mısır Bloku ise toplam 34 milletvekilliği elde ederek parti sıralamasında dördüncü olmuştur. Ayrıca seçim kanuna göre 508 sandalyeli Mısır Halk Meclisi'nde koltuklardan üçte biri bağımsız adaylar için ayrılmıştır. "Mısır'da Resmi Seçim Sonuçları Açıklandı", <http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-resmi-secim-sonuclari-aciklandi-25223.html> e.t. 27.04.2012.

⁴¹⁰ "Müslüman Kardeşler El Baradeey'le Birleşti", <http://www.milliyet.com.tr/musluman-kardesler-el-baradeey-le-birlesti/dunya/haberdetay/31.01.2011/1346252/default.htm> e.t. 28.04.2011.

⁴¹¹ "Baradeey adaylıktan çekildi", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/baradeey-adayliktan-cekildi> , e.t. 16.03.2012.

⁴¹² "Egypt poll candidate Abu al-Futuh in carjack", <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-17159164> , et. 30. 04. 2012.

Oldukça tartışmalı geçen başvuru sürecinin sonunda Cemiyet'in ilk zamanlarda desteklediği adaylardan olan el-Şatır gibi bazı isimlerin adaylıklarının önü kapanmış ve seçime değişik kesimleri temsilen on üç aday katılabılmıştır.⁴¹³

23-24 Mayıs 2012 tarihlerinde yapılan ilk tur seçimleri Mursi ve Mübarek döneminin son başbakanı olan Ahmet Şefik, %25 ve %24 oy oranları ile önde tamamlayıp seçimlerin ikinci turuna katılmaya hak kazanmıştır. İkinci turu 16-17 Haziran 2012' de yapılan seçimlerin 24 Haziran'da açıklanan resmi sonuçlarına göre halkın %51,8'inin kullandığı oyların %51,3'ü⁴¹⁴ Müslüman Kardeşler'in adayı Mursi'ye, %48,7'si eski rejimi yeniden tesis etme tasavvuru ile suçlanan Ahmet Şefik'e gitmiştir.⁴¹⁵ Seçimlerin ardından Muhammed Mursi Anayasa Mahkemesi huzurunda yemin etmiş ve Devlet Başkanlığı koltuğuna oturmuştur.

1.2.2. Mısır'da Müslüman Kardeşler İktidarı: Devrimden Darbeye Giden Süreç

Her ne kadar Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiş olsa da, iktidarın Cemiyet'e kolay kolay bırakılmayacağı bellidir. Zira seçim sonuçları henüz resmi olarak açıklanmadan eski rejimin muhafızı gibi davranan Yüksek Askeri Konsey, Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini kısıtlayan bir düzenlemeye gitmiş aynı

---

⁴¹³ Adaylar ve aldıkları oy oranları: Muhammed Mursi: 5 milyon 764 bin 952, Ahmet Şefik: 5 milyon 505 bin 327,

Hamdin Sabbahi: 4 milyon 820 bin 273, Abdulmunim Ebu'l-Futuh: 4 milyon 65 bin 239, Amr Musa: 2 milyon 588 bin 850, Muhammed Selim El Avva: 235 bin 374, Halid Ali: 134 bin 56, Ebu İz El Hariri: 40 bin 90, Hişam El-Tavisi: 29 bin 189, Mahmud Hişam: 23 bin 992, Muhammed Fevzi İsa: 23 bin 889, Hüsam Hayrullah :22 bin 36, Abdullah El Eşal:12 bin 249. Abdullah Aydoğan Kalabalık, <http://www.dunyabulteni.net/misir-secimleri/210760/misirda-adaylarin-profilini> e.t. 30.04.2012.

⁴¹⁴ Müslüman Kardeşler ve Selefiler'in de içinde bulunduğu diğer İslamcı gruplar, 19 Mart 2011'de gerçekleştirilen Anayasa referandumunu esnasında halkı evet oyu kullanmaları yönünde başarılı bir şekilde yönlendirebilmişler ve sonuç olarak %77 gibi yüksek oranda evet oyu almışlardır. 2011-2012 parlamento seçimlerinde ise Müslüman Kardeşler 10.138.134 oy alırken, Selefiler tarafından kurulan Nur Partisi 7.534.266 oy almış, Müslüman Kardeşlerden uzunca bir süre önce ayrılan ve daha ılımlı bir retoriğe sahip olan Vasat Partisi ise 989.003 oy almayı başarmıştır. Böylelikle İslamcılar parlamento seçimlerinde 18.600.000'den fazla oy almayı başarmışlardır. Ancak bu durum başkanlık seçimlerinde ciddi bir değişikliğe uğramış İslamcıların oy oranında bir gerileme yaşanmıştır. Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi 5.764.952, Cemiyetin itirazlarına rağmen aday olan Ebul Futuh 4.065.239 ve İslamcı olarak kabul edilen bir diğer isim olan Selim El Ava 235.374 oy alabilmiştir. Buradan da İslamcı adayların toplamda 10.000.000 oy alabildikleri ve dolayısıyla da yarı yarıya bir düşüş yaşandığı görülmüştür. Kısaca referandumda %77'ye varan ve parlamento seçimlerinde %73,5 olan oy oranı başkanlık seçimlerinin ikinci turunda %51,7'ye düşmüştür. Seçimleri Mursi kazanmış olsa da eski rejimin temsilcisi Ahmet Şefik'in aldığı oylar Müslüman Kardeşleri zorlamıştır. Yaşar, op.cit., p. 8.

⁴¹⁵ "Muslim Brotherhood's Mohammed Morsi Wins Egypt's Presidential Race"

<http://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/jun/24/egypt-election-results-live> e.t. 30.06.2012.

zamanda Anayasa Mahkemesi de bağımsız vekillerin temsilciliğini ve dolayısıyla parlamentoyu feshetme kararı aldığını duyurmuştur.⁴¹⁶

Mursi, 1 Temmuz 2012’de resmen ülkenin demokratik yollarla seçilmiş ilk Devlet Başkanı unvanıyla göreve başlamış ve 9 Temmuz’da Halk Meclisi’ni yeniden göreve çağırmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi, Meclis’in alt kanadı olan Halk Meclisi’nin fesih kararından geri dönülmeyeceğini zira kararın kesin ve bağlayıcı olduğunu bildirmiş ertesi gün de Mursi’nin meclisi yeniden göreve çağırma kararının durdurulmasına hükmetmiştir.⁴¹⁷ Derin devlet, ülkede karar verme mekanizmalarına, kamuoyuna ve reform sürecine etki edebilecek sektörlerde hala güçlü olduğu için Mısır, seçimlerle beraber yeni bir siyasal hayata başlamış olsa da Muhammed Mursi, Mısır halkının, bu zorlu demokrasi sınavı için gerekli değişimin fazlaca zaman ve çaba gerektirdiğine dair siyasi bilince sahip olmaması gibi birçok önemli sınavla karşı karşıya kalmıştır.⁴¹⁸

Mısır’ın içinde bulunduğu durum yukarıda da bahsedildiği üzere geçmiş dönemlerde temelleri atılan kurumların, devletin en stratejik noktalarında ve hayati güç odaklarındaki varlıkları ve kamuoyunu etkileme hususundaki nüfuzlarından kaynaklanmaktadır. Söz konusu durum, sistemin normal dönemlerde bile işlemlerini güçleştirirken, reform sürecinde siyasi değişime tüm gücüyle direnç göstermek suretiyle atılan adımlardan verimli sonuçlar alınmasının da önünde engel teşkil etmiştir.

Direnç gösteren bu kurumlar sahip oldukları nüfuzu kullanarak, değişimi engellemek üzere ekonomik, hukuki, askeri ve medya sektörü olmak üzere dört boyuttan harekete geçmiştir.

Engellerin ekonomik boyutuna ilişkin olarak yozlaşmış ekonomik elitlerin ülkedeki pozisyonlarına bakmak gereklidir. Ülkede halen varlığını koruyan, halkın çıkarlarına zarar vermek pahasına zenginleşen ve geçmiş rejimin desteğiyle kanunları manipüle etme gücüne sahip elit tabaka, Mursi iktidarında da ayrıcalıklarını kaybetmemek adına tüm kaynaklarını mobilize etmiş ve değişime engel olmaya çalışmıştır.⁴¹⁹

---

⁴¹⁶ “Egypt Court Orders Dissolving Of Parliament”

<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/06/2012614124538532758.html> e.t. 30.06.2012

⁴¹⁷ “Kronoloji: Mübarek sonrası Mısır”, op.cit.,p.15.

⁴¹⁸ Ali HUSsein Bakeer, “Mısır: Hala Yarı-Devrim”, **Analist**, Sayı:22, Aralık 2012, p.50.

⁴¹⁹ Ibid. p. 51.

Başsavcı Abdülmecid Mahmud'un görevden alınma sürecinde yaşanan olaylar eski rejim ve onun kalıntılarının yol açtığı engellemelerin hukuki boyutuna bir örnek olarak gösterilebilir. “*Cemel (deve)Savaşı*” olarak bilinen ve olaylar sırasında onlarca protestocunun ölümüne yol açan olayla ilgili davada verilen mahkeme kararıyla Mübarek rejiminin kilit isimlerinden 24 kişi serbest bırakılmış ve bunun üzerine Mursi, davayla ilgili başsavcıyı görevden azletmek istemiştir. Fakat eski rejimden kalan yasalar bir başsavcının kimse tarafından görevden alınamayacağına hükmettiği için Mursi, başlangıçta başarılı olamamıştır. Her ne kadar yapılan düzenlemelerle 22 Kasım'da başsavcı görevden alınabilirdi de bu süreçte başsavcıyı ve dolayısıyla da eski rejimi destekleyen derin devletin hala ayakta olduğunu göstermiştir.⁴²⁰

Sorunun askeri ya da güvenlik boyutuysa Mursi dolayısıyla Müslüman Kardeşler iktidarının geleceğinin önündeki, en büyük engel olduğunu 3 Temmuz Darbesi ile kanıtlamıştır. Mursi, Mübarek rejimine son verilmesinin ardından yönetimi ele geçiren Askeri Şura'nın işten çıkarılması gibi bir adım atarak demokratikleşme sürecine katkıda bulunmuş olsa da bu insanların ikamesi olacak kadroya henüz sahip olmadığından onlara olan bağımlılığı darbeye giden sürecin önüne geçilmesini imkânsız hale getirmiştir.

Tüm bu sorunların katalizörü ise medya olmuştur denilebilir. Zira medya sektörünün önemli bir kısmı eski rejim tarafından kontrol edilmekte ve mevcut rejimi tehdit eden ekonomik elitler tarafından bu süreçte de desteklenmekteydi. Medya, Uyanış sırasında Harekete olumlu yönde katkıda bulunmuş fakat sonrasında yaptıkları yayınlarla ülkeyi eski rejimin kalıntılarından kurtarmaya çalışan Mursi'yi, halkın kafasını karıştırmak suretiyle zor durumda bırakarak ekonomi ve güvenlik alanında yapılan reformların yavaşlamasına ya da durmasına yol açmıştır.

1.2.2.1.Mursi Döneminde Reform Girişimleri/ Krize Yol Açan Anayasa Çalışmaları

Devrim sonrasında Anayasa yazımı için oluşturulan komite, Mursi'nin göreve gelmesinden iki ay önce Anayasa Mahkemesi'nin parlamentoyu feshetme kararı ile birlikte dağıtılmış ve bu kararın sürecin işleyişini engelleme amaçlı siyasi bir karar olduğu dile getirilmiştir.

---

⁴²⁰ Ibid.

Müslüman Kardeşler parlamentoda çoğunluğa sahip olsa da, iktidar erkleri arasındaki güç dengesi aleyhlerine olacak şekilde biçimlendiği için bu süreçte kısıtlı bir etkiye sahip olmuş hatta karara itiraz dahi edememişlerdir. Kısa bir süre sonra Anayasa yazım çalışmalarına Meclis'in diğer kanadı olan Şura Konsey'i öncülük yapmak istemiş bu girişimde muhalefetin, Konsey üyelerinin çoğunluğunu İhvan ve Selefilerin oluşturduğu ve onların halkın tümünü temsil etmediği gerekçesiyle anayasanın meşru olmayacağı yönündeki itirazıyla sonuçsuz kalmıştır.⁴²¹

Siyasetin, askerlerin vesayetinden kurtarılarak en kısa zamanda sivillere geçmesini isteyen ve bu bağlamda demokratik kültürü Mısır siyasal hayatına hâkim kılarak istikrara kavuşma iddiasında olan Müslüman Kardeşler ise Anayasa'nın bir an önce hazırlanarak daha fazla vakit kaybedilmemesi gerektiğini savunmuştur.

Bu bağlamda harekete geçen Hürriyet ve Adalet Partisi olabildiğince geniş tabanlı bir Anayasa yazım komisyonu oluşturmak adına seküler sivil toplum örgütlerinden, Kiliselere ve işçi sendikalarına, İslami kurumlardan gençlik hareketlerine kadar kısaca ülkede temsil gücü olduğuna inanılan hemen her grupta görüşmelere başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde üyelerinin 39'u Şura Konsey'inden, 13'ü sendikalardan, 21'i kamuoyunda söz sahibi olduğuna inanılan kişilerden 6'sı yargıçlardan, 9'u hukuk uzmanlarından, 5'i El-Ezher'den 4'ü Kıpti Kilisesinden, 1'er kişi de Adalet Bakanlığı, Polis Gücü ve Silahlı Kuvvetler'den gelen 100 kişilik bir Anayasa yazım komisyonu oluşturulmuştur.⁴²²

Toplumun farklı kesimlerini temsil eden komisyonun çalışmaları, normal seyrinde ilerlese de zaman zaman, eski rejim taraftarları ve İslami siyaset karşıtı üyeler tarafından, grubu terk etme tehditleri ve aynı zamanda yargı organları tarafından, komisyonun meşruluğunun sorgulanması gibi sebeplerle bölünmeye çalışılmıştır.

Anayasa yazım çalışmalarının engellenmesinin önüne geçmek isteyen Mursi ise Yargının, komisyonun hukukiliğine dair hükmünü açıklayacağı tarihten birkaç gün önce, 22 Kasım 2012'de, ülkede büyük yankı uyandıracak bir kararname yayınlamıştır. Mısır'da devrim sürecinde protestocuların öldürülmesiyle ilgili olarak yeniden soruşturma açılmasını,

---

⁴²¹ İsmail Numan Telci, "Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa", Sayı 86, **SETA**, Mart 2014, p. 10.

⁴²² "Egypt Parties End Deadlock Over Constitutional Panel", <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18360403> e.t. 30.07.2012.

Devlet Başkanı tarafından onaylanan yasalar ve yayımladığı kararnamelerin herhangi bir kişi ya da kurum tarafından iptal edilemeyeceğini, Başsavcının Cumhurbaşkanı tarafından en az 40 yaşında olmak şartıyla dört yıllığına atanacağını, Kurucu Meclis'e yeni anayasa taslağını hazırlaması için iki ay daha verileceğini ve hiçbir yargı kurumunun, Kurucu Meclis'i ya da Şura Meclisi'ni feshedemeyeceğini belirten kararname aynı zamanda Anayasa yazım komisyonunu, en yüksek mahkeme de dâhil hiçbir yargı kurumunun feshedemeyeceğine dair bir madde de içermekteydi.⁴²³

Ülkenin ilk sivil anayasasının referandumda onaylanarak yürürlüğe girmesini ve böylelikle Anayasa yazım çalışmalarının bir an önce başarılı bir şekilde sonuçlanmasını isteyen Mursi'nin tersine, yayımlanan kararname ile ülkenin siyasi tansiyonu bir hayli yükselmiş ve muhalefet Devlet Başkanı'nın "*Mübarekleştğini*" öne sürmüştür. Başta yargı kurumları olmak üzere eski rejim taraftarları referanduma karşı çıkmış hatta daha da ileri giderek "*Yargıçlar Kulübü*" ne üye binlerce hukukçu referandum sürecinde gözlemcilik yapmayı reddederek oylamanın önüne geçmek istemişler⁴²⁴ ayrıca Yargıtay ve Temyiz mahkemeleri, Cumhurbaşkanı Mursi'nin yetkilerini arttırdığını iddia etmiş tepki olarak davalara bakmama kararı almıştır.

Sokaktaki çatışmalar giderek artınca tırmanan gerilimin önüne geçmek isteyen Mursi, kararnameyi iptal ettiğini açıklamış⁴²⁵ fakat devam eden protestolara rağmen kararlı bir tavır sergileyen Mursi, 15-22 Aralık 2012 tarihlerinde referandumun gerçekleşmesini sağlamıştır. %63,8 oranında evet oyunun çıktığı referandum sonucunda⁴²⁶ Mübarek döneminin ardından ülkenin ilk sivil anayasası kabul edilmiştir.⁴²⁷

Mursi bir yandan meşruiyetini sağlamak diğer yandan da ülkeye demokrasi kültürünün yerleşmesi adına bir takım politikalar izlerken muhalifler ve halkın bir bölümü, Mursi ve dolayısıyla Müslüman Kardeşleri, iktidarını garanti altına almak için siyaseti baskılamaya çalışmakla suçlamıştır. Suçlamaların diğer kısmı ise Arap baharı sürecine

⁴²³ "Morsy Issues New Constitutional Declaration", <http://www.egyptindependent.com/news/morsy-issues-new-constitutional-declaration> e.t. 30.07.2012.

⁴²⁴ "Egypt Judges Refuse To Oversee Morsi Referendum", <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-20575547>, e.t. 01.09.2012.

⁴²⁵ "Mursi Geri Adım Attı", <http://www.ntvmsnbc.com/id/25404656/> et. 01.09.2012.

⁴²⁶ "Yüksek Seçim Kurulu Başkanı Referandum Sonuçlarını Açıkladı, Anayasa % 63.8'lik Oy Oranı ile Kabul Edildi"

El Ahram, 16 Aralık 2012, ((لا) قالوا لمن 36.2% مقابل 63.8% كانت الدستور لمشروع نعم قالوا من نسبة))

⁴²⁷ Peter Beaumont, "Mohamed Morsi signs Egypt's new constitution into law", <http://www.theguardian.com/world/2012/dec/26/mohamed-morsi-egypt-constitution-law> e.t. 28.12.2012.

sonradan eklemlendiği düşünölen Müslöman Kardeşler 'in “devrim”i tek başına sahiplendiği, Anayasa yapım sürecinde bazı grupların dışlanarak komisyonun çoğunluğu temsilden uzak olduğu ve Anayasa'nın aceleye getirildiği, Mursi aleyhindeki gösterilerde güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanmasına dair olmuştur. ⁴²⁸

Mısır 2013 yılına dinmek bilmeyen sokak çatışmaları, giderek tırmanan siyasi gerilim ve ekonomik bunalımla girmiş ve tüm bunlar Mursi iktidarını güç durumda bırakmıştır. Özellikle ekonomik açıdan oldukça zor bir dönem geçiren ölkenin dış borcu son iki yıllık süreçte 34,5 milyar dolardan 42 milyar dolara çıkmıştır. İşsizlik rakamları gittikçe artarken Mısırlı ekonomistlere göre ölkede 30 yıllık rezervlerini son 2 yılda tüketmiştir.⁴²⁹ Kriz IMF ve Körfez ölkelerinden alınan dış yardımlarla atlatılmaya çalışılsa da kısa sürede başarı sağlanamamıştır. ⁴³⁰

Köklü ekonomik reform programları uygulanamayınca geçiş sürecinde halk desteğinin devamının sağlanması oldukça zordur. Zira devrim sonrasında halk yönetimlerin kaynakları yeniden dağıtmasını bekler ve iktidarın bu konudaki başarısı ve istekliliğiyle doğru orantılı olarak da onlara destek verir. Mısır'da ise ekonomik kriz, fiyat artışları ve ek vergiler gibi geçici önlemlerle aşılmaya çalışılmış ve yapısal reformlara -iktidar süresiyle de ilişkili olarak- gidilmemiştir. Bu da Müslöman Kardeşler iktidarına yönelik muhalifleri harekete geçirici bir etken olmuştur. ⁴³¹

Artan ekonomik kriz, siyasi uyuşmazlıklarla birleşince Ocak ve Şubat ayların Mursi karşıtı eylemlerde hız kazanmış ve Devrimin ikinci yıl dönümünde muhalifler “*ekmek, özgürlük ve adalet*” sloganlarıyla Tahrir Meydanı'nı yeniden doldurmaya başlamıştır. Ölkede genelinde polis ve halk arasında yaşanan çatışmaların artması üzerine Mursi, Port Said, İsmailiye ve Süveyş'te olağanüstü hal kararı almış ve sokağa çıkma yasağı ilan etmiş fakat olayların önüne geçilememiştir. ⁴³²

Mısır'da kaos devam ederken, uluslararası kamuoyundan destek almak adına Avrupa turuna çıkan Mursi, Almanya Başbakanı Angela Merkel ile görüşmesinin ardından

---

⁴²⁸ Meliha Benli Antunışık, “Mübarek Sonrası Mısır” **ORSAM**, 6 Şubat 2013.

⁴²⁹ “Mısır Devrimi Ekonomik Krize Takıldı” <http://www.sabah.com.tr/NewYorkTimes/2012/02/06/misir-devrimi-ekonomik-krize-takildi> e.t. 15.02.2013

⁴³⁰ Deniz Gökçe, “Mısır ekonomisi zor durumda!”, <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/misir-ekonomisi-zor-durumda/haber-187275> e.t. 18.04.2013.

⁴³¹ Telci, op.cit., p.11.

⁴³² “Mursi 3 şehirde olağanüstü hal ilan etti”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/815037-mursi-3-sehirde-olanustu-hal-ilan-etti>, e.t. 18.04.2013.

gazetecilere açıklama yaparak, “Mısır'ın bir hukuk devleti olma yolunda olduğunu ve, amaçlarının -askeri ya da teokratik olmayan bir hukuk devleti- olduğunu belirtmiş ve bu zor dönemlerinde içişlerine karışılmaması konusunda ise uyarıda bulunmuştur. Berlin temasları sırasında, Merkel’e daha fazla demokrasi getireceklerine dair söz veren Mursi, Mısır'da üç kentte ilan edilen olağanüstü hal uygulamasının geçici bir önlem olduğunu belirtmiştir. Ayrıca muhalefet gruplarının talep ettiği milli mutabakat hükümetine sıcak bakmadığını zira ülkede istikrarlı bir hükümet bulunduğunu ve üç-dört ay içerisinde yeni parlamentonun seçileceğini anımsatarak, yeni hükümetin seçim sonuçlarına göre şekilleneceğini söylemiştir.⁴³³

Yıllardır otokratik biçimde yönetilen bir ülkenin demokratik dönüşümünün kolay olmayacağı bilinen bir gerçektir ve bu süreç yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı üzere Mısır’da da sancılı başlamış ve öyle de devam etmektedir.

Olaylı geçen Ocak ve Şubat aylarından sonra gelişen isyan hareketlerinden dolayı Nisan ayında yapılacak olan seçim askıya alınmış ve bu da muhalefetin bir kez daha sokaklara dökülmesine yol açmıştır.⁴³⁴ Bu dönemde muhalif sendikalarla Müslüman Kardeşler’in çatışması hatta Cemiyet bürolarına yapılan saldırılar ve buraların yakılması sıradan hale gelmiştir.

2013 yılı hareketli başlamış, isyan hareketleri her geçen gün biraz daha büyümüş ve farklı aktörlerin bu hareketlere dâhil olmasına şahit olunmuştur. Nitekim Mart ayına gelindiğinde polisler de eylemlere katılmış ve İçişleri Bakanı’nın görevden alınmaması halinde isyan edeceklerini ilan etmişlerdir. Zira onlara göre Mısır Emniyet’i, Müslüman Kardeşler Cemiyet’inin arka bahçesi haline gelmiştir.⁴³⁵

Bu arada, Cemiyet, kurulduğu günden bugüne bir kazanıp bir kaybettiği meşruluğunu 21 Mart 2013’de bir kez daha kazanmış ve nihayet “*Müslüman Kardeşler Cemiyeti*” adıyla yasal statüye kavuşmuştur.⁴³⁶

---

⁴³³ “Mursi’den Demokrasi Sözü”, <http://www.avrupa-postasi.com/dunya/mursiden-demokrasi-sozu-h88356.html> e.t. 15.02.2013.

⁴³⁴ “Mısır’da meclis seçimlerinin tarihi değişti”,

⁴³⁵ “Grevci Polislerden Mursi’ye 48 Saat Süre”, http://www.ydh.com.tr/index.php/HD11590_grevci-polislerden-mursiye-48-saat-sure.html, e.t. 01.04.2013

⁴³⁶ “Mısır’daki Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın STK olduğu açıklandı”, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=252539&q=M%C3%BCsl%C3%BCman+Karde%C5%9Fler> e.t. 01.04.2013

Müslüman Kardeşler yasal statüde bir sivil toplum kuruluşu olmayı başarmış olsalar da siyasi erkler arasındaki çatışma artarak devam etmiştir. Yine bu dönemde Anayasa Mahkemesi, Mursi'nin Başsavcı Abdülmecit Mahmud'un görevden alınmasına ilişkin verdiği karar, yargıya müdahil olma gerekçesiyle İstinaf Mahkemesi tarafından iptal edilmiş, Anayasa Mahkemesi ise Mübarek için verilmiş olan 25 yıl hapis cezasını bozmuştur.⁴³⁷

Parlamento seçimlerinde alınan zafer ve ardından Mursi'nin Devlet Başkanı olmasıyla gücü ellerine alan Müslüman Kardeşler, yasal bir statüye kavuşup siyasi anlamda isteklerini kısmen de olsa elde etmiştir. Fakat bir süre sonra iktidara gelirken kullandıkları tüm kesimleri kucaklayan retorığı terk etmeleri, iktidarlarını sağlamlaştırmak adına toplumun büyük bir kısmıyla konsensüse varmadan attıkları siyasi ve hukuki adımlar ve bu bağlamda muhalefeti baskı altına almaya çalışırken güvenlik güçlerinin orantısız müdahaleleri ve yaşanan can kayıpları bir de ülkenin içine sürüklendiği ekonomik kriz, Mursi iktidarını ve dolayısıyla Mısır denklemini içinden çıkılması zor bir noktaya taşımıştır.

Geçiş süreci yaşayan her ülkede, tolere edilebilir seviyedeki kutuplaşmalar demokratikleşme adına yapıcı bir etkide bulunabilir; fakat kontrol edilemeyen kutuplaşmanın istikrarsızlıkla beraber bir otoriterleşme ile sonuçlanması olasıdır. Müslüman Kardeşler'in de siyasi ve sosyal reformlarını hayata geçirebilmesi için radikallerden ılımlılara tüm taraflarda belli bir oranda "rıza" üretmesi gerekmektedir. Fakat Cemiyet bu rızayı üretmediği gibi Müslüman Kardeşler karşıtlığı farklı grupları bir araya getirmiştir. Eski düzenciler ile rejim karşıtı liberal ve sol gruplar Müslüman Kardeşler karşıtlığı altında bir araya gelmişlerdir. Oluşan bu ittifak ordunun da desteğini almış ve askerinin planlarının sivil kanadını oluşturmuştur. Bu bağlamda rejim karşıtı ayaklanmalar yoğunlaşınca, Mursi ve hükümete destek verecekleri yönündeki demeçlerini bir kenara bırakarak, ülkedeki kutuplaşmada taraf değiştirmiş ve Müslüman Kardeşler'e karşı birleşen Mısır halkının desteği ile mevcut hükümeti devirmiştir.⁴³⁸

Halkın yanı sıra reformların uygulanmasında hayati önem taşıyan sivil bürokrasinin de geçiş sürecinde rejimle birlikte hareket etme konusunda ikna edilmesi oldukça önemlidir. Ancak Mısır'da özellikle son bir yılda tersi bir süreç yaşanmış ve sivil bürokrasi ülkede meydana gelen kutuplaşmadan etkilenerek fraksiyonlara ayrılmıştır.

---

⁴³⁷"Mursi'ye Yargı Darbesi", http://www.radikal.com.tr/dunya/mursiye_yargi_darbesi-1127074 e.t. 01.04.2013.

⁴³⁸ Telci, loc.cit.

Maalesef Mısır'da kontrol edilemeyen siyasi kutuplaşma, otoriterleşme ve istikrarsızlıkla sonuçlanmış, sivil siyaset yerini sokak siyasetine bırakmış ve tüm bunlar, askeri bürokrasi için de “*top yekûn darbeye*” uygun koşullar sağlamıştır.⁴³⁹

1.2.2.2.Devrim ve Darbe Kıskaçında: Mursi Dönemi Mısır Dış Politikası

Dış politikada doğru adımların atılması ülke içinde dengelerin tam olarak yerine oturtulmasıyla doğru orantılıdır. Bu bağlamda Mısır'ın siyasal hayatına yön veren asker-sivil-bürokrasi ilişkilerinin yeniden belirlenmesi, ciddi bir reforma ihtiyaç duyan yerel yönetimlerin düzenlenmesi ve daha da önemlisi ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtarılması Mursi döneminde dış politikadan daha önemli görülmüştür. Her ne kadar bugün uluslararası ilişkilerde iç politika-dış politika ayrımı anlamını yitirmiş olsa da Mısır gibi böylesine zorlu süreçten geçen bir ülke için önceliğin iç politikaya verilmesi yanlış bir hamle olarak değerlendirilmemelidir.

Mursi'nin iç politika öncelikli davranması, dış politikada herhangi bir yol belirlediği anlamına gelmemektedir. Zira uluslararası sistemde varlığını daha güçlü hissettirmek isteyen Muhammed Mursi, bunları dış politikada Mısır'ın elini güçlendirecek öğeler olarak görmüş ve her ikisinin de birbirini destekleyici biçimde yürütülmesi gerektiğinin farkındalığıyla bu minvalde politika üretilmeye çalışmıştır.

25 Ocak Devrimi ile birlikte korku eşiğini aşan Mısır için her alanda olduğu gibi dış politika alanında da yeni bir dönem başlamıştır. Nabil el-Arabî devrim sonrasında Mısır'da Dışişleri Bakanı olarak göreve başlamış⁴⁴⁰, ülkenin dış politikasını hem düşünsel hem de yapısal anlamda değiştirmek adına girişimlerde bulunmuş fakat Arap Ligi Başkanlığı'na geçince⁴⁴¹ söz konusu bu çabalar yarım kalmıştır.

Mursi Devlet Başkanlığı koltuğuna oturduktan sonra Arabî gibi radikal bir dönüşüm anlayışından ziyade aşamalı bir değişimi öngörmüştür. Bunu yaparken önceliği iç politikadaki kaostan kurtulmaya ve ekonomik kalkınmaya verirken, Mısır'ın bölgesel ve

---

⁴³⁹ Ibid.

⁴⁴⁰ Dina Ezzat, “New Foreign Minister Nabil El-Arabi Reshapes Egyptian Foreign Policy”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/7595/Egypt/Politics-/New-foreign-minister-Nabil-ElArabi-reshapes-Egypti.aspx> e.t. 09.05.2013

⁴⁴¹ Dina Ezzat, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/12282/Egypt/Politics-/Meet-Nabil-ElArabi-The-new-head-of-the-Arab-League.aspx> e.t e.t. 12.05.2013

küresel siyasette yeniden konumlanması gerektiğini de göz ardı etmemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Mursi, Devlet Başkanı olarak beraberindeki delegasyon eşliğinde Çin'i ziyaret etmiş,⁴⁴² ardından Bağlantısızlar Hareketi'nin Tahran'daki toplantısına katılmıştır. Tüm bunlar küresel siyasette yeniden var olabilmek ve kopan ilişkileri onarmak için atılan adımlar olarak yorumlanmıştır.⁴⁴³

Genel anlamda Mısır'ın stratejik konumu ve çıkarları gereği, ülkenin dış politikasının Arap, Akdeniz ve Afrika'dan oluşan üçlü bir sacayağının üzerine oturduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda üç yarı kimlik anlayışını da beraberinde getirmektedir. Bu kimliklerin eş güdümlü ve sürdürülebilir politikalar eşliğinde kullanılabilmesi Mısır dış politikasının başarılı olma ihtimalini artırırken, bu kimlikler arasındaki dengelerin sarsılması ülkenin bölgedeki ve uluslararası sistemdeki etkisinin azalması anlamına gelmektedir.⁴⁴⁴

Bu perspektiften Muhammed Mursi göreve geldiğinde söz konusu üçlü kimlik anlayışına uygun hareket etmek adına adımlar atmaya çalışmıştır. İlk ziyaretlerini alışılmışın dışında Etiyopya, Suudi Arabistan, Çin ve İran'a yapmıştır. Mısır için Nil sorununun elzem olmasına rağmen diğer liderlerin ihmal ettiği Afrika Birliği'nin toplantısına 1995 yılından beri ilk kez Mursi gitmiştir.⁴⁴⁵ Mursi'nin bu ziyaretleri, Afrika boynuzuyla yakınlaşma çabası ve uzun zamandır ihmal edilen Afrika'yı stratejik bir ortak olarak kazanma çabası olarak okunabilir.⁴⁴⁶

Mısır stratejik konumu gereği Arap, Akdenizli ve Afrikalı kimliklerini taşıırken aynı zamanda düşünsel anlamda da moderniteyi temsil ettiğine inanılan Batılı kimlik ve İslamcı kimlik arasında sıkışmıştır. Dolayısıyla Batı yanlısı Mübarek rejiminin ardından iktidara gelen Müslüman Kardeşler ve Mursi ile birlikte de Batı ve ABD'ye karşı nasıl bir politika izleyeceği merak konusu olmuştur.

---

⁴⁴²“Egypt's Morsi Firms China Ties”, <http://online.wsj.com/news/articles/SB10000872396390444230504577617271550304082> e.t. 10.09.2013.

⁴⁴³ Mehmet Özkan, “Mısır Dış Politikası: Dünü, Bugünü, Sorunları”, **SETA**, Mart 2014, Sayı 88, p. 19.

⁴⁴⁴ Mehmet Özkan, “Mısır Dış Politikası Nereye?”, <http://yenisafak.com.tr/yorum-haber/misir-dis-politikasi-nereye-30.11.2012-424624> e.t. 09.12.2013.

⁴⁴⁵ Dina Ezzat, “Morsi's Ethiopia Visit Signals Positive Change In Relations: Ambassador” <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/47830/Egypt/Politics-/Morsi-visit-to-Ethiopia-signals-positive-change-in.aspx> e.t. 09.12.2013.

⁴⁴⁶ Dina Ezzat, “Back to Africa: Egypt's Morsi arrives in Addis Ababa Sunday”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/63058/Egypt/Politics-/Back-to-Africa-Egypt's-Morsi-arrives-in-Addis-Ababa.aspx> e.t. 09.12.2013.

Fakat Mursi, ideolojik bir yaklaşımın yerine reel politiğin gerekliliklerine göre davranmış ve rasyonel bir politika izlemeyi tercih etmiştir. BM Genel Kurul toplantısı için ABD'nin ziyaret edilmesi, AB yetkilileri ile Brüksel'de bir araya gelinmesi ve Almanya ile İtalya ziyaretleri söz konusu rasyonel anlayışına örnek teşkil etmektedir. Mursi'nin bu tutumu karşısında her ne kadar Batı siyasal İslam'a karşı temkinli davranmış olsa da⁴⁴⁷ Mursi soğukkanlılığını koruyarak bu anlayış çerçevesinde Mısır dış politikasını, batılı kimliğini Akdeniz üzerinden, özellikle de ekonomik anlamda yeniden inşa etmeyi düşünmüştür.⁴⁴⁸

Mursi, bugün kendisine karşı hasmane bir tavır sergileyen ve sağladığı ekonomik kolaylıklarla cunta yönetiminin elini rahatlatan Suudi Arabistan ile de ilişkileri canlandırmak adına girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca İran İslam Devrimi'nden sonra İran'ı ziyaret eden ilk Mısır Devlet Başkanı olmuş ve bu ülkeyle ilişkilerin normalleşmesi için çaba göstermiştir. Aynı zamanda Suriye'de üç yıldır aralıksız devam eden iç savaşta yaşananlara çözüm bulmak adına Türkiye, Suudi Arabistan ve İran'la bir araya gelmiş ve barış inisiyatifi başlatmak istemiştir. Fakat bu girişim Suudi Arabistan'ın katılmaması dolayısıyla sonuçsuz kalmıştır.⁴⁴⁹

Mursi, başkanlık koltuğuna oturduğunda İsrail'le olan anlaşmalar da dâhil tüm uluslararası yükümlülüklerine sadık kalacağını açıklamış ve öyle de davranmıştır. Fakat İsrail, 14 Kasım 2012'de⁴⁵⁰, uluslararası camianın dikkatlerini Suriye'ye odakladığı bir ortamda dört sene öncekine benzer bir zamanlama, gerekçe ve taktikle “*Savunma Sütunu*” adı verdikleri operasyonla Gazze'ye yeni bir saldırı⁴⁵¹ başlatmıştır. Söz konusu saldırı yedi gün sürmüş, Türkiye-Mısır-Katar üçlüsünün çabaları sonucunda 21 Kasım 2012 tarihi itibari ile ateşkes sağlanmıştır.⁴⁵²

Soğuk barış denilebilecek sessizlik dönemine zarar veren bu saldırı ile birlikte Mursi zor bir sınavla karşı karşıya kalmış ve bu noktada Mısır'ın atacağı adımlar ehemmiyet

---

⁴⁴⁷ Mehmet Özkan, “Mısır Dış Politikası Nereye” loc.cit.

⁴⁴⁸ Ibid.

⁴⁴⁹ Mehmet Özkan, “Mısır Dış Politikası: Dünü... op.cit.,p. 20.

⁴⁵⁰ “İsrail'den Gazze'ye Hava Saldırısı”, <http://tr.euronews.com/2013/12/24/israil-den-gazze-ye-hava-saldirisi/> e.t. 28.12.2012.

⁴⁵¹ Netanyahu hükümetinin meşru müdafaa olarak göstermeye çalıştığı Gazze saldırısının ardında yaklaşan seçimlere yönelik hesaplar ve Arap Baharı ile askeri ve siyasi gücünü artıran Hamas'ın güç durumda bırakılması fikri yatmakla birlikte asıl neden İsrail'in bölgede yaşanan değişim rüzgârlarına karşı sergilediği direnç ve gücünden bir şey kaybetmediğini göstermek istemesidir. Selin Bölme, “İsrail'in Değişime Direnci: 2012 Gazze Saldırısı”, **SETA ANALİZ**, Sayı:55, Kasım 2012, p.4.

⁴⁵² Ibid.

kazanmıştır. Zira eski rejim yıkılsa da ülkenin ABD'ye karşı devam eden ekonomik bağımlılığı, IMF'den kredi beklentisi ve iktidara geldiğinde sadık kalınacağına dair söz verilen Camp David Anlaşması nedeniyle Mısır'ın siyasi pozisyonu oldukça tehlikelidir. Bunun yanı sıra her ne kadar Müslüman Kardeşler iktidarı ele geçirmiş olsa da bir önceki iktidarın elit/bürokratik kadrolar -uzun yıllar İsrail ve ABD ile kurdukları ilişkiler üzerinden sağlamlaştırdıkları- mevcut konumlarını korumuştur. Tüm bu sebeplerden ötürü Mursi'nin ve dolayısıyla Müslüman Kardeşler'in Gazze'de yaşanan son saldırıya tepkisi merak konusu olmuş ve Ortadoğu'daki değişimin boyutlarını görebilmek açısından önem arz etmiştir.⁴⁵³

Mursi ile birlikte eski rejimin Batı eksenli politikaları bağlamında İsrail'e verilen zımni destek yerini Filistin'e açık desteğe bırakmıştır. Saldırının üstünden uzun süre geçmeden İsrail'i kınayan Mısır,⁴⁵⁴ büyükelçisini ülkeye geri çağırmıştır. Bunların yanı sıra, Mursi, BM Güvenlik Konseyi'ni ve Arap Birliği'ni acil toplantıya çağırması ve Gazze'yi yalnız bırakmayacaklarını söylemiştir.⁴⁵⁵

Mısır ve Türkiye'nin öncülüğünde yaratılan bu siyasi atmosfer kısa sürede karşılığını bulmuş ve İsrail bombardımanı altında Gazze'yi ziyaret eden Başbakan Hişam Kandil'den Mursi'ninkine benzer bir destek açıklaması gelirken⁴⁵⁶ Tunus Dışişleri Bakanı'ndan da Gazze'yi ziyaret edeceğine dair bir açıklama gelmiştir. Bu bağlamda Gazze'ye giden Refik Abdülselem'in "*İsrail dünyanın ve aynı zamanda Arap ülkelerinin değiştiğini ve köprüünün altından çok sular aktığını bilmelidir. İsrail kuvvet kullanmaya devam edemez, uluslararası hukukun üstünde değildir ve ayrıcalıklı bir konumu yoktur. İsrail'i kınıyoruz,*"⁴⁵⁷ şeklindeki açıklaması İsrail karşısında değişen tutumları özetlemesi bakımından önem arz etmektedir.

Mursi gerek kendi isteğiyle gerekse uluslararası konjonktürün zorunlu kılmasıyla birlikte, Mısır dış politikasında değişim için gerekli politikaları üretmeye çalışmıştır. Ancak

---

⁴⁵³ Ibid, p.15.

⁴⁵⁴ "Brotherhood's party condemns Israeli attack on Gaza, demands world react", <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/58135/Egypt/Politics-/Brotherhoods-party-condemns-Israeli-attack-on-Gaza.aspx> e.t. 04.05.2013.

⁴⁵⁵ David D. Kirkpatrick, "İsrail Gazze'ye Saldırarak Mursi'yi Test Ediyor" http://www.timeturk.com/tr/2012/11/16/israil-gazze-ye-saldirarak-mursi-yi-test-ediyor.html#.UzwAFfl_uKI e.t. 04.05.2013.

⁴⁵⁶ "Egypt PM in Gaza to voice solidarity, broker truce; Israeli operation set to continue for 'days,'" <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/58290/Egypt/Politics-/Egypt-PM-in-Gaza-to-voice-solidarity,-broker-truce.aspx> e.t. 04.05.2013 ; "Gazze Krizi: Mısır'dan Filistinlilere tam destek," http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/11/121116_gaza_update_3.shtml e.t. 04.05.2013.

⁴⁵⁷ "Israel Air Strikes Hit Hamas Headquarters" <http://www.euronews.com/2012/11/17/israel-air-strikes-hit-hamas-headquarters/> e.t. 04.05.2013.

Muhammed Mursi, bir yıl gibi kısa bir sürede iç politikada dengeleri yerine oturtmaya çalışmanın ve uluslararası sisteme yeniden hem de farklı bir vizyonla entegre olmaya çalışmanın kolay olmayacağını göz ardı eden muhalif kesimler tarafından yoğun eleştiri yağmuruna tutulmuş ve kendisine daha fazla fırsat tanınmadan 3 Temmuz Darbesi ile iktidarına son verilmiştir.

1.2.3. 25 Ocak Devrimi'nin Gölgesinde 3 Temmuz Darbesi

Robert Michels'in yaklaşık yüz yıl önce oluşturduğu "*oligarşinin tunç/demir kanunu*" kuramına göre iktidarlar gücünü ister tek bir kişiden isterse tüm toplumdansın, eninde sonunda oligarşik eğilimler gösterirler ve iktidarlarını kaybetse de varlıklarını, önceden yarattıkları düzen ve istihdam ettikleri bürokratlar marifetiyle devam ettirirler.⁴⁵⁸ Söz konusu kuramın örneği Mısır'da da görülmüş ve Mübarek sonrasında ülkede tamamen siyasallaşmış olan yargının üst düzey mensupları, gerek verdikleri kararlar gerekse gazete ve televizyonlara verdikleri eski rejimi kutsayan demeçleriyle bunu göstermişlerdir. Aynı zamanda Mursi'nin Devlet Başkanı seçilmesine rağmen, Yüksek Askeri Konsey'in resmi sonuçları açıklama noktasında uzun süre direktmesi, Anayasa Mahkemesi'nin, Müslüman Kardeşler'in çoğunluğunu oluşturduğu parlamentoyu feshetme kararı vermesi, seçimlerin ertelenmesi ve daha önce ataması yapılan Başsavcı Mahmoud'un görevden alınmasıyla ilgili yaşanan kriz de Mübarek döneminden kalan bürokratik elitlerin dönüşüme engel olmak adına gösterdikleri direnişin yansıması olarak karşımıza çıkmıştır.

Mısır'daki "*feloul machinations / fulul*"den yani bürokratik elitist yapıdan rahatsızlık duyan Mursi, bunu ortadan kaldırma amaçlı adına bir takım girişimlerde bulunmuş fakat aceleci olarak nitelenen diğer politik adımlarla birleşen bu hamle darbeye giden süreci hızlandırmıştır. Mevcut ortamı kendi elitist yapısını oluşturarak yok etmek isteyen Mursi, yargı organlarındaki eski rejim bakiyelerini temizlemek adına altmış yaş üzerindeki hâkimlerin emekli olması yönünde kanun teklifi önermiştir. Zira teklifin yasalaşması halinde Anayasa Mahkemesi'nin 7/8'ini yani yaklaşık 3000 hâkimi saf dışı

---

⁴⁵⁸ Seymour Martin Lipset, "Introduction to Robert Michels's Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy", Collier Books, 1961, çev.: Toker Dereli, **Çalışma ve Toplum**, 4. Sayı, 2008, p. 5.

bırakarak kendi kadrolarına yer açabilecekti. Ancak gösterilen yoğun tepki üzerine teklif geri çekilmiştir.⁴⁵⁹

Buradaki sorun bürokratik elitlerin süreci okuma biçimleri olmuştur. Zira onlara göre henüz iktidarını sağlamlaştırmamış bir otorite kısa zamanda bu denli büyük adımlar atıyorsa, meşruiyetini sağladıktan sonra çok daha tehlikeli politikalar izleyebilirdi. Fakat Mursi demokrasinin ruhuna aykırı hareket etmemek adına olmasa da elit tabakasını oluşturacak zemin ve zamana sahip olamamıştır.

Mursi'nin attığı bu adımları kendi pozisyonlarına tehdit olarak algılayan eski rejimi temsil eden elitlerin yanı sıra ekonominin gittikçe daha fazla krize sürüklendiğini, ülkedeki sağlık, eğitim, temizlik ve trafik gibi sosyal sorunların çözümlenmediğini ve su, doğalgaz, elektrik gibi temel ihtiyaçların karşılanmadığını iddia eden muhalefet, darbeye giden yolun önünü açmıştır. Muhaliflere göre Muhammed Mursi ve dolayısıyla Müslüman Kardeşler, seçim döneminde verdikleri “*kapsayıcı yönetim*” sözünü unutarak halkın isteklerini göz ardı etmiş ve kendi çıkarlarını topluma dikte ettirmeye çalışmıştır.⁴⁶⁰

Bu söylemler çerçevesinde şekillenen Temerrüd Hareketi, Mayıs ve Haziran ayları boyunca Mursi aleyhine, propaganda yapmaya başlamış ve hükümetin istifası için imza kampanyaları başlatmıştır. Toplanan bu imzaların on beş milyona ulaştığını iddia eden ve 25 Ocak Devrimi'nde de öncü rol oynayan aktörlerden Kifaye Hareketi, 6 Nisan Gençlik Hareketi, Ulusal Kurtuluş Cephesi gibi muhalif örgütler, 30 Haziran 2013'de -Mursi'nin Devlet Başkanlığı koltuğuna oturduğu günün yıl dönümünde- sokaklara inmeye karar vermişlerdir.⁴⁶¹

Milyonlarca Mısırlı, otuz yılda Mübarek rejiminin sebep olduğu yıkımı bir yılda toparlayamamakla suçladığı Mursi'nin Devlet Başkanlığı koltuğunu bırakması için gösteriler düzenlemiş ve bu gösterilerde çıkan çatışmalarda sekiz kişi hayatını kaybetmiştir. Gösterilerin büyümesi üzerine ordu, 1 Temmuz 2013'de uzlaşmaları için siyasilere kırk

---

⁴⁵⁹ Koray Çalışkan, “Mursi Görevine İade Edilmeli”

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/koray_caliskan/mursi_goreve_iade_edilmeli-1140984 e.t. 01.09.2014

⁴⁶⁰ Ahmet Uysal, “Mısır'da Neden Başa Dönüldü ve Çözüm Ne?”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 5 Temmuz 2013.

⁴⁶¹ Nebi Miş&İsmail Numan Telci, “Devrimden Darbeye: Mısır'da Askeri Vesayet Dönemi”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt 5, Sayı 56, Ağustos 2013, p. 22. (makale ara:20-29)

sekiz saatlik bir ultiatom vermiş ve uzlaşının sağlanamaması halinde geçiş süreci için kendisi tarafından belirlenen bir yol haritasını uygulamaya sokacağını açıklamıştır.⁴⁶²

General Abdülfettah El-Sisi komutasındaki ordu, çatışmalar sürerken önlemek adına herhangi bir girişimde bulunmamış, olayların gittikçe büyümesini gerekçe göstermiş ve Mursi'nin de uzlaşma taraftarı olmadığını dolayısıyla askeri müdahalede başka bir seçeneğin kalmadığını iddia ederek 3 Temmuz 2013'de yönetime el koymuştur.⁴⁶³

Mursi'yi devirerek anayasayı askıya alan Sisi, geçiş döneminin ardından erken seçime gidileceğini açıklamıştır. Bu açıklama üzerine birçok şehirde darbe karşıtı gösteriler düzenlenirken, Tahrir Meydanı da darbe taraftarlarının gösterilerine sahne olmuştur.⁴⁶⁴

1.2.3.1. Aktif Müdahaleden Pasif Direniş: Mısır'da Darbe Sonrası Süreç

Sisi Tahrir'den aldığı iddia ettiği güçle, meşruiyetini halktan alan ve seçimle iş başına gelen Devlet Başkanı Muhammed Mursi'yi iktidardan indirmiştir. Yüzden fazla kişinin yaralandığı ve iki günde kırktan fazla kişinin hayatını kaybettiği olaylar karşısında Müslüman Kardeşler ise halkı şiddetten uzak durarak barışçıl protesto yapmaya bir anlamda "*pasif direniş*" e çağırmıştır.

4 Temmuz'da Yüksek Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur geçici Cumhurbaşkanı ilan edilmiş ve yargı-ordu denetiminde vesayetçi bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bir ekonomist olan Hazem el-Beblavi Başbakan olarak atanırken İslamcı kesimlerin tepkisine rağmen Devrim'in önemli aktörlerinden olan Baradey ise Cumhurbaşkanı yardımcısına getirilmiştir.⁴⁶⁵

Askeri darbenin hemen ardından Müslüman Kardeşler Hareketi'ne ve onların siyasi kanadı Hürriyet ve Adalet Partisi'ne karşı sert operasyonlar ve tutuklamalar başlamıştır.⁴⁶⁶ Örgütün ve partinin pek çok orta ve üst düzey yetkilisinin mal varlıkları dondurulmuştur. Ayrıca İslami medyaya yönelik kapatma girişimleri başlamış ve darbe taraftarı yayın organları İhvan'ı karalamaya, yaşananları meşru göstermeye yönelik yayınlarına hız vermişlerdir.⁴⁶⁷

---

⁴⁶² Osman Bahadır Dinçer, Burç Köstem vd., "Devrimden Darbeye Mısır", **ANALİST**, Ağustos 2013, p.39.

⁴⁶³ Miş, op.cit., p.24.

⁴⁶⁴ Dinçer, loc.cit.

⁴⁶⁵ Ibid.

⁴⁶⁶ Yaşar, op.cit., p. 15.

⁴⁶⁷ "Egypt freezes assets of Brotherhood leaders" <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/12/egypt-freezes-assets-brotherhood-leaders-2013123120155184234.html> e.t. 04.01.2014.

Tüm bu baskı politikaları, Mursi'nin serbest bırakılarak görevine geri dönmesini isteyen darbe karşıtı gösterileri durduramamış ve Hürriyet ve Adalet Partisi de ordu tarafından empoze edilmeye çalışılan yol haritası hususunda uzlaşmaya yanaşmayarak görüşmelere katılmayı reddetmiştir.⁴⁶⁸

Cunta yönetimi de buna karşılık halkı şiddete teşvik ettikleri iddiasıyla aralarında örgütün ruhani lideri kabul edilen Muhammed Badi'nin de yer aldığı örgüt üyelerini tutuklamaya devam ederken Mısır'da bir mahkeme de Müslüman Kardeşler Hareketi'nin sivil toplum kuruluşu olarak varlığını yasaklama kararı almış ve "Müslüman Kardeşler kaynaklı her türlü örgütün de yasaklandığını" ilan etmiştir.⁴⁶⁹

Bu arada devrik lider Mursi'ye de '*şiddete teşvik*' ve '*terör amaçlı komplo kurma*', '*casusluk*' ve '*ekonomiyi bozma*' gibi suçlar isnat edilerek ve hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁴⁷⁰

Bu bağlamda Mursi'nin yargılanması üzerinde durulması gereken bazı anlamlar içermektedir. Yargılamanın en etkili susturma araçlarından biri olduğu düşünüldüğünde cunta rejimi, meseleyi taraflı bir yargıya havale etmek suretiyle, eleştirilerin önüne geçmeyi ve siyaset sahnesini de muhaliflerinden temizlemeyi amaçlamıştır. Daha da önemlisi yargı Mursi ve temsil ettiği harekete terörist imajı yükleyen kararlarını, geçmişe dönük daha geniş çaplı bir tarihi, siyasi ve ahlaki söylem içerisine yerleştirilerek darbeyi meşru göstermeye çalışılacaktır.

Aynı zamanda yirmi dakika gibi çok kısa bir sürede, Müslüman Kardeşler'in beş yüz yirmi dokuz üyesini idam cezasına çarptıran yargı⁴⁷¹, düzeltilmesi mümkün olmayan algılar yaratmak suretiyle askeri rejimin ve ordu-polis-yargı üçlemesinden oluşan yeni elitlerin iktidarını haklı kılmaya çalışmaktadır.

Frankfurt okulunun önemli temsilcilerinden Otto Kirchheimer, siyasal yargıya dair alanının başyapıtı olarak kabul edilen "*Political Justice: The Use of Legal Procedure for*

---

⁴⁶⁸ Yaşar, loc.cit

⁴⁶⁹ "Müslüman Kardeşler'in 'bütün faaliyetleri' yasaklandı", http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/09/130923_misir_ihvan_yasak.shtml e.t.25.10.2013.

⁴⁷⁰ Dinçer, loc.cit.

⁴⁷¹ Asma Alsharif, "Egyptian Court Sentences 529 Brotherhood Members To Death" <http://www.reuters.com/article/2014/03/24/us-egypt-brotherhood-courts-idUSBREA2N0BT20140324> e.t.28.03.2014.

Political Ends” adlı çalışmasında siyasal yargılamayı, siyasi amaçlara ulaşmak için hukuk ve adalet mekanizmalarının stratejik biçimde harekete geçirilmesi olarak tanımlamıştır. Kirchheimer’e göre "*klasik siyasal yargı, rejimin, öteki olarak kabul ettiği rakibini kamusal hareketlerinden dolayı suçlayarak siyaset sahnesinden silme girişiminde bulunduğu bir sistemdir.*"⁴⁷² Bu bağlamda bakıldığında Mursi davası da, Mursi ve temsilcisi olduğu Müslüman Kardeşler Hareketi’ni ülkenin siyasal hayatından silmeye yönelik, klasik bir siyasal yargılama örneği olarak görülmektedir.

Tüm bu yaşananlar perspektifinde Mısır’a bakıldığında darbenin üzerinden uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen ülkenin siyasi, sosyal ve iktisadi anlamda normalleşme sürecine girmekten bir hayli uzak olduğu görülmektedir. Bitmek bilmeyen gösteriler gittikçe büyüyen baskı ve kaos ortamı ülkenin dört bir yanına yayılmış durumdadır.

Körfez ülkelerinin cunta yönetimine destek vermek amacıyla yaptığı ekonomik yardımlara rağmen ülke iflasa sürüklenmektedir. Darbeciler ve onun koruyucuları, kendi hâkimiyetlerine meşruiyet sağlayacak yeni dönemi inşa etmek adına hazırladıkları Anayasanın yapımı ve onaylanması sürecinde, toplumun önemli bir kısmını görmezden gelmişlerdir ki bu hususta Mursi iktidarını kapsayıcı olamamakla suçlanmışlardı.

Ordu-polis-yargı cuntasının temellerini atan Anayasa, ülkeyi içinde bulunduğu kargaşa ortamından çıkarmaktan ziyade kutuplar arası derinleşmeyi artıran bir etki yapmıştır. Böylesine bir ortamda da, tabi olması gereken ve meşruluğunu halktan alan sivil siyasi otoriteyi deviren Genelkurmay Başkanı Abdül Fettal el-Sisi, Cumhurbaşkanlığı’na adaylığını açıklamıştır.⁴⁷³

Darbe taraftarları ve karşıtları arasında Sıfır toplamlı bir mücadeleye ya da kaybet-kaybet sarmalına giren Mısır, huzurlu bir atmosferden oldukça uzak görülürken, Sisi’nin olası cumhurbaşkanlığı da istikrardan ziyade kaos ve çatışma ortamını besleyecek gibi görülmektedir.

---

⁴⁷² Awol K Allo, “Muhammed Mursi davasının siyasi yönü”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/muhammed-mursi-davasinin-siyasi-yonu> e.t. 27.02.2014.

⁴⁷³ “Sisi resmen cumhurbaşkanı adayı”

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisi-resmen-cumhurbaskani-adayi> e.t. 30.04.2014

1.2.3.2. Darbe Sonrası Anayasa Yapım Süreci ve Referandum

Bir ülkeye demokrasinin yerleşmesi için gereken başlıca koşullar, siyasi sistemin temel kuralları üzerinde bir konsensüs oluşması, anayasal meşruiyetin sağlanması ve *kazanan her şeyi alır*” mantığı ile hareket eden “çoğunlukçu” bir anlayıştan, “katılımcı ve çoğulcu” bir anlayışa geçilmesi olarak sayılabilir.⁴⁷⁴

Ancak Mısır’da bunun tam tersi bir mantık çerçevesinde ilerleyen cunta yönetimi, iktidarını pekiştirmek adına daha toplumsal dinginlik sağlanmadan, Mısır’da yaşanan süreci bir devrim gibi göstererek en kısa sürede demokrasiye geçileceğini göstermek adına bir yol haritası ortaya koymuştur. Söz konusu yol haritasının meşruiyetini sağlayacak araçların ise Mursi’nin yaptığına aksine toplumun tüm kesimini kucaklayan yeni bir anayasanın hazırlanarak bunun referandum yoluyla kabulünü sağlamak olduğu düşünülmüştür. Ancak darbe yönetimi tarafından geçici olarak Cumhurbaşkanlığına getirilen Adli Mansur tarafından birkaç istisna dışında seküler, Nasırcı ve liberal isimlerden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Dolayısıyla yeni Anayasa, Mısır toplumunun özünde var olan İslami hareketleri ve darbe karşıtlarının tamamını dışlayarak dizayn edilirken, referandum sürecini de benzer biçimde tek taraflı oynanan bir oyuna dönüştürülmüştür.⁴⁷⁵

Referandum süreci, darbe atmosferinin tam anlamıyla hissedildiği baskı ve sindirme politikalarının hüküm sürdüğü bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Darbeye maruz kalan Müslüman Kardeşler Hareketi’nin başını çektiği ‘*Darbe Karşıtı Ulusal Koalisyon*’ referandumunu boykot kararı almıştır. Bu arada her darbe zamanında oluşturulmaya çalışılan ‘*Anayasa’ya hayır demenin var olan kaosun devamını istemek anlamına geldiği ve vatan hainliğiyle eş tutulduğu*’ algısı yaratılarak toplum üzerinde bir baskı oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylesine bir ortamda %38’lik düşük bir katılım oranı ile gerçekleştirilen referandum sonucunda darbe Anayasa’sı %98’lik evet oyu sonucu kabul edilmiştir.⁴⁷⁶

Toplumsal bir sözleşme olması gerekirken mevcut siyasal aklın bir yansıması ve meşruiyet kaynağı olarak oluşturulan Anayasa bu haliyle Mısır’a istikrar getirmekten ziyade

---

⁴⁷⁴ Dinçer, op.cit., p. 35.

⁴⁷⁵ Can Acun, “Mısır’da Darbe Anayasası ve Cumhurbaşkanlığı Seçim Süreci”, **Ortadoğu Analiz**, Mart-Nisan Cilt 6, Sayı 61, p. 64.

⁴⁷⁶ “Mısır’da Anayasa Referandumunun Sonuçları Açıklandı” <http://tr.euronews.com/2014/01/18/misirda-anayasa-referandumunun-sonuclari-aciklandi/> e.t. 03.02.2014

var olan kutuplaşmanın derinleşmesine sebep olmuş ve ordu-yargı ikilisinin siyaset üstü konumlarını güçlendirmiştir.

Kabul edilen Anayasa metninde dikkat çeken ciddi sorunlardan bir tanesi Mısır siyasal hayatının bir hastalığı haline gelen askeri vesayet, bundan sonra da siyaset sahnesinde var olacağı kodlarını barındırıyor olmasıdır. Orduya dair anayasa hükümleri diğer maddelerdeki muğlak ifadelerin aksine kesin ifadeler içermekte ve önemli ayrıcalıklar sağlamaktadır. Bunların içinden göze çarpan ilk madde askeri bütçenin parlamentonun onayına ihtiyaç duymayacağını düzenleyen maddedir. Söz konusu bütçe eski rejimde olduğu gibi ordu yönetiminin belirleyeceği ihtiyaçlar çerçevesinde oluşturulacaktır. Savunma bakanının başbakan tarafından atanmasına son verilmiştir. Bununla birlikte Anayasa’da, Yüksek Askeri Konsey tarafından atanacak olan savunma bakanının parlamentonun onayını almasına gerek olmadan göreve başlayabileceği ve üst üste iki dönem görevde kalabileceği maddelerine yer verilmiştir.⁴⁷⁷ Aynı zamanda getirilen yeni düzenlemelerle birlikte sivil askeri mahkeme yargılanabilecektir. Kısacası ordu 2014 Anayasası ile birlikte sivil siyasetin/ yürütmenin bir alt kurumu olmaktan çıkarılmış ve başlı başına yeni bir erk haline getirilmiştir.

İdari anlamda yapılan bazı düzenlemeler demokratik koşulları bünyesinde barındırıyormuş gibi gözükmeyle beraber, bunlar Mısır’daki otokratik siyasal geçmiş ve mevcut siyasi kadroların cunta yönetimi tarafından atandığı göz önünde bulundurulduğunda anlamını yitirmektedir. Örneğin yeni Anayasa’nın 161. maddesine göre cumhurbaşkanı parlamento tarafından görevden alınabilecektir. Fakat bunun için gerekli şart parlamenterlerin 2/3’nün onay vermesidir. Normal şartlarda demokrasi adına önemli bir adımmış gibi gözüküyor olsa da uygulanabilirlik şansı bulunmamaktadır. Zira darbe yönetimi parlamentonun oluşum aşamasında kendisine muhalif olabilecek tüm tarafları siyaset dışına itme çabasına girişeceği için, bu şartlarda oluşan bir parlamentonun da cumhurbaşkanını görevden alması pek olağan gözükmemektedir.⁴⁷⁸

Söz konusu Anayasa’da ‘Yargı Bağımsızlığı’ kuvvetler ayrılığı ilkesi ile tesis ediliyormuş gibi gözükse de bu durum ‘*juristokratik*’ bir şekilde hareket eden Mısır yargısının sivil siyaset karşısında elini güçlendirdiği şeklinde okunabilir. Mursi döneminde

---

⁴⁷⁷ Telci, op.cit., p. 18.

⁴⁷⁸ Ibid.

hazırlanan Anayasa ile başsavcının atanması cumhurbaşkanına bırakılırken yeni düzenleme de bu yetki cumhurbaşkanının onaylaması şartıyla Yüksek Yargı'ya bırakılmıştır.⁴⁷⁹ Ayrıca bu düzenleme ile Yüksek Yargı bütçesini kendisi belirleyecek ve bu konuda parlamentodan onay almayacaktır. Kısacası Anayasa ile korunan demokratik ilkelerden öte *nepotist* bir tutum sergileyen Mısır yargısının kendisi olmuştur.

Yeni Anayasa metninde olumsuzluk içeren bir diğer husus ise inanç hürriyeti ile ilgili olan düzenlemede karşımıza çıkmaktadır. 64. Madde her ne kadar “*inanç hürriyetini*” koruma altına alıyormuş gibi görünse de, aynı madde de “*ibadet etme ve ibadethane açma hürriyeti daha sonra gerekli hukuksal düzenlemelerle şekillendirilecektir*” ibaresinin şerh düşülmesi daha sonraki süreçte rejimin bu alanda istediği gibi sınırlandırma yapabileceği fikrini doğurmaktadır.⁴⁸⁰ Bu sadece dini azınlık olan Kıptilerin değil, Müslümanların da ibadethane açmada problem yaşayabilecekleri anlamını taşımaktadır.

Din konusunu ele alındığı diğer madde ise 74. maddedir. Bu madde Müslüman Kardeşler hareketini oldukça yakından ilgilendirmektedir. Zira bu madde ile din merkezli bir kimlikle herhangi bir siyasi partinin kurulamayacağı hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte mezhepsel, coğrafi veya cinsiyet ayrımcılığını teşvik etme amaçlı parti kurulması da yasaklanmıştır. Ayrıca aynı maddede siyasi partilerin mahkeme kararı ile kapatılabileceği de belirtilmiştir.⁴⁸¹ Bu düzenlemenin devrim mağduru Müslüman Kardeşler’in kısa ve uzun vadede siyaset arenasından uzak tutulması adına yapıldığı aşikârdır. Bu dışlayıcı maddeler ilerleyen süreçte de Müslüman Kardeşler tarafından oluşturulabilecek siyasal hareketlerin bu ve benzeri düzenlemelerle engelleneceği öngörülebilir. Ayrıca bu durum darbe sırasında Mursi'ye değil askeri yönetime destek veren Selefî Nur Partisi'nin siyasi geleceğinin de tehlikede olduğuna işaret etmektedir. Zaten Nur Partisi, darbe sürecinde aktif rol almasına rağmen, Anayasa yazım sürecinde dışlanmış ve elli kişilik komisyonda yalnızca bir kişi ile temsil edilmiştir.⁴⁸²

---

⁴⁷⁹ Acun, op.cit., p.65.

⁴⁸⁰ Al-Masry Al-Youm, “Civil liberties in draft constitution less than international standards: Egyptian Initiative for Personal Rights”, <http://www.egyptindependent.com/news/civil-liberties-draft-constitution-less-international-standards-egyptian-initiative-personal-ri> e.t. 28.01.2014.

⁴⁸¹ Sarah El-Masry, “Egypt’s New Constitution: A Comparative Overview”, <http://www.dailynewsegypt.com/author/sarah-el-masry/> e.t. 25.01.2014.

⁴⁸² “Nour Party does not Mind Sisi’s Presidential Candidacy: Bakkar” <http://www.egyptindependent.com/news/nour-party-does-not-mind-sisi-s-presidential-candidacy-bakkar> e.t. 28.01.2014.

2014 Anayasası konuyla bağlantılı olarak incelenen maddelerinden anlaşılacağı üzere Mursi döneminde yazılan anayasaya oranla daha katı, özgürlükleri kısıtlayan ve asker-yargı ikilisine önemli ayrıcalıklar sunan bir içeriğe sahipmiş gibi görünmektedir. Mursi tarafından belirlenen Anayasa komisyonunun tüm kesimlere açık olduğu göz önünde bulundurulduğunda yeni Anayasayı hazırlayan komisyonda, ülkede yapılan son seçimlerde %40'a yakın oy alan Müslüman Kardeşler Hareketi'nden hiçbir katılımcının bulunmaması ciddi bir meşruluk problemi yaratmaktadır.

Sonuç olarak halka bir demokrasi ve özgürlük devrimi gibi sunulmaya çalışılan Anayasa temelinde Mısır'da gerçekleşen askeri darbenin meşruiyet zeminini ve bundan sonrada ülke siyasetinde etkisini sürdürecektir yargı ve asker vesayetinin kurumsal alt yapısını oluşturmaktadır.

1.2.3.3.Darbenin Uluslararası Arenaya Yansımaları

Mısır'da yapılan askeri darbenin analizinin mümkün olduğunca doğru yapılabilmesi, içsel dinamiklerin bu dönemdeki tutumlarıyla dışsal etmenlerin süreçteki tetikleyici ya da engellemeye yönelik rollerinin birlikte incelenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda Orta Doğu'daki en iyi müttefiklerinden birini kaybetme korkusuyla hareket eden ABD'nin politikaları, bu süreçte Mısır'la ilişkileri normalleşme sürecine giren fakat darbeye ilişkilerinin yeniden sekteye uğradığı Rusya ve İran'ın tepkileri ve Körfez ülkelerinin (Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri) darbeye karşı tutumları incelenmeye çalışılacaktır.

Demokrasiyi kutsal kabul eden ve onu korumak adına birçok yanlış politikanın da uygulayıcısı olan ABD, AB, BM ya da başka bir deyişle "Batı" Mısır'da ilk kez adil seçim sonrası göreve gelen bir Devlet Başkanı'nın ordu marifetiyle alaşağı edilmesine göz yummuştur. Dahası kelimenin tam anlamıyla demokrasi gaspı sayılabilecek bu durum karşısında hem sessiz kalmış hem de çıkarlarını kaybetmemek adına yaşananlar için "*darbe*" kavramını kullanamamıştır.

3 Temmuz'da Mursi'ye ve dolayısıyla Müslüman Kardeşler iktidarına karşı yapılan darbenin akabinde ABD Başkanı Barack Obama,

“Mısır ordusunu kapsayıcı ve şeffaf bir süreçle mümkün olan en kısa zamanda tam yetkiyi demokratik yollardan seçilmiş bir sivil hükümete devretme yolunda hızlı ve sorumlu bir şekilde hareket etmeye ve Mursi ile destekçilerine yönelik keyfiyete kaçan tutuklamalardan kaçınmaya çağırıyorum.”

şeklinde olayın özünden uzak sığ bir açıklamada bulunmuş⁴⁸³ ve “darbe” kavramını kullanmaktan özellikle kaçınmıştır.

Obama’nın bu gerçekliği göz ardı eden retorığı, askeri yönetimle olan ekonomik ilişkisi ve İsrail’in güvenliğini önceleyen politikaları bağlamında değerlendirilebilir.

Bazı analistler, ABD Başkanı’nın bu yaklaşımını Neocon’lara bağlamış ve ABD’nin Mısır’da yaşanan olaylara İsrail odaklı yaklaştığını iddia etmişlerdir. Zira Mursi ve Müslüman Kardeşler iktidarında, her ne kadar uluslararası anlaşmalara sadık kalınacağı açıklanmış olsa da –özellikle de 1979 Camp David Anlaşması’na- Mısır-İsrail ilişkilerinin yönü Mursi’nin Hamas’a yönelik destek veren konuşmaları ve yakınlaşmaları⁴⁸⁴, bu dönemde Refah sınır kapısının açılması⁴⁸⁵ ve son olarak İsrail’in altı Mısır askerini öldürmesi⁴⁸⁶ gibi sebeplerden ötürü negatif bir seyir izlemiştir. Ayrıca Türkiye ve İsrail’in bozulan ilişkilerine paralel olarak müttefik bir Mısır’ın yerini Hamas yanlısı bir iktidarın alması, İsrail’i jeopolitik bir yalnızlığa düşmek adına korkutmuştur. Durum böyleyken darbenin ardından, Refah sınır kapısının ordu tarafından acilen kapatılması, ilişkilerin seyrinin değişeceği ümidiyle İsrail’i sevindirmiş hatta İsrail, orduyu ilk tebrik edenler arasında yer almıştır.⁴⁸⁷ Yani, darbeye devrilen Müslüman Kardeşler’in, Suriye ve Ürdün gibi ülkelerde de etkinliğinin azalacağı, Refah sınır kapısının kapanmasıyla Sina’da güvenliğin sağlanacağı, Mursi’nin aksine Mısır ordusunun İran’dan uzaklaşacağı düşünceleriyle hareket eden İsrail için darbe bulunmaz bir fırsat olmuştur.

---

⁴⁸³ Nebahat Tanrıverdi, “1,5 Milyar Dolarlık Soru: Darbe mi, değil mi?”, <http://www.orsam.org.tr/yazigoster.aspx?ID=4582> e.t. 09.09.2013.

⁴⁸⁴ Hamas, başta Gazze tünelleri olmak üzere Mısır ordusuyla yaşanan sorunları görüşmek isterken Mısır Genelkurmayı Hamas’lı liderlerle görüşmeyi reddetmiştir. Bu yüzden Hamas, ordu ile yaşadığı sorunlarda arabuluculuk yapması için Muhammed Mursi’den yardım istemiştir. “Hamas, Mursi’den arabuluculuk istedi.” http://www.ydh.com.tr/HD11667_hamas-mursiden-arabuluculuk-istedi.html e.t. 07.05.2013

⁴⁸⁵ “Refah Sınır Kapısı açıldı” <http://www.trthaber.com/haber/dunya/refah-sinir-kapisi-acildi-117299.html> e.t. 07.05.2013

⁴⁸⁶ “Mısır’da İsrail protestosu için Cuma hazırlığı” <http://www.dunyabulteni.net/haber/172621/misirda-israil-protestosu-icin-cuma-hazirligi> e.t. 05.08.2013.

⁴⁸⁷ “Mısır’daki askeri darbe en çok İsrail’i sevindirdi”, <http://sabahaber.com/27762-misirdaki-askeri-darbe-en-cok-israili-sevindirdi.html#.UzCUaqc5mpo> e.t. 09.09.2013.

Siyasi gerekçelerin yanında ABD ve Mısır ordusu arasındaki ekonomik ilişkiler de ABD'nin politikalarını açıklayıcı önemli bir etmen olarak değerlendirilmelidir. Zira Mısır ordusu uzun zamandır ABD'den 1,5 milyar dolar yardım almaktadır. Otuz yılda Mısır ordusuna ABD tarafından yapılan yardımlar ABD Kalkınma Ajansı verilerine göre yirmi sekiz milyar dolara ulaşmıştır.⁴⁸⁸

Bu veriler ışığında ABD Dış Yardım Yasası'na bakıldığında olayın asıl sebebi görülecektir. Nitekim Dış Yardım Yasası'na göre “*seçimle iktidara gelmiş bir hükümet başkanı askeri darbe veya irade yoluyla devrildiği takdirde*” ABD'nin, söz konusu ülkeye yaptığı dış yardımlarını askıya alması gerekmektedir. Ancak Mısır, İsrail ile yapılan Camp David Anlaşması'ndan beri ABD'de en fazla yardım alan ülkeler arasında yer almaktadır. ABD-Mısır ortak yapımı M1A1 Abrams savaş tanklarını, Apache, CH-47 Chinook ve Kara Şahin helikopterlerini, F16 savaş uçaklarını kapsayan ve ayrıca Mısır ordusunun ABD'den askeri eğitim alabilmesine olanak tanıyan bu yardımlar görüldüğü üzere en fazla Mısır ordusuna yaramaktadır.⁴⁸⁹

Yani ABD'nin Mısır'da Mursi iktidarının başına gelenleri “*darbe*” olarak nitelendirmesi, bu ülkeye yapılan yardımların kesilmesini zorunlu kılacaktır. Dolayısıyla son gelişmeler ışığında ABD'nin tutumu, çoğunlukla askerî ama aynı zamanda ekonomik alanda yaptığı büyük miktardaki yardımlar bakımından ABD için bazı “sonuçları” beraberinde getirecektir.

Bu yüzden Mübarek döneminden kalan gerek askeri gerekse sivil, rejim kalıntısı bürokratik elitler vesilesiyle kontrolünü devam ettirmenin peşinde olan ABD, Mısır ordusu ile ilişkilerine zarar vermeden devam eden süreçte etkisini korumayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Obama dikkatli bir şekilde “*darbe*” kelimesini kullanmaktan imtina ederek, şu ana dek yayınlanan resmî açıklamalarda sadece “*tam yetkinin bir an önce demokratik yollarla seçilecek bir sivil hükümete devredilmesinin önemini*” vurgulamakla yetinmiştir.

Müslüman Kardeşler iktidarına yapılan darbenin uluslararası boyuttaki yansımaları analiz edilirken ilişkilerinin geçmişi 1860'lı yıllara kadar uzanan ve siyasal İslam'ın bayraktarlığını yapan İran gerçeği göz ardı edilmemelidir.

---

⁴⁸⁸ Canbegi, op.cit., p. 195.

⁴⁸⁹ Tanrıverdi, op.cit., p.17.

İran, Mısır'daki halk hareketlerini desteklemiş ve Hüsnü Mübarek'i İsrail'in müttefiki olarak değerlendirdiği için ona karşı yürütülen tüm kampanyalara katılmıştır. Hatta İran Devrimi Rehberi Ali Hamaney, Mübarek'in iktidardan indirilmesinden birkaç gün önce, 4 Şubat 2011 tarihli Cuma hutbesinde Mısır ordusunu Mısır halkının yanında yer almaya çağırarak “*Amerikalıların ve Batılıların bu süreçteki rolüne güvenilmemesi*” hususunda uyarıda bulunmuştur. İran Devrim Muhafızları ise Mısır'daki devrimin diğer Arap ülkelerine sıçrama olasılığını gündeme getirmiştir. Hamaney'in hutbesinden üç gün sonra, Lübnan'daki Hizbullah Genel Sekreteri ve İran'ın Arap bölgesindeki müttefiki Hasan Nasrallah ise Mısır'daki rejiminin devrilebilmesi için Mısırlı gençleri Tahrir'e inmeye davet etmiş hatta ayaklanmaları desteklemek adına eş zamanlı olarak Mübarek'e karşı politik ve medyatik bir saldırıyı başlatan Hizbullah'ın imkânlarının kullanılabileceğini söylemiştir.⁴⁹⁰

Ayrıca, ezelden beri devrimlerini ihraç politikası güden İran'da Hamaney, Mısır'da ki halk hareketlerini de İran İslam Devrimi'nin bir parçası hatta sonuçlarından biri olarak göstermeye çalışmıştır. İlişkilere mezhepsel endişeler hâkim olduğundan Mısır halkı, Hamaney'in bu açıklamalarını korkuyla karşılamış ve Tahrir Meydanı'nda Hamaney'in müdahalesini reddeden sloganlar atarak karşılık vermiştir.⁴⁹¹

1979'daki İran Devrimi'nin ardından, ilk kez bir İran Cumhurbaşkanı Mısır'ı ziyaret etmiştir.⁴⁹² Ancak daha sonra Mahmud Ahmedinejad ve Mursi'nin karşılıklı temasları sırasında İran'ın söylemlerinden duyulan rahatsızlık dile getirilmiş ve devrimin Mısır halkınca gerçekleştirildiği vurgulanarak, Mısırlıların “*İran devriminin takipçileri olduğu*” şeklindeki Mısır Devrimi'ni İran'a endeksleme çabalarını reddettikleri bir kez daha belirtilmiştir.⁴⁹³

Ayrıca bu dönemde, Mısır Anayasası'nda hukukun temel kaynağının şeriat olduğuna dair var olan ibareye ek olarak Mursi döneminde oluşturulan yeni anayasaya Sünni mezhebinin içtihatlarının eklenmesi, Şii-Caferi mezhebini Anayasasında hukukun kaynağı olarak belirleyen İran için karşı atak gibi görülmüştür.⁴⁹⁴

---

⁴⁹⁰ Fuat Ferhavi, “İran ve Mısır İkili İlişkilere Dönüş mü, Taktiksel Manevra mı?”, **Analist**, Mayıs 2013, p. 26.

⁴⁹¹ Ibid, p. 27.

⁴⁹² “Devrimin Ardından Mısır'a Giden İlk Cumhurbaşkanı Oldu”, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/401936/Devrimin_ardindan_Misir_a_giden_ilk_Cumhurbaskani_oldu.html e.t. 07.08.2012.

⁴⁹³ Ferhavi, loc.cit

⁴⁹⁴ Canbegi, op.cit., p. 197.

Uluslararası denklemin bir diğere tarafı olan Rusya'ya bakıldığında ise Suriye hariç genel anlamda sessiz kaldığı fakat Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesiyle birlikte Mısır'la ilişkileri belirli bir ivme kazandığı görülmüştür. Özellikle ekonomi alanında bir yakınlaşma sağlanmış ve bu bağlamda siyasi alanda olduğu gibi iktisadi alanda da zor günler geçiren Mursi, Rusya'dan hem kredi talebinde bulunmuş hem de askeri alanda işbirliğinin artırılmasına dair görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Şayet darbe yaşanmamış olsaydı bazı analistler ilişkilerin uzun vadede daha da iyileşeceğini öngörmüştür. Fakat darbe esnasında ve sonraki süreçte ABD gibi Rusya'nın da temkinli yaklaşmayı tercih ettiği gözlenmiştir. Rusya'nın bu tavrının arkasında, Ortadoğu'da devam eden istikrarsız ortam sebebiyle, Nabucco Projesi ile devre dışı kalma ihtimalinin önüne geçerek Avrupa'ya petrol ihraç etmeye de devam edebilme isteğinin yattığı düşünülmektedir.⁴⁹⁵

Mısır'daki darbe, üç yıldır iç savaşın aralıksız olarak sürdüğü Suriye'nin yararına olmuştur. Zira muhaliflere gerek maddi/lojistik gerekse söylemleriyle manevi anlamda destek veren Mursi'nin iktidarını kaybetmesi ve bu bağlamda Suriye İhvanı'nın da yalnızlaşması Esad'ın elini güçlendiren gelişmeler olmuştur. Kısacası Mısır'da yaşanan ve Arap Baharı ile gelen demokratik dönüşüm dalgasının zayıflaması Suriye'de Esad rejiminin elini rahatlatmış ve siyasi açıdan kendini çok daha fazla güvende hissetmesini sağlamıştır.

Hiç kuşkusuz -Katar hariç- Körfez ülkelerinin de devrimden bugüne Mısır'a karşı belirledikleri dış politikalar, bu ülkenin demokrasi sınavında önemli rol oynamıştır. Bu ülkeler, kendileriyle dost olan Mübarek rejimin devrilip yerine Müslüman Kardeşler iktidarının kurulmasını kaygıyla karşılamış ve bu rejim değişikliğini kendi varlıkları için tehdit olarak algılamışlardır.

Suudi Arabistan'ın Sünni Arap dünyasının lideri olma hayali, genelde ılımlı İslamcıların, özelde de Müslüman Kardeşler'in yükselişi ile tehlikeye düşmüştür. Mübarek'in vizyonu dar ve hırs barındırmayan dış politikasının aksine popülist politikalarla uluslararası sistemde oldukça etkin rol alan İlimli İslamcıların adımları Suudi Arabistan'ın İslam ülkeleri üzerinde kurmaya çalıştığı hâkimiyetin zedelenmesine sebep olmuştur. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan'ın Myanmar'da Müslümanlara karşı girişilen kıyıma karşı duruşu, Gazze konusundaki hassasiyeti, 2012 yılında Mursi ile birlikte Hamas ve İsrail arasında ateşkes sağlama çabaları gibi adımlar ve İslam dünyasının

---

⁴⁹⁵ Ibid.

problemlerine karşı duyulan ilgi bölgede büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Fakat liderlik arzusundaki Suudlar, Mynmar'da yaşanan insanlık dramı, Gazze'de olup bitenler, Ahvaz Sünnilerinin yaşadığı sıkıntılar gibi İslam dünyasını ilgilendiren önemli sorunlara yüksek sesle cevap verememiş, varlığını hissettirememiştir.⁴⁹⁶

Dolayısıyla hem bölgesel liderlik iddialarına hem de rejimlerinin güvenliğine zarar veren Müslüman Kardeşler'in devrilip, eski rejimin yeniden dirilmesi adına sahip oldukları politika araçlarının tamamını devreye sokmuşlardır.

Körfez ülkeleri basın ve finansal destek vasıtasıyla Mursi'nin devrilmesini hızlandırmışlardır. Zira Suudi kökenli Al-Arabiya Kanalı ve Al-Shark, Al-Awsat, Al-Hayat gibi Arap gazeteleri Mısır'da yaşanan olayları tarafsızlıktan uzak bir üslupla anlatmış ve darbe yanlısı yayınlarla ordunun arkasında yer almışlardır. Sağladıkları finansal destekle Mısır'da yeni politik eğilimleri yönlendirmek ve Müslüman Kardeşler'in zedelenen imajını daha fazla zedelenmesine yardımcı olmuşlardır. Aynı zamanda Mursi'ye karşı duyulan huzursuzluğu tırmandıran petrol krizini aşmak için petrol gönderilmiş, BAE üç Temmuz'dan hemen sonra Mısır için üç milyar dolarlık kurtuluş planı ilan etmiş, Kuveyt dört milyar dolar borç vereceğini açıklarken, Suudi yönetimi de beş milyar dolarlık yardımda bulunacağını açıklamıştır.⁴⁹⁷

Darbenin ardından desteklerini daha aşikâr ve güçlü bir biçimde gösteren Körfez ülkeleri yeni rejimin arkasında durmuş ve Mısır ordusunu kutsarken Müslüman Kardeşler'i şeytanlaştıran tebrik mesajları yayınlanmıştır.⁴⁹⁸

Körfez ülkeleri tarafından verilen bu desteklerin sonuçlarına bakılacak olursa, yarattıkları medya savaşları sadece, Mısır toplumunu kutuplaştırmaya ve farklı fraksiyonlar arasındaki uzlaşma ihtimalini sonlandırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Öte yandan bu yardımları dolayısıyla Mısır'da kurulacak yeni hükümetin Körfez ülkeleriyle eş güdümlü politikalar izleyeceği düşünülmüştür. Son olarak bu ülkelere gelen ekonomik yardımlar vasıtasıyla merkez bankasının on altı milyar dolara gerileyen döviz rezervi artacak, enflasyon düşecek ve Mısır'ın halkı rahatsız eden problemleri en azından belli bir süre için

---

⁴⁹⁶ Amr Elleithy, "Mısır'da Körfez Etkisi ve İhvan", çev.: Yesemen Semiz, **Stratejik Düşünce**, Yıl 4, Sayı 45, Ağustos 2013, p. 37.

⁴⁹⁷ Ibid. p. 39.

⁴⁹⁸ Ibid.

çözümüne kavuşturulduğundan cunta yönetimine toplum nezdinde büyük bir prestij sağlanacaktır.⁴⁹⁹

Ancak bu destekler, ciddi yapısal reformlara ihtiyaç duyan Mısır ekonomisini sadece kısa süreli olarak rahatlatacağından, problemlerin temelden çözülmesi adına daha ciddi politikalar üretilmesi gerekmektedir.

Temel hak ve özgürlükler ile insan haklarına dayalı bir entegrasyon olan AB'nin darbe sonrası söylemleri, bu değerler üzerinden yürüttüğü dış politikasının Mısır'daki istikrar söz konusu olunca ikinci plana itildiği izlenimi yaratmıştır. Zira Mısır'daki darbenin ardından olayın gerçekliğini göz ardı ederek “*darbe*” kelimesi kullanılmamış ve temkinli açıklamalarda bulunulmuştur.

Ancak AB, Mısır'ın demokratik teamüller çerçevesinde içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulması adına en fazla katkıyı yapan ve Mısır'daki farklı fraksiyonlarla iletişim kurabilen ve sürdürebilen yegâne aktör olarak gözükmektedir. Mısır üzerindeki ekonomik gücünü kullanmak yerine diplomatik arabuluculuk rolüne odaklanan AB, sorunun bütün taraflarını bir araya getirmek adına çaba sarf etmiştir. Ayrıca darbenin ardından cunta yönetimini gayrimeşru ilan eden AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, beklenen demokratik seçimlerin en kısa sürede yapılmasını ve dönüşüm sürecinin en az zararla atlatılmasını temenni ettiklerini belirtmiştir. Kapsayıcı bir siyasi sürecin işletilmesinden yana tavır sergileyen Ashton'ın Mursi ile görüşmesi de bu anlamda önemli bir siyasi mesaj içermekteydi. Ancak yine de bu girişimlerin bir sonuç verdiğini söylemek doğru olmayacaktır.⁵⁰⁰

Türkiye'ye gelince, iktidar, bölgede yaşanan devrim dalgalarının ilk gününden itibaren etnik ya da mezhebi hiçbir ayrım gözetmeksizin, Orta Doğu halklarının hukukun ilkelerine bağlı, açık, şeffaf seçimlere dayalı demokrasi taleplerini evrensel ilkelere ve uzun vadeli stratejik bir vizyona dayanan bir politika ile desteklediğini her fırsatta dile getirmiştir. Ancak halk desteğine dayalı ve halkı ile barışık siyasal yapıların oluşturacağı güçlü meşruiyet zemininin bölgede kalıcı bir istikrar, barış ve refah havzası oluşturacağı inancıyla hareket ettiğini söyleyen AK Parti iktidarı bu dönemde izlediği politikalar sebebiyle Mısır ve Suriye gibi ülkelere odaklandığı ve yalnızlaştığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır.

---

⁴⁹⁹ Ibid.

⁵⁰⁰ Zeynep Songülen İnanç, “AB'nin Mısır Yaklaşımı”, **Stratejik Düşünce**, Yıl 4, sayı 46, Eylül 2013, p. 25.

Türkiye, Mısır'da halk hareketleri sonucunda yaşanan 25 Ocak devrimi ile başlayan demokratikleşme sürecinin korunması ve ilerletilmesi yönünde bu ülkeye oldukça önemli katkılar sunmuştur. İki ülke arasında YDSİK mekanizması kurulmuş ve tecrübe aktarımı da dâhil olmak üzere anlaşmalar, mutabakatlar ve ekonomik yardımlar vasıtasıyla Mısır'ın içinde bulunduğu kaotik ortamdan kurtularak siyasal istikrara ve dolayısıyla toplumsal barışına yeniden kavuşması amaçlanmıştır.⁵⁰¹

Devrim sürecinde desteğini esirgemeyen Türkiye, Mısır'da ilk kez demokratik seçimlerle Devlet Başkanlığı koltuğuna oturan Mursi'nin ordu tarafından 3 Temmuz 2013 tarihinde yapılan darbe sonucunda iktidarına son verilmesi karşısında da oldukça sert söylemlerde bulunmuştur.

Demokratik seçimlerle işbaşına gelmiş bir Hükümetin, gerekçesi ne olursa olsun, askeri bir darbe gibi meşru olmayan yöntemlerle devrilmesinin kabul edilemez olduğu ve bu yaşananların 25 Ocak Devrimi'nin kazanımlarına gölge düşüreceği belirtilmiştir.⁵⁰²

Ancak Mısır'da yönetimi ele geçiren cunta yönetimi, Türkiye'nin Mısır'da yaşananları eleştirmesinden ve Müslüman Kardeşler'e sağladığı destekten rahatsız olmuştur.

Ülkedeki olayların giderek büyümesinin üzerine dış mihraklar vurgusu yapan Mısır Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Bedir Abdülâti, Türkiye'nin de Mısır'ın çıkarları aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalıştığını öne sürmüş ve "*Mısır'da istikrarsızlık yaratmak isteyen örgütlerin toplantılarına destek oluyorlar*" iddiasında bulunmuştur.⁵⁰³

Hatta Mısır daha da ileriye giderek, Türkiye'yi ülkelerinin iç işlerine karışmakla suçlamış ve Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'yı "*istenmeyen kişi*" (persona non grata) ilan ederek, ülkeyi terk etmesini istemişlerdir. Bununla yetinmeyen Mısır aynı zamanda Ankara Büyükelçisi'ni de Kahire'ye çağırarak, Türkiye ile ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indirmiştir.⁵⁰⁴

---

⁵⁰¹ "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Mısır'da Yaşanan Son Gelişmeleri Değerlendirdi."

<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-misirda-yasanan-son-gelismeleri-degerlendirdi.tr.mfa> e.t. 09.09.2014

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ "Mısır'dan Türkiye'ye Diplomatik 'Darbe'", <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25188806.asp> e.t. 15.12.2013

⁵⁰⁴ Ibid.

Tüm bunlara rağmen Müslüman Kardeşler ve Mursi'ye verilen destekten dolayı⁵⁰⁵ AK Parti Hükümeti, oldukça yoğun eleştiri almış ve gerek iç gerekse dış politika da normatif ve değer eksenli politika üretmekle suçlanmıştır.⁵⁰⁶

---

⁵⁰⁵ Mısır ve Suriye politikası yüzünden bazı yazarlar tarafından yalnızlaşmakla suçlanan Türk hükümeti bu yaklaşımın oldukça indirgemeci olduğunu dile getirerek, Türkiye'nin Orta Doğu'da yalnızlaşmadığını, yalnızlaştıysa da bunun "değerli yalnızlık" olduğunu iddia etmiştir. "Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi" <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24553602.asp> e.t. 09.09.2013.

⁵⁰⁶ Galip Dalay, "Türkiye Dış Politikada Kazanan mı Kaybeden mi?" <http://setav.org/tr/turkiye-dis-politikada-kaybeden-mi-kazanan-mi/yorum/14366> e.t. 23.01.2104.

SONUÇ

Konstrüktivizm Onuf'un yazıları ile birlikte uluslararası ilişkiler yazınına katılmış olsa da popüler bir hal alması Wendt ile birlikte olmuştur. 1990'ların dinsel, kültürel ve etnik çatışmalarıyla boğuşan siyasal atmosferi ve ansızın oluşan küresel dönüşümü, Wendt'e göre toplumu göz ardı eden birey odaklı ve materyalist geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri öngörmekte yetersiz kalmıştır. Eleştirel teoriler içinde yer alan teorisyenler alanda oluşan bu boşluğu doldurmak iddiasıyla yola çıkmış ve meydana gelen değişimleri farklı yöntemlerle okumak adına farklı bir metodoloji sunma çabasına girmiştir. Bu bağlamda ilki, uluslararası siyasetin esas yapısının maddi değil, sosyal temellere dayalı olduğu; ikincisi ise söz konusu sosyal temellerin, aktörlerin yalnızca eylemlerine değil aynı zamanda kimlik ve çıkarlarına da şekil verdiği şeklinde iki önemli iddiayı gündeme getirmişlerdir.

Getirdikleri birçok farklı varsayımla beraber, konstrüktivizmi disiplinin hâkim teorilerinden ayıran en önemli özellik analizlerinde "kimlik" ve "çıkarcı" kavramlarına yaptığı vurgu olmuştur. Neorealizmin ve neoliberalizmin dışsal ve verili olarak kabul ettiği aktör kimlikleri, konstrüktivizm tarafından yeniden yorumlanarak uluslararası ilişkilerde tartışmaya açılmıştır.

Varlık olmanın kaçınılmaz bir boyutu olarak kabul edilen kimlik, en basit tanımıyla bir "şeyi" o "şey" yapan unsurdur. Sosyal bir fenomen olarak kabule edilen ve farklılıklarla ilişkisi yoluyla inşa edilen kimliğin bilincine varılması da ancak "öteki" olarak kabul ettiklerinden hangi özellikleri ile farklı olduğunun bilgisi ve yardımıyla gerçekleşmektedir.

Ulusların kendine özgü mirasını meydana getiren unsurların sürekli tekrarlanması ve bireylerin kendilerini bu mirasla tanımlamaları ile oluşan ulusal kimlik ortak dil, din, ırk ve coğrafi konum gibi objektif unsurlara dayanabildiği gibi hafıza, kültürel pratikler gibi subjektif unsurlara dayanabilir. Söz konusu kimlikler varlıklar için kaçınılmaz olarak kabul edilse de bunların rasyonel teorilerde olduğu gibi sabit ve değişmez veriler olduğu konstrüktivizm tarafından reddedilmektedir. Zira Wendt'e göre kimlikler ve çıkarlar karşılıklı bir etkileşim sürecinde oluşur ve birbirini etkiler; kimlikler durağan değerler değildir; çıkarlardaki değişim kimlikleri değiştirebildiği gibi, kimliklerin değişimi de çıkarları değiştirebilmektedir.

Sonuçta konstrüktivistlere göre devletlerin de bireyler gibi kimlikleri ve bununla orantılı olarak değişen çıkarları vardır ve bu kimlik ve çıkarlar devletlerin davranışlarına yön vermektedir. Mısır siyasal tarihine bakıldığında da iktidarların tercih ettikleri kimliklerin onların gerek iç gerekse dış politikalarına yansıdığı görülmektedir. Nasır'ın politikalarını Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmi kimlikleri belirlemiş ve çıkarları kimliğini, kimlikleri de çıkarlarını şekillendirirken ülkenin Batı karşıtı bir pozisyon almasına neden olmuştur. Sedat ise iktidarının meşruluğunu sağlamak adına önce İslami kimliğini ön plana çıkarmış, daha sonra bu kimliği öteki olarak ilan ederek politika üretmeye çalışmıştır. Sorunlarını Batı karşıtı bir kimlikle değil de ABD'nin desteğini alarak çözebileceğini düşünen Sedat, İsrail ile anlaşma masasına oturmuştur. Bir anlamda çıkarları kimliğinin değişmesine vesile olmuştur. Mübarek döneminde Batı yanlısı kimlik korunmuş ve ülke ABD'nin müttefiki olarak tanımlanmıştır. Kısa süren Mursi iktidarında ise yıllarca öteki olarak kabul edilen İslami kimlik yeniden gün yüzüne çıkmış fakat gerek ülke içi gerekse uluslararası camia da meşruiyet sorunu yaşamaya devam etmiş en nihayetinde de bir darbeye iktidarına son verilmiştir. Bu süreçte içsel ve dışsal aktörlerin tutumları ancak kimlik olgusuyla açıklanabilecek veriler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla söz konusu çalışmada bu unsurlar dikkate alınarak, Mısır siyasal hayatında yaşanan kırılma noktaları kimlik-çıkâr ve dış politika bağlamında analiz edilmeye çalışılacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ABDULREZZAK, Ali. **el-İslam ve Usulu'l-Hükm**, Kahire, 1925.

AHMED, Rıfad Seyyid. **İslami Direniş Haritası: Benna'dan İslambuli'ye**, çev.: Cuma Ağaç, İstanbul: İşaret Yayınları, 1989.

AL-SEYYİD, Lutf. **A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present**, New York: 2007.

ANSARİ, Hamied. **Egypt: The Stalled Society**,Cairo: The American University in Cairo Press, 1987.

ARI, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: MKM Yay., 2008.

ARMAOĞLU, Fahir. **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**,Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1989.

ARMAOĞLU, Fahir. **20. yy Siyasi Tarihi; 1914-1995**, 15. Baskı, Cilt II, İstanbul: Alkım Yay., 2005.

ASHİZAWA, Koniko. "When Identity Matters: State Idenity, Regional Institutions-Building and Japanese Foreign Policy", International Studies Review, Cilt 10, 2008.

ATAÖV, Türkkaya. **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara: AÜSBF Yay., 1973.

AYUBİ,Nazih. **Arap Dünyasında Din ve Siyaset**, çev.: Yavuz Alogan, İstanbul: Cep Kitapları Yayınları, 1992.

BAAKLINI, Abdo, Denoeux, Gullian and Springborg, Robert. **Legislative Politics in the Arab World the Resurgence of Democratic Institutions**, Lynne Rienner Publisher , Boulder, 1999.

BAKER, R. William. **Sadat and After: Struggles for Egypt's Political Soul**, Harvard University Press, 1990.

BARADAT, Leon. **Siyasal İdeolojiler: Kökenleri ve Etkileri**, çev.: Abdurrahman Aydın, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.

BARNETT, Michael. "Social Constructivism", der. John Baylis ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

BERGER, Peter and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality*, New York: Penguin Books, 1979.

BİLGİN, Nuri .*Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, İzmir: Ege Yay., 1994.

BRADLEY, J. R. **Inside Egypt: The Land Of The Pharaohs On The Brink Of A Revolution**. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

BLOOM, William. *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

BULUT, Faik. **İslamcı Örgütler-2**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel. *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, New York&Londra: Routledge, 2003.

CAMPBELL, David. *Writing Security: United States Foreign Policy and Politics of Identity*, Minneapolis: University of Minesota Press, 1998.

CANBEGİ, Halil İbrahim. **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti**, İstanbul: Öteki Adam Yay., 2013.

CASTELLS, Manuel. **İsyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, çev.: Ebru Kılıç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.

CLASSMAN, Jon D. **Arms for the Arabs: The Soviet Union and the War in the Middle East**, Baltimore: John Hopkins University Press, 1975.

CLEVELAND, L. William. **A History of the Modern Middle East**, Colorado: Westview Press, 2004.

CLEVELAND, L. William. **Modern Orta Doğu Tarihi**, çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

COLLONY, William E. **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**, çev.: Ferma Lekezizalın, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995.

DAĞI, İhsan. **Orta Doğu'da İslam ve Siyaset**, İstanbul: Boyut Yay., 2002.

DAVİŞA, Adid. **Arap Milliyetiliği: Zaferden Umutsuzluğa**, çev.: Lütfi Yalçın, İstanbul: Literatür Yay., 2004.

DEVEREUX, David. **British Defence Policy Towards the Middle East, 1948 - 1956**. London: Kings College, 1990.

DÖKMECİYAN, R. Hrair. **Arap Dünyasında Köktendincilik: Devrimci İslam**, çev.: Muhammed Karahanoğlu, İstanbul: İlke Yayıncılık, 1992.

EBUYEZİD, Hüsnü. **Sedat'ı Kim Öldürdü**, çev.: Raid Erkan, İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık ve Dağıtım, 1987.

EL-BENNA, Hasan. **Risaleler-3**, çev.: Hasan Karakaya ve İbrahim Kutlay, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980.

EL-BENNA, Hasan. **Şehid Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri**, çev. Ramazan Nazlı, İstanbul: Aslan Yayınları, 1980.

EL- FETH, Ahmet Abu. **Mısır İhtilalinin İç Yüzü ve Nasır**, çev.: Nusret Kuruoğlu, İstanbul: Rek-Tur Kitap Servisi, 1965.

ESPASİTO, L. John. **The Islamic Threat: Myth or Reality**, New York: Oxford Universty Press, 1998.

EL-VERDANİ, Salih. **Mısır'da İslami Akımlar**, 2. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları, 2011.

ESPOSİTO, L. John. and Voll, John O. **İslamiyet ve Demokrasi**, çev.:Ahmet Fethi, İstanbul: Sermal Yay., 1998.

FREDERKING, Brian. "Constructing Post-Cold War Collective Security", The American Political Science Review, 97/3, 2003.

FRIEDRICH, Jörg. European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions, London: Routledge, 2004.

FRINKLESTONE, Joseph. **Enver Sedat: İleriye Gören Cesur Bir Adam**, çev.: Tijen Soysal, Ankara: Elips Yay., 2007.

GANİM, İbrahim el-Beyumi. **Hasan el-Benna'nın Siyasi Düşüncesi**, İstanbul: Ekin Yayınları, 2012.

GELLNER, Ernest. Uluslar ve Ulusçuluk, çev.: Büşra Ersanlı Bahar ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: İnsan Yay., 1992.

GERGES, Fawaz. **Amerika ve Siyasal İslam**, 2. Baskı, İstanbul: Anka Yayıncılık, 2001.

GİNAT, Rami. **Egypt Incomplete Revolution: Lutfi al-Khuli and Nasır Socialism in 1960s**, Londra: Frank Cass Publishers, 1997.

GRIFFITHS, Martin -Steven C. Roach. **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**, çev.: CESRAN, 2011.

GOLDSCHMİDT, Arthur. **A Brief History of Egypt**, New York: Facts On File, 2008.

GORDON, Joel. **Nasser's Blessed Movement**, Cairo: American University in Cairo Press, 1996.

GÜLER, E. Zeynep. **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık, Tahir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek**, İstanbul: Kayhan Matbaacılık, 2011.

HATİNA, Meir. **Identity Politics in the Middle East: Liberal Thought and Islamic Challenge in Egypt**, London: Tauric Akademik Studies, 2007.

HINNEBUSCH, A. Raymond. **Egyptian Politics under Sadat: The Post-Populist Development of an Authoritarian-Modernizing State**, Cambridge, 1985.

HINNEBUSCH, A. Raymond .**Egyptian Politics Under Sadat: The Post-Populist Development of an Authoritarian-Modernizing State**, Lynne Rienner Pub, May 1988.

HOBSBAWN, Eric. **1970'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995.

HOPF, Ted. **Social Constructivism of International Politics: Identities and Foreign Policies: Moscow, 1995-1999**, London: Cornell University Press, 2002.

HOPWOOD, Derek. **Egypt Politics and Society: 1945-1990**, London: Routledge, 1993.

HUNTER, S. **The Politics of Islamic Revivalism: Diversity and Unity**, Bloomington: Indiana University Press, 1988.

HÜSEYİN, Asaf. **Political Terrorism and The State in the Middle East**, Londra: Mansell, 1988.

HÜSEYİN, Asaf . **İslam Dünyasında Siyasal Bakış Açıları**, Londra: Mac Millan, 1984.

HÜSEYİN, Taha. **Mustakbelus-Sekafe fi Mısır**, Kahire.

JACKSON, Robert and Georg Sorenson, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Oxford: Oxford University Press, 2003.

KASSEM, Maye **Egyptian Politics: The Dynamics of Authoritarian Rule**, Colorado: Lynne Rienner Publisher, 2004.

KHADDURİ, Majid. **Arab Personalities in Politics**, Washington D.C., 1981.

KORT, Michael G. **The Handbook of the Middle East**, Minesota: Lerner Publishing Group, 2008.

KRATOCHWILL, Friedrich. **Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Resoning in International Relations and Domestic Affairs**, New York: Cambridge University Press, 1989.

KUTUB, Seyid. **Yoldaki İşaretler**, çev.: İsmail Nuri, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1980.

KUTUP, Seyyid. **Son Sözler: Beni Niçin İdam Ettiler**, çev.: Ömer Bezirci, İstanbul: Bezir Yay., 1987.

KUTUB, Seyyid. **Ma'alim Fi'l Taik**, Kahire: 1964, ss .4-5'den aktaran Albert Haurani, **Arap Halkları Tarihi**, çev.: Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yay.

KUTUB, Seyyid. **İslam'ın Dünya Görüşü**, çev.: Ali Arslan, İstanbul:Arslan Yay., 1978.

KUTUB, Seyyid. **İstikbal İslamındır**, 2. Baskı, çev. Nurettin Demir, İstanbul: İslamoğlu Yayın ve Dağıtım, 1987.

KUTUB, Seyyid. **Dünya Barışı ve İslam**, çev.: Bekir Sadak, İstanbul: Ebru Yay., 1987.

LAPID, Yosef and Fredrich Kratochwil. **The Return of Culture and Identity in IR Theory**, London: Lynne Rienner Publisher, 1996.

LİA, Brynjar. **Müslüman Kardeşlerin Doğuşu: 1928-1942**, Çev.: İhsan Toker, İstanbul: Ekin Yay., 2012.

LİTTLE, Tom. **Modern Egypt**, Londra: Ernst Benn, 1967.

LUKACS, Yehuda . **The Israeli-Palestinian Conflict: A Documentary Record 1967-1990**, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, ss. 136-153.

MANSFIELD, Peter. **Mısır İhtilali ve Nasır**, çev.: Ergün Tuncalı, İstanbul: Gül Matbaası, 1967.

MAALOUF, Amin. **Ölümcül Kimliklerk**, çev.: Aysel Bora, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2008.

MCSWEENEY, Bill. **Security, Identity and Interest: A Sociology of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

MITCHELL, Richard. **The Society Of The Muslim Brothers**, New York: Oxford University Press, 1993.

MOLE, Richard. **Discursive Constructions of Identity in European Politics**, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

MOUSSALLİ, S. Ahmed. **Moderate and Radical Islamic Fundamentalism: The Quest for Modernity, Legitimacy and te Islamic State**, Gainesville: University Press of Florida.

MUSALLAM, Adnan. **From Secularism to Jihad : Sayyid Qutb and the Foundation of Radical Islamism**, Westport: CT Greenwood Publishing, 2005.

ONUF, Nicholas G. **World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations**, New York: Columbia University Press, 1989.

OSMAN, Fethi. **İhvan-İslam ve Demokrasi**, Çeviri: Aydın Ünlü, İzzet Akyol ve Ahmet Yıldız, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991, s. 41.

OWEN, Roger. **State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East**, Londra: Routledge Publisher, 1992.

ÖZKIRIMLI, Umut. **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul: Sarmal Yay., 1999.

RAMAZAN, Tarık. **İslami Yenilenmenin Kökenleri Afgani'den el-Benna'ya Kadar İslam İslahatçıları**, İstanbul: Anka Yayınları. 2005.

RINGMAR, Erik. "Identity, Interest and Action: A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

ROY, Oliver. **The Failure of Political Islam** , çev.: Carol Volk, Cambridge: Harvard University Press, 1994.

RUBIN, Barry. **The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement**, New York: Macmillan, 2010.

RUTHERFORD, Bruce. K. **Egypt After Mubarek: Liberalism, Islam and Democracy in the Arab World**, Princeton: Princeton University Press, 2013.

SAID, Abdul Aziz. and Charles O. Lerche vd., "Concepts of International Politics in Global Perspective", New Jersey: Englewood Cliffs, 1995.

SULLIVIAN, Denis and Abed-Kotob, Sana. **Islam in Contemporary Egypt: Civil Society Vs. The State**, London: Lynne Rienner Publisher, 1999.

STATGARDT, Nicholas. "Origins of the Constructivist Theory of the Nation", ed.: Sukumar Perival, *Notions of Nationalism*, London: Central European University Press, 1995.

TUĞ, Salih. **İslam Ülkelerinde Anayasal Hareketler**, İstanbul, 1969.

VATİKİOTİS, P. J. **The Middle East : From the End of Empire to the End of the Cold War**, Londra: Routledge Publishers, 1997.

VATİKİOTİS, P. J. **The History of Modern Egypt: From Muhammad Ali to Mubarak**, 4th edition , Weidenfeld & Nicolson), 1991.

WALTZ, Kenneth. *Theory of International Politics*, Boston: McGraw-Hill, 1979.

WENDT, Alexander. *Social Theory of Internatioan Politics*, Cambiridge: Cambridge University Press, 1999.

WELTON, George and Wolfango Piccoli. "Konstrüktivizme Yönelik Problemler" der: Ayhan Kaya, Günay Göksu, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.

WHETTEN, L. Lawrence. **The Arab-Israeli Dispute: Great Power Behaviour**, International Institute for Strategic Studies, 1977.

WICKHAM, Rosefsky Carrie. **Mobilizing Islam :Religion, Activism, and Political Change in Egypt**, New York: Columbia University Press, 2002.

ZEHFUSS, Maja. "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison", ed.: Stefano Guzzini and Anna Leander, *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics*, New York: Routledge, 2006.

ZOLLNER, H.E. Barbara. **The Muslim Brotherhood, Hasan Al- Hedaybi and Ideology , Routledge Studies in Political Islam**, 2009.

MAKALELER

ABDALLA, Ahmed “Egypt Before and After September 11, 2001: Problems of political Transformation in a Complicated International Setting, **Deutsches Orient-Institut im Verbund Deutsches Übersee_Institut**, Focus no:9, Mart 2003.

AÇIKALIN, Serpil. “11 Eylül Sonrası Mısır-Amerikan İlişkileri ve Mısır İç Siyaseti”, ed.: Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinci, **11 Eylül Sonrası Orta Doğu**, Ankara: Usak Yay., 2011.

AL-AWADİ, Hesham. “A Struggle for Legitimacy: The Muslim Brotherhood and Mubarak 1982-2009”, **Contemporary Arab Affairs**, Routledge, cilt 2, sayı 2, 2009.

AL-GHOBASY, Mona. “The Metamorphosis of the Egyptian Muslim Brothers” , **International Journal of Middle East Studies**, cilt 37, 2005.

AL-TİLMİSANİ, . “The Normalization of Relations and Exchange of Ambassadors”, **al-Dawa**, January, 1980.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli. “Mübarek Sonrası Mısır” **ORSAM**, 6 Şubat 2013.

ALY, Abd-al Monein Said and Wenner, Manfred W. “Modern Islamic Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt” **The Middle East Journal**, No. 36.3, 1982.

AKDEMİR, Erhan. “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2009, pp. 1-27.

AKHAVİ, Shahrough. “Seyyid Kutub: Felsefenin Sefaleti ve İslam Geleneğinin Korunması”, **Orta Doğu’da Kültürel Geçişler**, ed.: Şerif Mardin, Ankara: Doğu Batı Yayınları-32, 2007, pp, 151-152.

AKGÜN, Birol ve Bozbaş, Gökhan. “ Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 7, Sayı 2, 2013.

ATEŞ, Davut. “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Orta Yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: X, Sayı: I, Haziran 2008, pp. 213-235.

AYUBİ, Nazih. “The Political Revival of Islam: The Case of Egypt”, **International Journal Of Middle East Studies**, Vol.12, No.4,Dec. 1980.

BAKEER, Ali HUSsein. “Mısır: Hala Yarı-Devrim” , **Analist**, Sayı:22, Aralık 2012.

BAKER, Raymond William. “ Sadat's Open Door: Opposition from Within”, **Social Problems**, Vol. 28, No. 4, Development Processes and Problems (Apr., 1981), pp. 378-384.

BANERJEE, Sanjoy. “The Culturel Logic of National Identity Formation: Contending Disourses in Late Colonial India”, der.: Valeria M. Hudson, *Culture and Foreign Policy*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 1997, pp. 27-44.

BENANTAR, Abdenour. “Egypt and War on Iraq: Implication for Domestic Politics”, **Journal of Third World Studies**, Cilt. 34, No1, İlkbahar, 2007, pp. 227-232.

BÖLME, Selin. “İsrail’in Değişime Direnci: 2012 Gazze Saldırısı”, **SETA ANALİZ**, Sayı:55, Kasım 2012.

BROWN, L. Carl. “Religion and State: The Muslim Approach to Politics”, **Columbia University Press**, 2000.

BRUBAKER, Roger and Frederick Cooper. “Beyond Identity”, *Theory and Society*, Vol: 29, No.1, February 2000, pp. 1-47.

BRUZONSKY, Mark A. and Kamel, Mohamed Ibrahim. “Interview with Mohamed Ibrahim Kamel”, **Middle East Journal**, Vol. 38, No. 1 (Winter, 1984), pp.85-98.

DESSOUKİ, Ali E. Hillal. "The Primacy of Economics: The Foreign Policy of Egypt", Bahgat Korany & Ali E. Hillal Dessouki (edt), **The Foreign Policies of Arab States**, Boulder: CO: Westview Press, 1984.

DESSOUKİ, A. H. "The Impact of Islamism on the Arab System", der.: L. Guazzone, **The Islamist Dilemma: The Political Role of İslamist Movements in the Contemporary Arab World**, Reading: Ithaca, 1995, pp. 247-262.

EL-AWASİ, Abd-Al-Fattah Muhammed. "The Muslim Brothers and Palestine Question: 1928-1947", Londra: **Tauris Academic Studies**, 1998, pp.202-203.

EL-BENNA, Hasan. "Limaza Yeşterikul-İhvan fi İntihabati Meclisin-Nevvab", **Müslüman Kardeşler Dergisi**, 4 Kasım 1944.

ELLEİTHY, Amr. "Mısır'da Körfez Etkisi ve İhvan", çev.: Yesemen Semiz, **Stratejik Düşünce**, Yıl 4, Sayı 45, Ağustos 2013, pp.36-40.

EL GUINDI, Fawda. "The Killing of Sadat and After: a Current Assesment of Egypt's Islamic Movement" **Middle East Insight**, (Washington D.C) 2, no 5, January/February, 1983 pp. 20-35.

FERHAVİ, Fuat. "İran ve Mısır İkili İlişkilere Dönüş mü, Taktiksel Manevra mı?", **Analist**, Mayıs 2013, pp.26-27.

GEORGE, Jim and David Campbell. "Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations", *International Studies Quarterly*, Vol:34, No.3, pp. 269-293.

GLEASON, Philip. "Identifying Identity: A Semantic History", *The Journal of American History*, Vol:69, No. 4, March 1983, pp. 910-931.

GÖRGÜN, Hilal. "Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri", **İslami Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, 2001, pp. 77-78.

HOPF, Ted. “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, Cilt 23, 1998, pp. 171-200.

ISSAWİ, Charles. “The Arap World’s Heavy Legacy”, **Foreign Affairs**, c. 43, no.,3, Nisan 1965.

İBRAHİM, Saad Eddin. “Anatomy of Egypt’s Militant Islamic Groups”, **International Journal of Middle East Studies**, no. 12, 1980.

İBRAHİM, Saadettin. “Mısır’ın Militan Müslümanları (I)”, **İktibas**, Cilt IV, Sayı 75, pp. 8-11.

İBRAHİM, Saadettin “Mısır’ın Militan Müslümanları”, **İktibas**, Cilt IV, Sayı 78, pp.7-8.

İNANÇ, Songülen Zeynep. “AB’nin Mısır Yaklaşımı”, **Stratejik Düşünce**, Yıl 4, sayı 46, Eylül 2013, pp.25-28.

JEPPERSON, Ronald. Alexander Wendt and Peter J. Katzenstein, “Norms, Identity and Culture in National Security”, *The Culture and National Security*, pp. 33-75.

KARAVAN, Ibrahim. “Egypt and the Western Alliance: The Politics of Westomama”, Steven L. Spiegel (edt.), **The Middle East and the Western Alliance**, Londra: George Allen&Unvin, 1982, pp. 174-175.

KAYA, Sezgin. “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 63, Sayı 3, Temmuz-Eylül 2008, pp. 83-111.

KEITH, Michael ve Steve Pile, “The Place of Politics” edt.: Micahel Keith and Steve Pile, *Place and the Politics of Identity*, New York: Routledge, 1996, pp.1-40.

KLAVUZ, Muhammet Tahir. vd., “Orta Doğu’da İslamcı Siyaset, Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda”, İstanbul: İlke Yay., 2012.

KUBAT, Mehmet, "Selefi Perspektifin Tarihselliği", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt 17, Sayı 3, Ankara, 2004, ss. 235-251. Leiken, Robert S. and Brooke, Steven. "The Moderate Muslim Brotherhood", **Foreign Affairs**, 86, no 2, March-April 2007, p. 109.

KÜÇÜK, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Dönüşümü Anlamak", Ege Akademik Bakış, Vol:9, No:2, 2009, pp.771-795.

LAPID, Yosef. "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Pozitivist Era", *International Studies Quarterly*, Vol:33, No.3, September 1989, pp. 235-254.

LEWY, G. "Nasserism and Islam", ed.: D.E. Smith, **Religion and Political Modernization**, New Heaven: Yale University Press, 1974.

LİPSET, Seymour Martin. "Introduction to Robert Michels's Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy", Collier Books, 1961, çev.: Toker Dereli, **Çalışma ve Toplum**, 4. Sayı, 2008.

LOCK, Edward. "International Politics as Politics: Changing US Foreign Policy Discourse", Paper Presented at the Oceanic Conference on International Studies, ANU, Canberra, 14-16 July, 2004.

MEARSHEIMER, John J. "The False Promise of International Institutions", *International Security*, Vol: 19, No.3, 1994-95, pp.5-49.

MUNSON, Ziad. "Islamic Mobilization: Social Movement Theory and the Egyptian Muslim Brotherhood", **The Sociological Quarterly**, Vol. 42, No. 4. (Autumn, 2001).

NORTON, Augustus Richard. "Thwarted Politics, The Case of Egypt's Hizb al-Wasat", ed.: Robert W. Hefner, **Remaking Muslim Politics: Pluralism, Contestation, Democratization**, Princeton: Princeton University Press, 2005.

O'KANE, Joseph P. "Islam in the New Egyptian Constitution: Some Discussions in "al-Ahram", **Middle East Journal**, Vol. 26, No.2, Spring , 1972.

ONUF, Nicholas. "Constructivism: A User's Manuel", ed.: Vendulka Kubalkova/Nicholas Onuf vd., *International Relations in a Constructed World*, New York: M. E. Sharpe, 1998, pp. 58-78.

OMAYMA Abdel Latif, "Trends in Salafism", **Centre for European Policy Studies (CEPS)**, Brussels, Belgium, 2000.

ÖZKAN, Mehmet. "Mısır Dış Politikası: Dünü, Bugünü, Sorunları", **SETA**, Mart 2014, Sayı 88, pp.1-24

RAMADAN, Abdel Azim. "Fundamentalist Influence in Egypt: The Strategies of the Muslim Brotherhood and the Takfir Groups", ed. Marty E.Marty, R. Scott Appleby, **Fundamentalisms and te State: Remaking Politics, Economies and Militance**, Chicago: Chicago.

ROUSSILLION, Alain. "Republican Egypt Interpreted: Revolution and Beyond", Edt.: M. W. Daly, **Modern Egypt from 1517 To The End of The Twentieth Century**, United Kingdom: Cambridge University Press, 2008.

RUGGIE, Jonh Gerard. "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge", *International Organization*, 52/4, 1988, pp. 855-885.

RYAN, R. Curtis. "Political Strategies and Regim Survival in Egypt", **Journal of Third World Studies**, *Journal of Third World Studies*, 18(2), Volume 18, Issue 2.

SANDIKLI, Atilla ve Bilgehan Emeklier, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşümler", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış Ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, pp.3-71.

SHADÍ, S. "Is it a Conspiracy Against the Islamic Shari'a?" **al-Da'wa**, January 1977, pp. 6-7.

SMITH, Steve. "The Self Image of A Dicipline: A Genealogy of International Relations Theory" (edt.), Ken Booth/ Stive Smith, Inteernational Relations Today, 3. Baskı, Cambridge: Polity Press, 1997, pp. 1-37

TELCİ, İsmail Numan. "Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa", Sayı 86, **SETA**, Mart 2014.

WENDT, Alexander. "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", International Organization, Vol: 46, No: 2, Spring 1992, pp.391-425.

WENDT, Alexander. "Collective Identity Formation and International State", American Political Science Review, Vol:88, No:2, June 1994, pp. 384-397.

WENDT, Alexander. "Identity and Structural Change in International Politics," , The Return of Culture and Identitiy in IR Theory, London: Lynne Rienner Publisher, 1996, pp.47-64.

WENDT, Alexander. " Constructing International Politics", edt.: Stephen Chan and Cerwyn Moore, Theories of International Relations, Vol:IV, London: Sage Publications, 2005, pp.201-211.

WICKHAM, Rosefsky Carrie. "The Muslim Brotherhood and Democratic Transition in Egypt" , **Interdisiplinary Journal of Middle East Law and Governance**, sayı 3, 2011.

WIENER, Antje. " Constructivism: The Limits of Bridging Gaps", Journal of International Relations and Development, 6/3, 2003, pp. 252-275.

YAŞAR, Tanrıverdi Nebahat. "Mısır'daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi", **Orta Doğu Analiz**, cilt 4, sayı 44, 2012.

YILDIRIM, Ramazan ve Abdulcelil, Tarık. "Kim Kimdir: Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya, **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, 2012.

YOKOTA, Takayuki. “ Democratization and Islamic Politics: A Study on the Wasat Party in Egypt”, **Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies**, 2007, pp. 150-151.

DİĞER KAYNAKLAR

ANTAR, Noha. “Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications”, Ekim 2006, http://www.euromesco.net/images/51_eng.pdf e.t.21.09.2013

AYHAN, Veysel. “Mısır Devriminin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu Mu?”, Orsam Rapor No: 27, Şubat 2011, p.11. http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201123_misir.orsam..pdf e.t.15.12.2011.

COLDWELL, Dominic. “Egypt’s Autumn of Fury: The Construction of Opposition to the Egyptian-Israeli Peace Process Between 1973 and 1981”, St. Anthony College, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2003, pp.71-72.

ÇALIŞKAN, Koray. “Mursi Görevine İade Edilmeli” http://www.radikal.com.tr/yazarlar/koray_caliskan/mursi_goreve_iade_edilmeli-1140984 e.t. 01.09.2014

DALAY, Galip. “Türkiye Dış Politikada Kazanan mı Kaybeden mi?” <http://setav.org/tr/turkiye-dis-politikada-kaybeden-mi-kazanan-mi/yorum/14366> e.t. 23.01.2104.

EKİCİ, Birol. “Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi” http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Dunyada_Kamu_yon/misir.pdf. (e.t. 25.12.2011)

EZZAT, Dina. “New Foreign Minister Nabil El-Arabi Reshapes Egyptian Foreign Policy”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/7595/Egypt/Politics-/New-foreign-minister-Nabil-ElArabi-reshapes-Egypti.aspx> e.t. 09.05.2013

EZZAT, Dina. <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/12282/Egypt/Politics-/Meet-Nabil-ElArabi-The-new-head-of-the-Arab-League.aspx> e.t. 12.05.2013

EZZAT, Dina. "Morsi's Ethiopia Visit Signals Positive Change In Relations: Ambassador" <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/47830/Egypt/Politics-/Morsi-visit-to-Ethiopia-signals-positive-change-in.aspx> e.t. 09.12.2013.

EZZAT, Dina. "Back to Africa: Egypt's Morsi arrives in Addis Ababa Sunday", <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/63058/Egypt/Politics-/Back-to-Africa-Egypt's-Morsi-arrives-in-Addis-Ababa.aspx> e.t. 09.12.2013.

GÖKÇE, Deniz. "Mısır ekonomisi zor durumda!", <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/misir-ekonomisi-zor-durumda/haber-187275> 18.04.2013.

HAMZAWY, Amr. "Amending Democracy Out of Egypt's Constitution", <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/01/AR2007040100595.html> e.t.18.12.2011

LAMB, Franklin. "Mr Mubarak, Tear Down That Wall!", <http://www.countercurrents.org/lamb301208.htm> e.t.19.04.2011.

KALABALIK, Aydoğan Abdullah. <http://www.dunyabulteni.net/misir-secimleri/210760/misirda-adaylarin-profilu> e.t. 30.04.2012.

KIRKPATRICK, David D. "İsrail Gazze'ye Saldırarak Mursi'yi Test Ediyor" http://www.timeturk.com/tr/2012/11/16/israil-gazze-ye-saldirarak-mursi-yi-test-ediyor.html#.UzwAFfl_uKI e.t. 04.05.2013.

NKRUMAH, Gamal. "A leap for democracy", <http://weekly.ahram.org.eg/2005/732/eg11.htm> e.t.24.12.2011.

ÖZKAN, Mehmet. "Mısır Dış Politikası Nereye", <http://yenisafak.com.tr/yorum-haber/misir-dis-politikasi-nereye-30.11.2012-424624> e.t. 09.12.2013.

PİRİNÇÇİ, Ferhat. Mısır'da Değişim ve Bölgesel Etkileri, <http://www.yeniaksen.com/Dr.Ferhat->

P% C4% B0R% C4% B0NCC% C4% B0/913/M% C4% B1s% C4% B1r% E2% 80% 99daki-
Degisim-ve-Bolgesel-Etkileri.html e.t. 17.03.2011

RAGHAVAN, Sudarsan. “Gaza Strikes Reverberate in Egypt”
[http://www.washingtonpost.com/wp-](http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/01/09/AR2009010903830.html)
dyn/content/article/2009/01/09/AR2009010903830.html e.t.18.04.2011.

SALİH, Heba. “Mısır’da Reform Krizi”
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/050508_egypt_reform.shtml
e.t.24.12.2011.

SALİH, Muhammed .“Mısır: İhvan’ın İlk Hesabı”, **al-Wasat**, 7 Ağustos 1995.

ŞAM, Altunay Emine. “Mısır’ın 1882’de İngilizler Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti’nin Takip Ettiği Siyaset”, Samsun: **On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2001.

TANRIVERDİ, Nebahat. “1,5 Milyar Dolarlık Soru: Darbe mi, değil mi?”,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4582> e.t. 09.09.2013

WAMY, **Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi**, çev. Kemal Hoca, Risale y., İstanbul, 1990.

WILLIAMS, Daniel. “Gaza crisis threatens outlook for Mubarak”,
<http://www.nytimes.com/2009/01/27/world/africa/27iht-letter.1.19706474.html>
e.t.18.04.2011

WILLIAMS, Daniel. “Gaza crisis threatens outlook for Mubarak”,
<http://www.nytimes.com/2009/01/27/world/africa/27iht-letter.1.19706474.html>
e.t.18.04.2011

YAŞAR, Tanrıverdi Nebahat .“Geçmişin Gölgesinde Mısır’da Darbe”, ORSAM Rapor No: 168, Eylül 2013.

“ Al-Hurriyya wa al-‘Adala (Freedom and Justice Party)”

[http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/09/22/al-hurriyya-wa-al-](http://egyptelections.carnegieendowment.org/2011/09/22/al-hurriyya-wa-al-%E2%80%98adala-freedom-and-justice-party)
%E2%80%98adala-freedom-and-justice-party (e.t. 03.02.2013)

“The Constitution Of The Arab Republic Of Egypt, 1971”,
<http://www.constitutionnet.org/files/Egypt%20Constitution.pdf>. e.t., 26.05.2013

Soviet News, Londra, sayı 5708, 9 Ekim 1973, s.421'den aktaran Tareq Y. Ismael, **The Comunist Movement in the Arab World**, Taylor & Francis, 2004, s. 133. (?)

al-Da'wa, August, 1976; January, April, September and December 1977, January 1978.

Mısır'da Tarihi Anayasa Değişikliği”
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/050510_egypt_presidential.shtml
e.t.25.04.2011

First: The Political Reform in Egypt “
<http://www.us.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=2765> e.t.25.12.2011

Mısır seçim sonuçları açıklandı”,
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=186312> (e.t. 04.03. 2013)

“Mısır'da Gözlemcilere İzin Yok”
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/09/050905_egypt_monitors.shtml
e.t.15.12.2011.

“Mısır'da Zafer Mübarek'in” <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/340617.asp>
e.t.15.12.2011

Arap Ülkelerinde Yaşanan Son Gelişmeler,
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=977:arap-uelkelerinde-yaanan-son-gelimeler&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150
e.t.18.04.2011

“Mübarek Son Kararını Verdi”
<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/01/mubarek.son.kararini.verdi/605261.0/index.html> e.t.29.07.2011.

“Hosni Mubarak resigns as president”
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html> e.t. 29.07.2011.

“Kronoloji: Mübarek sonrası Mısır”, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-mubarek-sonrasi-misir> e.t. 30.05.2013.

“Mısır'da Resmi Seçim Sonuçları Açıklandı”,
<http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-resmi-secim-sonuclari-aciklandi-25223.html> e.t. 27.04.2012.

“Müslüman Kardeşler El Baradeý'le Birleşti”, <http://www.milliyet.com.tr/musluman-kardesler-el-baradey-le-birlesti/dunya/haberdetay/31.01.2011/1346252/default.htm>
e.t. 28.04.2011

“Baradeý adaylıktan çekildi”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/baradey-adayliktan-cekildi> , e.t. 16.03.2012.

“Egypt poll candidate Abu al-Futuh in carjack”, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-17159164> , et. 30. 04. 2012.

“Muslim Brotherhood's Mohammed Morsi Wins Egypt's Presidential Race”
<http://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/jun/24/egypt-election-results-live>.t. 30.06.2012.

“Egypt Court Orders Dissolving Of Parliament”
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/06/2012614124538532758.html> e.t. 30.06.2012

“Egypt Parties End Deadlock Over Constitutional Panel”,
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18360403> e.t. 30.07.2012.

“Morsy Issues New Constitutional Declaration”,
<http://www.egyptindependent.com/news/morsy-issues-new-constitutional-declaration>
e.t. 30.07.2012.

“Egypt Judges Refuse To Oversee Morsi Referendum”, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-20575547>, e.t. 01.09.2012.

“Mursi Geri Adım Attı”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25404656/> et. 01.09.2012.

“Yüksek Seçim Kurulu Başkanı Referandum Sonuçlarını Açıkladı, Anayasa % 63.8’lik Oy Oranı ile Kabul Edildi” **El Ahram**, 16 Aralık 2012, ((الدستور لمشروع عمده قالوا من نسبة)) , (لا) قالوا لمن 36.2% مقابل 63.8 % كانت

“Mısır Devrimi Ekonomik Krize Takıldı” <http://www.sabah.com.tr/NewYorkTimes/2012/02/06/misir-devrimi-ekonomik-krize-takildi> e.t. 15.02.2013

“Mursi 3 şehirde olağanüstü hal ilan etti”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/815037-mursi-3-sehirde-olaganustu-hal-ilan-etti> , e.t. 18.04.2013.

“Mursi’den Demokrasi Sözü”, <http://www.avrupa-postasi.com/dunya/mursiden-demokrasi-sozu-h88356.html> e.t. 15.02.2013.

“Grevci Polislerden Mursi’ye 48 Saat Süre”, http://www.ydh.com.tr/index.php/HD11590_grevci-polislerden-mursiye-48-saat-sure.html , e.t. 01.04.2013

“Mısır’daki Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın STK olduğu açıklandı”, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=252539&q=M%C3%BCsl%C3%BCman+Karde%C5%9Fler> e.t. 01.04.2013

“Mursi’ye Yargı Darbesi”, http://www.radikal.com.tr/dunya/mursiye_yargi_darbesi-1127074 e.t. 01.04.2013

“Egypt's Morsi Firms China Ties”, <http://online.wsj.com/news/articles/SB10000872396390444230504577617271550304082> e.t. 10.09.2013

“İsrail’den Gazze’ye Hava Saldırısı”, <http://tr.euronews.com/2013/12/24/israil-den-gazze-ye-hava-saldirisi/> e.t. 28.12.2012.

“Brotherhood’s party condemns Israeli attack on Gaza, demands world react”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/58135/Egypt/Politics-/Brotherhoods-party-condemns-Israeli-attack-on-Gaza.aspx> e.t. 04.05.2013.

“Egypt PM in Gaza to voice solidarity, broker truce; Israeli operation set to continue for ‘days’,” <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/58290/Egypt/Politics-/Egypt-PM-in-Gaza-to-voice-solidarity,-broker-truce.aspx> e.t. 04.05.2013

“Gazze Krizi: Mısır’dan Filistinlilere tam destek,” http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/11/121116_gaza_update_3.shtml e.t. 04.05.2013

“Israel Air Strikes Hit Hamas Headquarters” <http://www.euronews.com/2012/11/17/israel-air-strikes-hit-hamas-headquarters/> e.t. 04.05.2013.

“Hamis, Mursi’den arabuluculuk istedi.” http://www.ydh.com.tr/HD11667_hamas-mursiden-arabuluculuk-istedi.html e.t. 07.05.2013

“Refah Sınır Kapısı açıldı” <http://www.trthaber.com/haber/dunya/refah-sinir-kapisi-acildi-117299.html> e.t. 07.05.2013

“Mısır\’da İsrail protestosu için Cuma hazırlığı” <http://www.dunyabulteni.net/haber/172621/misirda-israil-protestosu-icin-cuma-hazirligi> e.t. 05.08.2013.

“Mısır’daki askeri darbe en çok İsrail’i sevindirdi”, <http://sabahaber.com/27762-misirdaki-askeri-darbe-en-cok-israili-sevindirdi.html#.UzCUaqc5mpo> e.t. 09.09.2013.

“Devrimin Ardından Mısır’a Giden İlk Cumhurbaşkanı Oldu” , http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/401936/Devrimin_ardindan_Misir_a_giden_ilk_Cumhurbaskani_oldu.html e.t. 07.08.2012.

“Dışışleri Bakanı Davutoğlu Mısır’da Yaşanan Son Gelişmeleri Değerlendirdi.”
<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-misirda-yasanan-son-gelismeleri-degerlendirdi.tr.mfa> e.t. 09.09.2014

“Mısır'dan Türkiye'ye Diplomatik 'Darbe'”,
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25188806.asp> e.t. 15.12.2013

“Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi”
<http://www.hurriyet.com.tr/planet/24553602.asp> e.t. 09.09.2013.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Özge Gökçen		Terzi
Doğum Yeri ve Yılı	Erzurum		05.09.1987
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		İleri Düzey
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2001	2005	Erzurum Anadolu Lisesi
Lisans	2005	2007	Karadeniz Teknik Üniversitesi
	200	2010	Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (Y.G.)
Yüksek Lisans	2011	2014	Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2010	2011	Nevşehir Üniversitesi
2.	2011	halen	Uludağ Üniversitesi
Katıldığı Proje ve Toplantılar	BAP Projesi: Türkiye'nin Orta Doğu Politikasında İnsani Diplomasinin Rolü: Arap Baharı Sürecinde Mısır, Tunus, Yemen, Libya ve Suriye Örnekleri		
Yayınlar:	"Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Mısır; Modern Mısır'ın Oluşumu ve Dönüşümünün Yapı Taşları", Dünyanın Kaynayan Kazanı Orta Doğu, (Edt. Ulvi Keser), Ankara: Motif Yay, 2012, ss. 466-485. ISBN: 978-605-87072-1-4 - İhvan'ın 3 Temmuz Darbesine Tepkisinin Hasan El-Benna Ve Seyyid Kutub Perspektifinden Analizi		
İletişim (e-posta):	ozgegokcenterzi@gmail.com		
	Tarih	04.07.2014	
	İmza		
	Adı Soyadı	Özge Gökçen Terzi	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Özge Gökgen PEDERİ
Tez Adı	Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kadınlara: İstikrarlılığı ve Çatışma Durumunda REJİMİLE İlişkiler
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Tayyar ARI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 05.08.2014

İmza :